



Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA RIBE AMT 1993

BIND XXVI-1



UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

Historisk Samfund for Ribe Amt

Stiftet 1902. Danmarks ældste amtshistoriske samfund.

Bestyrelsen

Formand: Museumsinspektør Søren Manøe,
Solvænget 107, 6870 Ølgod, tlf. 75 24 50 11 (Ølgod Museum),

Redaktør: Cand.mag. Hans Jørgen L. Larsen,
Fauerskovvej 9, Lindknud, 6650 Brørup, tlf. 75 38 80 31.

Kasserer: Lærer E. Busk Jensen,
Gl. Præstevej 16, Ounbøl, 6800 Varde, tlf. 75 26 41 16.
Amtskommunaldirektør C. H. Dons Christensen,
Tornskadevænget 8, 6760 Ribe, tlf. 75 42 23 55.

Pastor Agner Frandsen,
Kirkevej 7, Askov, 6600 Vejen, tlf. 75 36 14 97.

Købmand Johs. Godsk Hansen,
Søndergade 50, 6650 Brørup, tlf. 75 38 11 14.

Arkivar Jørgen Dieckman Rasmussen,
Grønlandsparken 58 C, 6715 Esbjerg N, tlf. 75 15 56 30.

Suppleanter: Skoleinspektør Sv. E. Tygesen,
Stadionvej 4 A, 6623 Vorbasse, tlf. 75 33 31 39.
Skoleinspektør J. Hedegård Rasmussen,
Alsædtægten 12, 6740 Bramming, tlf. 75 17 93 30.

Redaktion: Hans Jørgen L. Larsen,
Fauerskovvej 9, Lindknud, 6650 Brørup, tlf. 75 38 80 31.
Agner Frandsen,
Kirkevej 7, Askov, 6600 Vejen, tlf. 75 36 14 97.
Jens Kusk,
Jens Kuskvej 1, 6731 Tjæreborg, tlf. 75 17 51 03.

**Ekspedition
og kasse:** Ejvind Busk Jensen,
Gl. Præstevej 16, Ounbøl, 6800 Varde, tlf. 75 26 41 16.

Gironummer: 6 04 31 94.

Kontingent: 100 kr.

FRA RIBE AMT



BIND XXVI-1

HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

1993

FRA RIBE AMT 1993

Udgivet af Historisk Samfund for Ribe amt.

Produktion: Kiva Grafisk, Esbjerg.

Tryk: Vestkystens Bogtrykkeri.

ISSN 0046-4864

Eftertryk af årbogens artikler kun mod
tilladelse fra forfatterne.

Omslagsbillede:

Esbjerg anden fiskerihavn i begyndelsen af 1900-tallet.

Dette havneområde blev senere anvendt som
reparationshavn med beddinger og skibsværfter.

For udadgående kutter E 28 »*Dania*«.

»*Dania*« blev bygget 1900 og var i aktiv tjeneste
til slutningen af 1960'erne.

Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv.

Drengeliv i Esbjerg, 1936-1939

Af Johs. Bredmose Simonsen.

En af mine første klare erindringer går tilbage til den 27. oktober 1936. Den dag kulminerede en vældig storm eller rettere en orkan, den voldsomste der havde været siden 1909. Jeg var da ni år gammel. Vores »unge pige« og jeg var ude i et eller andet ærinde, og jeg fik hende lokket med på havnen for at se, hvordan der så ud dernede. Det stormede ganske forfærdeligt og tagstenene raslede ned fra hustagene og vi havde det største besvær med at gå.

Da vi stred os hjemad, mødte vi en »grisemand«, der kørte rundt og hentede køkkenaffald til sine grise. En grisemand var ikke særlig anset og hans hestevogn lugtede ikke godt, men vi vinkede efter ham og kom op og sidde mellem hans spande. Da vi kom hjem fik vi megen skældud fordi vi havde været ude i det vejr. Far var ikke hjemme, han var ombord på sin kutter, der lå med motoren igang, for at den ikke skulle rive sig løs fra sine fortøjninger.

Når en storm dengang gjorde så stort et indtryk, var det fordi der næsten altid forliste fiskekuttere. I denne storm kæntrade og sank »Elben I« fyrskip og femten mand druknede. Kutter »Alice« rullede rundt med bunden i vejret to gange, men skibet og besætningen kom dog vel i havn. Der forliste ni Esbjergkuttere og otteogtredive fiskere druknede, senere forliste to kuttere, hvorved fem mand mistede livet. Det gav stødet til en destruk-

tionsplan, der fik de ældste og ringeste udskiftet med nye og mere sødygtige fartøjer.

Vi boede i Jyllandsgade 57 og jeg kom først på Østre skole. Et minde fra den skole har jeg i form at et halvt stort ar på højre øjenbryn. Skolen havde en stentræppe som jeg faldt ned af og flækkede øjenbrynet. Overfor skolen boede en kvindelig læge, der satte en flok klemmer i. Siden kom jeg på Danmarksgades skole, en stor skole med ca. 1000 børn. Skolen var hverken glad for mig eller jeg for den.

Nej, det der interesserede og optog mig var havnen og kammeraterne der. Vi kendte hinanden fra søndagsskolen og fra FDF. Vi var i søndagsskole hver søndag og om sommeren blev der arrangeret en udflugt til KFUM lejren »Vagtbjerg« på Fanø og selvom meget af søndagen gik med sejllads og traven frem og tilbage til »Vagtbjerg«, skulle vi alligevel stables ind i Nordby missionshus og have en lang tale. Søndagsskolens juletræsfest var også et højdepunkt, for vi var ikke med til de verdslige juletræsfester.

Senere kom jeg i FDF 2. kreds der havde lokaler i Niels Juelsgade 2 over gården på et stort loft, hvor der tidligere havde været et snedkerværksted, smadder brandfarligt, kun forsynet med en smal trætræppe. Vi var omkring hundrede drenge og som vi sang og havde det dejligt. Det medførte også Weekend ture og sommerlejr.

Men til daglig var det havnen der var sagen. En af mine første erindringer derfra,



Stormen 1936. På fiskerihavnen ved Auktionshallen ventes der på nyt fra havet. (Byhistorisk Arkiv, Esbjerg).

var, da jeg var ti år gammel og faldt i havnen. Det var i 2. bassin hvor petroleumsbådene havde deres plads. Det var en sommerdag og jeg var under vandet to gange, inden en mand fra petroleumsbådene fiskede mig op og cyklede med mig hjem til Fru Simonsen. Så blev der larm og jeg fik forbud mod komme på havnen igen. Far stod hos og sagde: »*Det må du ett*«. Næste dag så han lunt ud af øjenkrogene og sagde ikke noget, da han traf mig på

havnen igen. Senere hørte jeg at han forklarede min mor, at den dreng kan man ikke holde fra »*æ havn*«.

Vore forældre kendte også hinanden fra havet, havnen og diverse missionskredse, desuden boede vi næsten allesammen indenfor et begrænset område i Vesterbyen. Vi var en stor flok drenge, der havde havnen som vores legeplads – og hvilken dejlig legeplads! Vi holdt mest til omkring 2. bassin mellem den



Der var liv på fiskerihavnen sidst i trediverne. (Fiskeri- og Søfartsmuseet).

såkaldte »missionskaj« og »æ snuspier«. Imellem de to kajer var der et slæbested, en stor skrå plads af træ, der strakte sig fra gaden og ned i vandet. Slæbestedet blev brugt til at hale hyttefadene op på, så fiskeeksportørerne kunne tømme dem for levende rødspætter.

Her lå også joller, som vi huggede og sejlede rundt i. Der var bl.a, en pram der hed »Enoch«, den ejedes af »Tyk Tarben«, der levede af at »rense op«, d.v.s. at han fiskede

de døde rødspætter op af hyttefadene, som han vel senere solgte. Han blev helt tosset, når han skulle bruge sin båd og vi lå midt ude i havnebassinet, udenfor hans rækkevidde. Dengang var der flere hundrede hyttefade i havnen og de var en vigtig del af vore legemuligheder. Hvis man stod på midten af et hyttefad, kunne det bære en mand, men gik man ud på en af enderne sank det. Der gik sport i hvor længe vi turde stå på enden af et

hyttefad, inden det sank dybere og dybere. Mange gange drattede vi i vandet og det var ikke altid om sommeren.

Vi var dygtige til at »vrikke« med en åre, der var anbragt i et hak bag i båden og som kunne få den til at skyde en god fart. I det hele taget var vi eksperter i alt det med både og sejllads.

Megen tid brugte vi til fiskeri. Vi tattede, fiskede med kroge, eller med »tover« (»stogger«). Det var en jernring så stort som et cykelhjul med et løsthængende net hængende under ringen, på tværs af ringen var der tråde med orme eller fiskeaffald. Når så fiskene var i gang med at æde det, trak vi hurtigt ringen op og fiskene havnede i nettet. På denne måde fangede vi mange dabs (isinger).

Vi fiskede ved Trekosten i sejlrenden ud for 4. bassin. For at komme derud, sejlede vi under læmolen hvor der var en lav åbning, så vandet frit kunne strømme ind og ud. Det betragtede vi som farligt, for hvis vandet steg, kunne vi blive fanget under molen. Læmolen var foroven afrundet med gule mursten og der er endnu en stump tilbage af den. På østsiden af denne mole lå der flåder så store som håndboldbaner, der blev hyttefadene halet op og stillet på højkant for at blive tjæret og repareret. Det gav en dejlig legeplads og i dårligt vejr fandt vi altid derhen, vi legede bl.a put (skjul) og lavede huler. Ejerne af hyttefadene var, for at sige det mildt, ikke særlig glad for vore aktiviteter, men vi klarede os.

Engang var vi nogle drenge på fiskeri. Jeg havde hugget et par gummistøvler på »Elsa Margrethe« E.7, der var min fars fiskekutter. Desværre faldt jeg i vandet og blev drivende våd. Det var ikke så heldigt at aflevere våde støvler eller komme våd hjem igen. Så jeg tilbragte eftermiddagen på flåden, splitternøgen for at tørre støvler og tøj. En anden

gang var vi også ude at fiske, da havde jeg »lånt« en fiskekniv på E.7, da jeg ville hugge den ned i bådens lønning, klappede den sammen om mine fingrer, det var ret slemt, og så blev der igen ballade.

Om efteråret fiskede kutterne torsk nær ved land og kom ofte samlet i havn. Da stod vi drenge på molen ved Auktionshallen og kappedes om, hvem der på lang afstand, først kunne kende de forskellige kuttere. Det skete også, at fiskerne ikke nåede at rense torsken før de var i havn, så kunne vi tjene en skilling ved at hjælpe med at rense.

Sidst i trediverne var over 400 kuttere hjemmehørende i Esbjerg. Vi kendte alle navne og numre på dem og hvis jeg idag skal huske et tal, bruger jeg at huske, hvilken kutter der havde det nummer. Kom nogen og spurgte os om, hvor en bestemt kutter lå i havnen, så vi op i luften på masterne og kunne hurtigt se hvor den var, for hvert skib havde sit bestemte rigningspræg.

Mange fiskere havde foruden deres døbenavn også et øgenavn, f.ex. *Kesse Gummistøvle* - *Kesse Bedstefar* - *Hurtig Kesse*, der ikke var særlig hurtig - *Kesse* står for Kristian. Så var der *van der Lubbe* - *Swot Jens*, sorte Jens - *Swot Jellen*, sorte Enevold - *Lam Jellen*, der var handicappet. Der var *Kræ Tut* - *Karl Svinghjul*, han var stor og krum, desuden også *Mads Madkjær* - *Hans Ævlegrød* - *Æ Trolldgrin* - *Simon Gyldenspjæt* - *Bedstes Orla* - *Æ Glasrøv* - *Jens Røv* - *Kaptajn Blod*, *æ Fylla-mand* og *Phyllis-Hans* efter kutternes navne osv. Der var også en mand der hed Simon, men det har aldrig stået på hans dåbsattest. En dreng blev forhyret på E.7 han hed Jens, men da der i forvejen var en Jens ombord på skibet, kaldte far ham for *Madsen* og det har han heddet siden. En fisker hed *Holger lille Dres*, han var søn af lille Andreas.

Drengene fik også deres øgenavne f.ex. *Sjuks - Dudi - Simse - Røde Busse - Keste - Tom Lejlighed*, han var åndssvag, tom i hovedet - *Forloren Hansen*, drengen havde forlorne tænder - *Henning Blødhø - Hanse - Stannes Peder*, hans mor hed Christiane osv.

Flere familier fik også deres navne, f.ex. hedder Ebsen-familien »*Kløjer*«, familien Sørensen er »*Humler*« og en stor familie-kreds er »*Dotter*«.

Min familie gik heller ikke fri, der var et »*Væver*« navn på os, far hed »*Æ gammel Væver*«, min bror »*Lille Væver*« og jeg »*Vild Væver*« (hvad jeg aldrig har forstået).

På en stor tjøremark bag fiskepakhusene boede »*Swot Jellen*« som eneboer i et hus lavet af fiskekasser. Han havde en stor gris i huset, var møgbeskidt og gik sommer og vinter i et par store gummistøvler. Vi var bange for ham og det var der også fiskere der var. Der var flere der mente, at der var noget overnaturligt ved ham, derfor turde de ikke nægte ham en fisk eller andet han bad om.

En fisker fortalte ved et FDF møde, at de på kutteren havde afvist ham. På den næste fisketur gik alting skævt, grejerne sad fast på bunden, voddet var uklær osv. De gav sig til at lede rundt på skibet og fandt bag spillet en pind hvor der med en kniv var skåret noget. Da de kastede den overbord, kunne de fiske normalt igen. Fortælleren troede selv på historien.

I det hele taget var der en sær blanding af kristentro og overtro blandt fiskerne. Efter nytår begyndte de ikke årets fiskeri med at tage ud på en mandag og det gælder stadig. En Esbjergkutter forliste i marts måned 1990, skipperen fortalte om begivenheden og sluttede med bemærkningen: »*Men vi startede jo også det nye år, med at tage på fiskeri på en mandag!*« Min far byggede i 1945 en ny

kutter og var klar til at tage på fiskeri, men fandt på mange undskyldninger for ikke at tage afsted, fordi det var en mandag. Under skibets mast blev der lagt en sølvmonet, det skulle give held. Mange drenge har i tidens løb, fået en over nakken for at fløjte til havs, det mente fiskene kunne frembringe blæsevejr.

Det var ikke kun fiskerihavnen der var spændende, også den øvrige havn lokkede og på cykel gik det langs de mange kajer. Trafikhavnen blev jævnligt besøgt af »*kineserdampere*«. Det var store engelske dampere der kom med soyabønner til Oliemøllen og som var bemandede med kinesere. Vi drenge stod på kajen og råbte »*money*« til de små mænd, som så kastede pence ned til os, de var et samleobjekt. På kajen og i jernbanesporene samlede vi soyabønner op, de var gode til pusterør. Disse bønner lå rundt om på skolerne, til stor ærgelse for pedellerne og lærerne konfiskerede vore pusterør.

Vi fik ofte besøg af en engelsk styrmand, der engang havde fået en julepakke fra min mor gennem Sømandsmissionen. Han var forhyret på en gammel kulslæber der hed *S/S »Togston*« hjemmehørende i Newcastle. Han var en flink fyr og jeg var altid på »*Togston*« når skibet var i Esbjerg. Da han engang besøgte os, var han meget forlegen fordi hans ærmer var flosset op. Jakken havde hængt i et skab og ved skibets bevægelser, var ærmerne slidt i stykker. Måske en lidt mærkelig erindring. Efter krigen var vi spændte på, om han ville dukke op igen, men vi så ham aldrig mere.

I 1939 anløb ØK's »*Canada*« for første og eneste gang Esbjerg. Da var jeg tolv år gammel. Dengang var »*Canada*« vel Danmarks flotteste og mest elegante skib, det var fire



ØK's «Canada» forlader Esbjerg havn 1939. Samme år minesprængtes det ud for Humber-floden. (Fiskeri- og Søfartsmuseet).

gange så stort som den tids Englandsbåde, 12000 BRT. og forsynet med to store gule skorstene. Skibet sejlede fragt mellem Danmark og Amerika og havde desuden plads til 60 passagerer. Jeg gik ombord for at se mig omkring, der traf jeg en flink purser som gav sodavand og viste mig rundt på skibet. Jeg var meget duperet af, at der var herre og damefrisørsaloner, swimming-pool, barer og elegante saloner, alt lavet i fineste træsorter. I november samme år, løb »Canada« på en mine udfor Humberfloden, heldigvis uden tab af mennesker. Efter eksplosionen gik mandskabet i bådene, men da skibet ikke sank, gik de ombord igen og sejlede videre. Skibet var lastet med soyabønner og da van-

det trængte ind i lasten, udvidede bøunnerne sig, så skottene sprængtes og skibet sank.

Vi kendte på en eller anden måde en ung maskinassistent der var forhyret med S/S »A.P. Bernstorff«, igennem mange år en tro slæber for DFDS og kendt skib i Esbjerg havn. Det havde Nordens største dampmaskine og sejlede i fast rutefart på Dunkirk og Antwerpen. Masinassistenten var en rar fyr, selvom jeg nok syntes, at han var lidt for glad for sin kasket og for piger.

Skulle der »skaffes« i messen spiste jeg med. Jeg fik engelske flødekarameletter, til gengæld skulle jeg smugle cigaretter og cigaretpapir i land for ham, den frække fyr! En tolder spurgte mig engang om, hvad jeg hav-



Der lastes Svinekroppe – Esbjerg havn. (Fiskeri- og Søfartsmuseet).

de under blusen og jeg svarede som sandt var: »Cigaretter«. Det troede han ikke på og lod mig gå. Spændende var det at færdes på sådan et skib, især nede i det kæmpestore maskinrum, det var en hel fremmed verden.

Der var liv og leben på Englands kajen når der blev lastet og losset. Dengang var det ikke gaffeltrucks, men store heste der blev brugt til arbejdet, og der oplevede jeg, hvordan mænds rygge ligefrem som på samle-bånd blev ødelagte, når de løb op ad en smal sliske med en halv gris på ryggen. De løb i en række, fik grisen, der var pakket i sække-lærred og hvor saltet drev fra, kastet ned på ryggen så de gik i knæ og så løb de for mak-keren var lige bagefter, det var forfærdeligt.

Det var også folk med en særlig mentalitet, engang spurgte en af dem »Om jeg troede, at jeg kunne pisse ham op og ned af ryggen«. Det var grov snak, dengang.

Der foregik også en stor eksport af levende kreaturer til Tyskland og Belgien. Det var et værre cirkus, når disse halvvilde køer skulle trækkes ombord i skibene. Der var en brølen af forskræmte dyr og en banden og svovlen fra de mænd der trak i dem. Det var det rene dyrplageri.

Det hændte også, at der kom store sejlski-be til Esbjerg, bl.a. nogle finske der kom med træ. Det var flotte skibe og jeg vidste hvad alle sejlene hed, det var sådan set tosset, men jeg har altid haft en svaghed for ikke at kun-

ne skelne det væsentlige fra det uvæsentlige. Jeg betragtede de forskellige skibe med stor glæde og nydelse, dengang lignede et skib også et skib. Måske var jeg blevet sømand, hvis krigen ikke var kommet.

Når E.7 skulle kølhales (skibet bl.a. males i bunden), var det gode løjer, at få cyklen ombord på kutteren og sejle fra Nyhavn til Gl. Havn hvor beddingen var og senere være ombord, når skibet i små ryk blev trukket på land. Skibets besætning arbejdede som arbejdsmænd uden løn, sammen med håndværkerne, når der skulle kølhales. Formiddag og eftermiddag forlod alle arbejdet og gik i lange rækker til Sømandshjemmet for at drik-



Aktiviteter på Gl. havn. (Byhistorisk Arkiv, Esbjerg).

ke kaffe på skibets regning. Timelønnen var lille og arbejdsdagen lang.

Engang stod E.7 på beddingen og jeg havde fået fat i en kasseret nødraket der var noget fugtig. For at få den tørret, satte jeg den i klemme i skorstensrøret fra lukafet, pludseligt gik der ild i raketten og jeg kastede den ned på beddingen. Den fløj ikke, men røg voldsomt. Så skete der en hel masse, folk stimlede sammen fra alle sider og jeg fik en megen skældud.

Der var en vældig aktivitet på Gl. Havn dengang. På fire værfter byggedes nye kuttere, der var maskinfabrikker, smedjer, malerværksteder og meget andet, altid var der noget at se på, bl.a. var der på beddingen en svedekiste, det var en ca. tyve meter lang lukket kiste, hvor de svære egeplanker blev dampkogte. For at få damp, sad der en arbejdsmand og fyrede i den hele natten. Når planken var gennemkogt, blev den båret hen til den spantereste kutter og med skruetvinger bøjet i facon efter skibets runding. Det gik stærkt for planken var brændvarm.

I Jyllandsgade foregik der også mange ting. Hvor Husmodergården er i dag, havde tømrermester Henriksen en tømmerplads. Der var vi, når tømrerne bl.a. lavede tagkonstruktioner med noter. Vi fandt træstykker som vi lavede spidspinde af, det var en ca. 10 cm. lang rund pind, der blev spidset i begge ender, så slog vi med et kosteskæft på en af spidserne og pinden hoppede ind i nogle felter vi havde tegnet på gaden. Vi fandt også træ der egnede sig til at lave skibe og flyvemaskiner af, vi spillede fodbold og rundbold, kuglespil med små lerkugler var også meget yndet, vi legede med trillebånd, engang havde jeg fået fat i et bildæk og så gik det ned af Islandsgade, der var meget skrå og lige asfal-

teret med smågrus, jeg forsøgte at springe over hjulet i fuld fart og gik lige på hovedet, hele ansigtet blev skamferet.

Adolf boede i nabohuset, han havde en meget livlig fantasi og jeg troede på alt hvad han fortalte. Vi gik sammen til bageren og tiggede gammelt brød og til slagtermester Axel Hansen, om i gården og fik pålægsgreter. Jeg begreb ikke at min mor forbød mig det, for det var da helt fint, at komme hjem med både brød og pålæg.

Vi fulgtes ad i Frelsens Hær og så tegnefilm, vi skulle synge så taget løftede sig, men det gjorde det aldrig. Vi fik præmier og solgte lodsedler for Frelsens Hær. Adolf og jeg havde en fornemmelse af, at det ikke var så heldigt at sælge lige i nabolaget, for fru Simonson havde ikke altid den samme opfattelse af hvad der var sjovt, som vi havde. Vi var kommet ned på Nygårdsvej med vore lodsedler, der traf vi en af mors veninder som var tarvelig nok til at ringe til mor.

Hver lørdag eftermiddag gik vi med »søndagsblade«. Vi anbragte Missionshusets blade i postkasserne i kvarteret Stormgade - Nygårdsvej - Skjoldsgade. Det var surt, men sådan var det bare! Adolf ville gerne hjælpe, for når vi kom hjem fik vi cacao og nybagte boller med smør. Adolfs far havde en dejlig stor motorbåd der hed »Jaje«. Efter lange forhandlinger med mine forældre, fik jeg lov at komme med ud at sejle, far havde dog først været på havnen for at se om båden var sødygtig. Vi sejlede bl.a. til Skallingen og gik i land der.

Vi hørte om Hitler og var vel klar over, at det ikke var så godt med ham. Men Adolfs mor var tysker og engang fik de besøg af en kusine fra Tyskland. Vi sad en aften nede på havnemolen og jeg husker at kusinen sagde om Hitler: »Hvis du ser den mand, må du el-

ske ham«. Det syntes jeg var noget underligt noget.

Da jeg var ni, ti, elleve, og tolv år gammel brækkede jeg hvert år ved pinsetid en arm. Første gang faldt jeg ned fra vores lysthus, der stod nede i baghaven. Jeg sad oppe på taget og overværede en begravelse på den gamle kirkegård, da jeg drattede ned og brak en arm. Da vi cyklede op til sygehuset, lavede jeg i bukserne, det var ikke så godt. Anden gang sad min hæl fast i en kløft på et træ, så gik jeg på hovedet og brækkede en arm. Tredje gang legede vi »jorden er forgiftet«. Mor havde nogle tøjstænger, det var lange stænger der var beregnet til at støde op under tøjsnorene for at få dem i vejret, når der skulle tørres tøj efter storvasken. Disse stænger lagde vi over nogle kasser og så gjaldt det om ikke at røre jorden. Det gjorde jeg altså og brækkede en arm.

Fjerde gang var vi til fødselsdagsfest hos en skolekammerat, det var årets fødselsdag. Drengen var enebarn af en købmand. Der blev lejet en bybus som kørte klassen ud i skoven hvor vi legede, senere kom der en mælkejunge med cacao. Vi legede på en festplads hvor der var en tribune, den stod jeg på og en af kammeraterne holdt mig om fødderne, så jeg gik hovedet eller rettere på skulderen, som ikke kunne holde til det, så den brækkede. Jeg var indlagt på sygehuset i en uges tid og kom hjem med en stor gipsbandage. der gik fra håndleddet til om på skulderen. Den hang i mange år på mit værelse.

Mor var vældig nervøs, når vi årene derefter nærmede os Pinse. Jeg blev undersøgt for svage knogler, men jeg vist bare lidt uheldig!

Som drenge legede vi som drenge vel altid har gjort. Blandt andet byggede vi huler i »Marendalen« der var i den nordlige del af

Nørreskoven, der dengang lå langt uden for byen. Der var en dal med en bæk og en kæmpehøj som vi kaldte Whiskyhøjen, senere opdagede jeg at den hed Vidtskuehøjen. Hjemme fortalte jeg ikke om vore skovekspeditioner, hvad de ikke vidste havde de jo ikke ondt af!

Vi boede i Jyllandsgade mellem Nørregade og Skolegade og der var liv i gaden dengang. I vort nærmeste nabolag var der tre købmænd, to ismejerier, grønthandler, skrædder, vaskeri, legetøjsforretning, skotøjsforretning, bager, skomager, slagter, glarmester, cykelværksted, cigarhandler, barbersalon, et vaske-ri med Fransk Vask og Strygning, den var til finere beklædningsgenstande, der bl.a. skulle stives.

- Sands restaurant var der også dengang. Der var en rulleforretning, hvor folk kom med deres lagner o.lign. som blev rullet om nogle tømmerstokke, der var ca. ti cm. tykke. Disse stokke blev anbragt under en stor kasse, hvori der lå nogle store sten for at give den vægt. Ved hjælp af en elektromotor og under megen larm, rullede denne kasse hen over tøjrollerne, som derved blev glattet ud. Når tøjet var færdigbehandlet, blev det lagt i store tøjkurve og blev bragt ud til kunderne af »bydrengen« (budet). Hos os måtte han gå igennem kælderens og op af bagtrappen, for på fordøren var anbragt et emaljeskilt hvor der stod, at al varetransport af fortrappen var forbudt!

I gaden var der en brændselshandler, der foruden at sælge koks også solgte is. Isen hentede han på isværket i store blokke, som han så huggede i mindre stykker med en issyl. Stykkerne bragte han til kunderne, der lagde det i en lille isoleret trækasse, det var den tids køleskab.

I nr. 33 var der et ølbryggeri hvor der blev lavet hvidtøl, det bryggedes i store kar og blev kørt ud til kunderne med hestevogn. Det var spændende at følge processen, når Stougaard var i gang med arbejdet. Hesten og stalden var vi også glade for. Mange mennesker kom med skåle for at hente gær, det var et godt middel mod »bumser« (filipenser).

En fiskemand med en kasse på cyklen kom også og en sommerdag kørte nogle fiskepakere rundt med en stor tunfisk på en trækvogn, de skar blokke ud af den og solgte til gadens beboere, det var en blodig affære. Der kom også gårdsangere og en lirekassemand, en fulderik hørte også til, han hed »sølle Søren«, havde mange medaljer og kunne tale russisk - troede vi da. Han sang altid: »*Har I ikke set min lille kuen, hun er sådan en fiks person*«.

Fra Holms smørpakkeri kørte store hestevogne med smørdritler til Englandsbådene, når de kørte over brostene ved Skolegade, sprang gnisterne fra hestenes sko. Direktør Holm's familie var overklassen i gaden, de havde fire børn, der alle var ældre end jeg. De havde også en lille bedstefar og en store bedstefar, det var voldsomt, for jeg havde kun én og han boede helt op på Holmslands Klit. De havde bil, sommerhus i Vejers og hund, der var en forhav og en baghave, smørpakkeri og kontor. Jeg var sommetider med Direktøren på jagt, så kom jeg ud at køre i bil, hvilket var en begivenhed dengang, Vi fik madpakke med, højt smørrebrød, som jeg ellers aldrig fik. Vi skød aldrig noget, men engang satte han sig i en hundelort og jeg skrabede det af med en pind, det følte han meget pinligt.

Rammen om familielivet var nr. 57. Far købte huset i 1918 og vi beboede første og anden sal. I stuen boede en ældre dame der

var styrmandsenke, hun gik altid i Fanødragt, til daglig med ravknapper og til fest med sølvknapper. Da hun var fannik, elskede hun røgede baksuld, de blev ristet over gassen, det gav en stram lugt og os, hun åbnede døren til bagtrappen, så hørmen steg op til os på første sal og det var altid når mor skulle have kvindemøde.

I et gammelt hus boede »Skæve Jensen« med sin gamle mor. Han var klokker ved Vor Frelsers Kirke og hver gang der skulle ringes, kravlede han op i tårnet, det var mindst morgen og aften, men også alle de andre gange når der skulle ringes, f.ex. ved begravelser og ved højtiderne. Han stod ved siden af klokken, der var af jern og godt rusten, og trak i et reb, når der skulle slås bedeslag, krøb han ind under klokken og med sin hule hånd stoppede han knebelen. At han var skæv af at trække i tovet og døv af larmen, man kendte jo ikke høreværn, var ikke så mærkeligt. Mange gange var jeg med ham oppe i tårnet, det syntes vældigt højt og jeg kunne se ned i vores have.

I haven var der gode klatretræer. Engang havde jeg en hule i toppen af et pæretræ, Tante Jane, onkel Christian og deres to forkælede piger fra Ålborg besøgte os jævnligt. De piger tiltalte deres forældre i tredje person: »Vil far ikke... Vil mor ikke det...«. På første sal ud mod haven havde vi spisestue og når jeg sad i træet kunne jeg se ind i stuen. Da tante Jane opdagede mig i træet råbte hun op og jeg blev beordret ned. Jeg var vel heller ikke mere end ni år gammel. Mor undskyldte og sagde, at jeg vist fik for slap en opdragelse, hvortil tante Jane erklærede, at jeg overhovedet ingen opdragelse fik!

Når man er fra et hjem med klaver, løber man risikoen for at skulle lære at spille. Mor havde en idé om at jeg kunne lære det, men

der var ikke rigtig tid til at øve, så det blev ikke til så meget. Noget fik jeg dog lært, så jeg spiller stadig lidt for mig selv. Far sagde, at det fik jeg aldrig lært, men at frk. Hoffmeyer ikke kunne undvære spillepengene, så jeg skulle blive ved. Frk. Hoffmeyer var gammel og spinkel og kunne næsten ikke se. Når jeg ikke havde tid til at spille, bandt jeg et lommetørklæde om en finger og stak den op i næsen på hende, så kunne hun jo godt se, at jeg ikke kunne spille med en dårlig finger. Men jeg var flink til at bære koks op fra kælderen til første sal, så hun havde noget at putte i kakkelovnen.

Jeg havde en god kammerat i Skjoldsgade, vi kørte bl.a. på cykel med en masse papstykker, som vi havde sat fast med tøjklammer og som stak ind i egerne. Det lavede et farligt spektakel. Vi drøned bagefter hinanden om i Stormgade, som dengang ikke var særlig befærdet.

Det gik forbi pastor Bendtsens kontor, der vendte ud mod gaden. Der sad han lørdag eftermiddag og skulle lave prædiken. Hver gang vi larmede forbi hans vinduer, kom han farende ud som trold af en æske, han fægtede med brillerne og råbte efter os. Med mellemrum kørte vi forbi og hver gang kom han ud og var meget vred.

Engang var vi til fest i Missionshuset, der netop havde fået indrettet toiletter i kælderen. Vi troede at en kammerat var derinde og holdt døren, så han ikke kunne komme ud, han buldrede på døren og kom tilsidst stormende ud, ikke kammeraten, men pastor Bendtsen, som var helt vild og råbte: »Jeg kender jeres forældre«.

Samme pastor Bendtsen var i øvrigt frygtløs overfor tyskerne under besættelsen. En frihedskæmper blev skudt og den halve by var med til begravelsen. Her holdt præsten en

meget provokerende tale, der resulterede i at to Hipo'er trængte ind i præsteboligen om natten og skød præsten i sengen, medens konen lå ved siden af ham. Det var en voldsom begivenhed, der chokerede os alle.

Som dreng læste jeg meget, altid var jeg i gang med en bog og sådan har det været lige siden. Det begyndte med OTA-bøgerne, det var bøger der kunne vindes ved at spise havregryn eller rettere havregrød, for det var den eneste måde man spiste havregryn på dengang. OTA-bøgerne var små bøger i stift bind, som på en spændende måde fortalte om begivenheder fra Danmarkshistorien og fra den øvrige verden, f.ex. om nybyggerne i Amerika, altid med en dreng som helt, undtagelsesvis kunne det også være en pige.

Ellers var det biblioteket der holdt for.

De læste bøger var bl.a. af forfatterne Marius Dahlsgaard, A. Chr. Vestergaard, Marryat med historier fra havet, men også Torry Gredsted og om Rasmus fra Rodskoven af Niels K. Kristensen osv.

Når far så min skoletaske, beordrede han mig til at vende bunden i vejret på den og når han så hvad den indeholdt, skældte han ud, fordi den var fuld af de »moge« biblioteks-bøger. Jeg fik ikke lov til at læse om natten, for lyset fra mit værelse kunne ses fra forældrenes soveværelse. Det havde vi mange kontroverser om. Jeg havde en lommelygte under dynen for at kunne læse, men når batterierne var udbrændte og jeg ikke havde penge til nye, brugte jeg et stearinlys, det var vel ikke ufarligt og det blev også noget varmt under dynen.

I gaden var der gode legekammerater, vi havde meget glæde af hinanden og havde et godt sammenhold. Deres skæbner var ret så forskellige. A var ivrig i Frelsens Hær og blev gift med en rig Frelserpige og bor i Finland.

B's far var maler og drak som en svamp, det gjorde B også og døde som en sut, inden han fyldte halvtreds. C var knalddygtig, men da han var tyve år gammel, tog han sit liv p.gr.a en pige. D var FDF'er og snedkersvend, han endte som chef for kriminalpolitiet i en mindre by. E var godt begavet og fik en stor vognmandsforretning som krakkede. F startede et skibsbyggeri som gik konkurs.

Paradis var for os Sædding strand. Det begyndte med en stor fiskeriudstilling der fandt sted i 1932 og var opstillet på dyrskuepladsen som lå mellem Gl.Vardevej, Jørgen Pedersensvej, Hjertingvej og Fiskebrogade. Da udstillingen blev nedbrudt, foreslog tømrermester Henriksen min far, at de skulle gå sammen og købe noget af nedbrydningstræet og bygge et sommerhus. Der blev købt en grund overfor det nuværende Fiskeri- og Søfartsmuseum og der blev der bygget et stort hus, hvor der skulle være plads til to familier. Det kom til at hedde »Skrænten« efter den høje stejle skrænt ned til vandet. Til hver familie var der en stue på ca. femten kvadratmeter, et køjerum med seks køjer ca. fem kvadratmeter og et køkken på ca. to kvadratmeter. Det hele lå spejlvendt for hinanden, så køkkenet og soverum kun var adskilt med en tynd bræddevæg. Der var ingen særlig komfort, vandet blev hentet ved en gammeldags pumpe der stod på en mark foran huset. Den var vi iøvrigt fire familier om at bruge. Belysningen var petroleumslamper og køkkenet var udstyret med to stk. primus, der både lugtede, osede og især larmede. Når man løftede en lem i gulvet var der en kælder nedenunder, den var lavet af fire fliser på højkant og en i bunden. Engang havde mor stillet en stor gryde hindbærrød i kælderen og den kom jeg til at stikke min nøgne fod i. Først troede



Sommerliv på Sædding strand 1938. I baggrunden sommerhusene og på skrænten de dobbelte lokummer.

familien det var blod, men det var bare grød. WC'et var et lokum der var anbragt i et skur midt på skrænten. Det kunne til tider være en barsk omgang at benytte det, især om natten i regn og blæst. Indholdet gravede vi ned i strandens sand. Familien Henriksen solgte senere deres part til familien Dahl Sørensen, som vi fik megen glæde af.

Vi levede som sagt tæt på hinanden og den tynde trævæg skjulte ikke noget af, hvad der foregik hos den anden familie, almindelig tale gik fint igennem. Det var et værre leben, når vi skulle til køjs på samme tid, det virkede som en hel sommerlejr. Bortset fra sommerlejr og ferie på Klitten var vi derude fra tidlig forår til ud på efteråret, da kunne der godt blive lidt koldt i stuen, for der var ingen opvarmingsmuligheder. Vi cyklede til skole og man kan vel forestille sig, hvor meget der blev læst lektier i sommerhuset.

Min bror havde en robåd og senere en sejlbåd som vi havde megen fornøjelse af. Når der var højvandet sejlede, fiskede og badede vi og når der lavvandet, gravede vi orm til senere fiskeri, eller gik ud til »de sorte øer«, det var muslingebankerne, hvor vi gik i knæhøjt vand og forskrækkede fisken, som spurtede afsted og gemte sig i mudderet, så gjaldt det om at træde på den og fange den. Endnu kan jeg huske den herlige fornemmelse af en levende fisk under en drengefod.

Vi fulgte trafikken både på vejen og i indsejlingen og kendte de forskellige rutebåde. Vi vinkede til far når han sejlede forbi og tudede i tågehornet. Engang lå vi ude i båden og så en ca. 70 tons svensk fiskekutter blive sejlet i sænk, den krydsede lige ind foran en af DFDS' rutebåde, der lød en knasen af splintret træ og skibet sank. Det viste sig senere at skipperen var fuld. Bjergningsarbej-

det fulgte vi på nærmeste hold. Vi måtte ikke ro ud i sejlrenden ellers var der ingen restriktioner.

Engang var jeg alene roet hen til åen, der løber ud ved Fiskerihavnen. Der fangede jeg »niøjn«, det var en lille lamprette der kunne fanges med hænderne, idet den sugede sig fast til stenene, det så ud som om den havde ni øjne, men de syv var nok gæller. Tiden gik for mig, det blev hen under aften og det var blæst op, så jeg ikke kunne komme hjem til tiden, der var ellers hængt et viskestykke op ved flagstangen, tegnet for at kalde hjem. Fra sommerhuset kunne de ikke se mig i kikerten, fordi jeg var inde i åen. Så gik alarmen og alle naboere var på eftersøgning langs stranden. Gensynsglæden var stor og ellers fik jeg skældud.

Når vi ikke var på vandet spillede vi bl.a. krocket, stangtennis, spillede fodbold, lavede bål på stranden med stegte kartofler eller byggede store havneanlæg i strandkanten til vore skibe. Drager var også et stort nummer, vi havde fine engelske drager, når de var sat op lavede vi papirslapper, der skulle forstille telegrammer og lod dem rutsche op ad snoren. Da vi boede nær byen, havde vi mange gæster, så der skete altid noget. Dejligt var det også, når vi sad udenfor en sommeraften og sang aftensang.

Sol, sommer og aktivitet fra morgen til aften, sådan husker jeg de mange år i sommerhuset!

Den 4. september 1939 kl 17.45 var jeg på Trafikhavnen og så på, at et af marinens skibe lagde til kaj, enten var det »Islands Falk« eller »Beskytteren«. Pludseligt hørte jeg motorstøj fra en flyvemaskine der kom ind mod Fiskerihavnen fra nordvest, der faldt noget ud af flyvemaskinen og der lød en

uhyggeelig hylen efterfulgt af store brag. Det var bomber der faldt. Overrasket og vel også lidt forskrækket så jeg dem falde, den første faldt ved Hermetikfabrikken, nr. to ved Vedsted Hansens fiskekassefabrik, den tredje ned i et hus i Frodesgade 150, den fjerde i en gård i Sjællandsgade, det hele virkede meget uhyggeligt. Der steg en støvsky op fra Frodesgade, så jeg spurtede på cyklen derhen og var der før redningsbilerne.

Det så frygteligt ud, huset var faldet sammen til en grusdyng og man kunne se ind i stuerne og køkkerne i naboehusene. En masse mænd stod oppe i ruinerne og flyttede mursten og tømmer. Tre børn blev befriet, flere var såret og en dame dræbt da huset styrtede sammen. Heldigvis var det flot sommervej så folk var udendørs, derfor var der ikke flere dræbte eller sårede. De andre bomber lavede huller, der var syv meter brede og fem meter dybe. Efter krigen blev det oplyst, at det 250 kg. sprængbomber der var kastet.

En engelsk Wellington bombemaskine havde kastet bomberne. Den var sammen med andre maskiner sendt ud for at angribe tyske skibe i Brunsbüttel ved indsejlingen til Kiekanalen, men i tåge var den kommet ud af kurs og tog fejl af Esbjerg og Brunsbüttel. Det var iøvrigt de første bomber der blev kastet i Vesteuropa i 2. verdenskrig

I Esbjerg var der nærmest panik, det svirrede med rygter: Holsted var bombarderet, Sønderjylland besat, Esbjerg havn skulle bombes osv. Vi var i stærk tvivl om det var englænderne eller tyskerne der havde kastet bomberne.

I denne stemning begyndte folk at forlade byen. Alt hvad der kunne køre af biler, rutebiler og hyrevogne var i sving. Nogle tog til Fyn, men dem vi kendte tog op langs vestkysten til deres familier. Far var hjemme og der



Bombekrater i gården til huset Sjællandsgade 26. Ved et mirakel undgik tre legende børn at blive dræbt.

blev holdt familieråd. Mor ville at vi skulle tage til Klitten, men far syntes, at vi skulle »se det på«, han var vist ikke vild efter at komme til Klitten med to voksne, fem børn og en »ung pige« for at bo hos faster Mie, der ikke var særlig prober, så vi blev. I skolen kunne vi se, at mange var taget væk, klasserne var i de næste uger, noget tyndt besat.

Det danske militær stillede nogle »Bofors« luftværnskanoner op i Sædding, der var vi ude og spiste rugbrødklemmer sammen med soldaterne.

Det var nogle erindringer fra jeg var ni til tolv år gammel, sådan som jeg huske det. Bortset fra at skulle gå i skole, syntes jeg, at det var en dejlig og ubekymret drengetid.

Johs. Bredmose Simonsen, Rensdyrvej 6, 6715 Esbjerg N., f. 1927, fisker fra 1943 til 1952, fra 1952 til 1991 fiskehandler. Har tidligere skrevet artikler til kirkeblade og foreningsblade, samt til Fra Ribe Amt 1992 og til Ribe Stiftsbog 1992.

Et supplement til min mands beretning om bomberne

Min kusine og jeg sad i vores stue og var ved at læse lektier. Min far var netop kommet fra havnen, han og mor sad i køkkenet og drak kaffe. Pludseligt lød der nogle mægtige brag og alle vore spisestuestole væltede, et øjeblik efter kom et nyt brag og vore vinduer fløj op og ind føg en masse brunt jord. Det var bomber, den sidste faldt i området, der vender over mod vort hus. Vi løb ned på gaden og om i Frodesgade og så det store hul i husrækken og alle murbrokkerne der var styrtet ned. Det var meget mærkeligt, at kunne se ind i folks stuer og soveværelser.

I køkkenerne var selve gasbordene og køkkenbordene borte, men gasapparaterne hang stadig i deres slanger ned ad væggen. Desværre blev en fru Hansen dræbt, men ellers kom ingen særlig tilskade. Nogle få var på altanerne og kom ned med dem og fik nogle knubs, men ellers var folk ude i det meget fine sommervejr. I Sjællandsgade kom der heldigvis ingen til skade.

Det skabte megen uro og nervøsitet blandt os alle sammen, vi vidste jo ikke om det kunne gentage sig. Krigen var lige brudt ud mellem Tyskland og Polen, så alt var usikkert. Derfor var der mange, der pakkede deres kufferter m.m. og drog ud af byen til deres familier andre steder. Min far syntes, at vi skulle blive, han mente ikke det ville gentage sig. Jeg havde faktisk fået et bombechok, uden at jeg selv var klar over det. Ved den mindste støj, f.ex. hvis nogen rokkede med en stol, fo'er jeg sammen og det stod på i mange måneder. Det var måske ikke så mærkeligt, når man tænker på hvor vi boede i forhold til de to bomber. De faldt indenfor 200 meter på hver side af vores hus.

Birgit Simonsen.

Motorvejen – et tværsnit gennem oldtiden

Af Per Ole Rindel

Museet på Sønderkov er i disse år i færd med omfattende arkæologiske undersøgelser på en 30 kilometer lang etape af den kommende motorvej mellem Kolding og Esbjerg.

Lad os vende et par år tilbage i tiden, til efteråret 1990 og i tankerne foretage en arkæologisk rejse mellem Vejen og Holsted, ad ruten for den planlagte motorvej. Det ville

være en fattig og temmelig kedsommelig oplevelse – en enkelt overpløjet gravhøj var alt, man kunne pege på i det 60 m brede bælte, der bliver berørt af anlæggelsen af motorvejen.

I dag ville en tilsvarende rejse byde på en rigdom af arkæologiske vidnesbyrd, der bringer os på nært hold af den sene istids rensdyrjægere, stenalderens jægere og bøn-



Fig. 1: Udgravning af en stenalderboplads fra sluningen af sidste istid. I baggrunden ses Estrup Mose. Foto: P. O. Rindel, Egns Museet. Juli 1992.

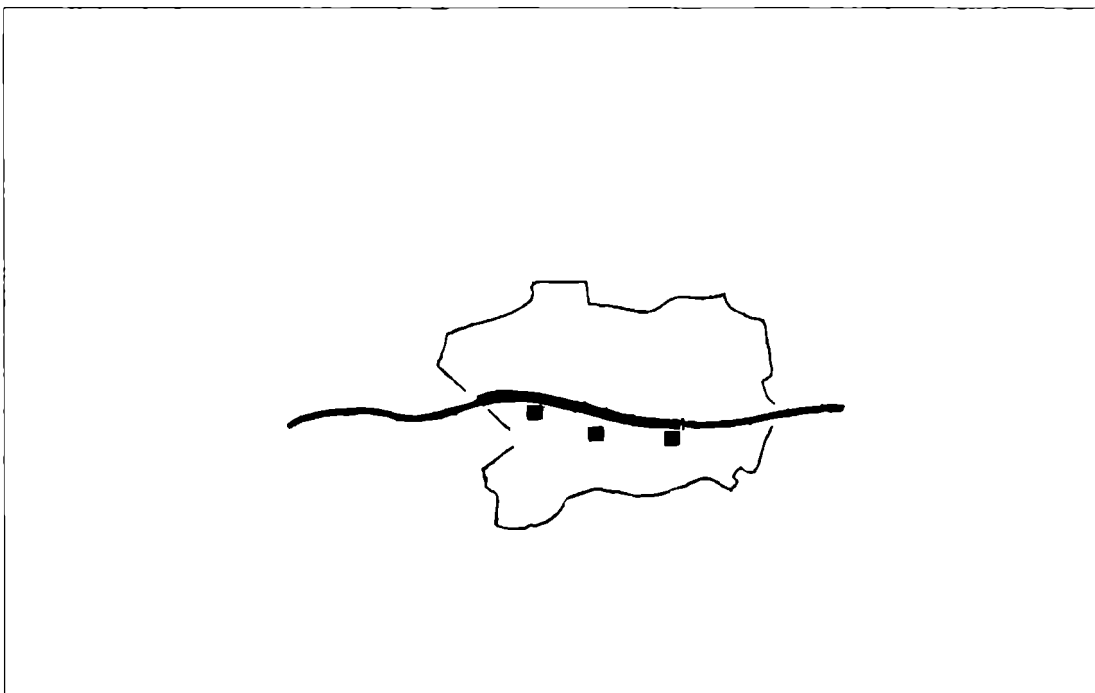


Fig. 2: Kort over Syddjylland med angivelse af forløbet af den planlagte motorvej mellem Kolding og Esbjerg. Arbejdsområdet for Museet på Sønderskov, samt den her omtalte motorvejsetape er fremhævet. Grundkort udarbejdet af Sv. Aa. Knudsen efter Peter Bredsdorff 1973.

der, bronze- og jernalderens høvdingestyrede stammer og det tidlige kongeriges landbefolkning i vikingetid og tidlig middelalder.

Kort sagt: en arkæologisk rejse ad motorvejen vil i dag byde på et tværsnit gennem egnens oldtid!

Baggrunden for den voldsomme forøgelse i vores kendskab til den lokale forhistorie er emnet for denne artikel.

Når man det seneste års tid har færdes på hovedvejen mellem Kolding og Esbjerg, har man mange steder fra vejen kunnet iagttage, at store jordbunker er skudt op, blot for efter kort tid at blive jævnet igen, uden at

der tilsyneladende er sket de store forandringer.

Ved nærmere eftersyn har man kunnet konstatere, at det drejede sig om arkæologiske udgravninger, hvor oldtidsminder opspores ved hjælp af søgegrøfter og blotlægges i større eller mindre felter.

Det drejer sig om de arkæologiske undersøgelser forud for anlæggelsen af motorvejen mellem Kolding og Esbjerg.

Museet på Sønderskov varetager denne opgave på de 30 km af strækningen, der skærer tværs igennem museets primære arbejdsområde, dvs. Vejen, Brørup og Holsted Kommuner (fig.2).



Fig. 3: Prøvegravning med rendegraver på motorvejsetapen ved Surhave. I prøvegrøften er påtruffet et ringformet anlæg, som her er ved at blive frilagt i sin helhed for nærmere at fastslå dets karakter. Det viste sig at indgå i en gravkonstruktion fra bondestenalderens enkeltgravskultur. Foto: P. O. Rindel, Egnsmuseet. Oktober 1991.

Museet fungerer i denne sammenhæng som rigsantikvarens forlængede arm, og det er da også Rigsantikvarens Arkæologiske Sekretariat, der tager sig af den overordnede administration, herunder tilvejebringelse af de fornødne bevillinger. De meget omfattende undersøgelser finansieres af den offentlige bygherre, Vejdirektoratet, som det er foreskrevet i Museumsloven.

Foreløbig har museets undersøgelser koncentreret sig om den knap 20 km lange etape mellem Vejen Vest og Holsted Vest. I efteråret 1993 tager vi så fat på de sidste ca. 10 km mod øst.

De arkæologiske undersøgelser indledtes for godt to år siden med rekognosceringer på den kommende vejstrækning, som allerede havde meldt sin ankomst i landskabet i form af gule markeringsflag. Disse indledende undersøgelser blev foretaget af to arkæologistuderende fra Århus Universitet, Ejvind Hertz og Lars Nørbach.

Alle spor efter aktivitet i oldtiden blev registreret. Oppløjede lerkarskår, flintafslag, trækul eller ildpåvirkede sten kan være tilstrækkeligt til at afsløre tilstedeværelsen af en boplads.

Også studier af gamle kort og en omhyggelig kortlægning af det varierende fosfatind-

hold i jorden har givet vigtige oplysninger. Et markant forhøjet fosfatindhold i et særligt område er ofte forårsaget af tidligere tiders bosættelse, hvor gødning fra dyr og mennesker har ophobet sig omkring husene. Det var først sent i oldtiden, man begyndte at køre møddingsaffald ud på markerne.

De indledende rekognosceringer førte til, at 42 lokaliteter blev udvalgt til prøveundersøgelse.

I de fleste tilfælde foregik denne ved, at pløjelaget ved hjælp af en rendegraver blev fjernet i en serie smalle prøvegrøfter (fig.3). I

den blottede undergrund kunne eventuelle anlægspor iagttages, typisk stolpehuller til huskonstruktioner, ildsteder, nedgravninger med henkastet bopladsaffald, eller grave.

For bopladserne bestod opgaven i første omgang i at fastslå deres udstrækning, bevaringstilstand og datering.

De 42 lokaliteter viste sig ved prøveudgravningerne at repræsentere ca. 30 reelle fortidsminder i form af bopladser eller grave fra oldtiden (fig.4).

Det er i sig selv en voldsom tilvækst i forhold til den overpløjede gravhøj, der som den eneste var registreret i forvejen.

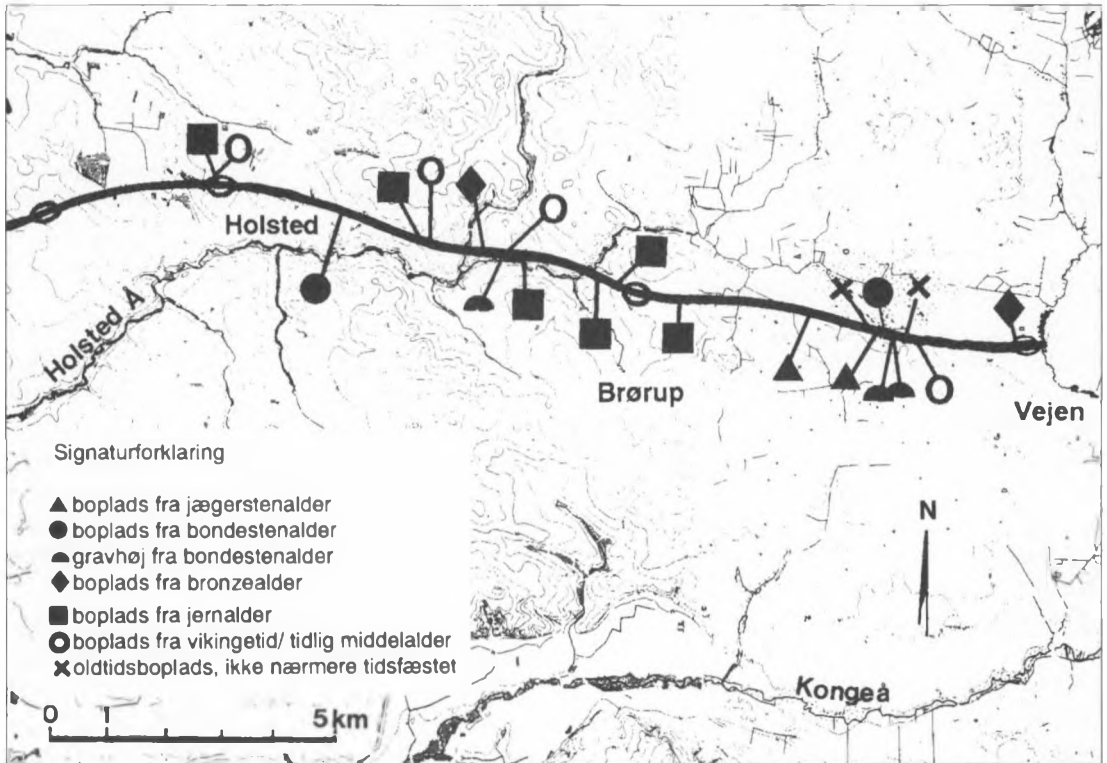


Fig. 4: Landskabskort med indtegning af den planlagte motorvejsstrækning mellem Vejen og Holsted og de arkæologiske lokaliteter, der er påvist ved Engsmuseets undersøgelser siden efteråret 1990. Kort: P. O. Rindel.

ÅR FØR NU	PERIODE	
10000	tidlig middelalder	boplads
	vikingetid	boplads- boplads
20000-	ynge JERNALDER ældre	boplads 2 bopladser boplads
30000-	ynge BRONZEALDER ældre	boplads boplads boplads
40000-	dolketid	
	enkeltgravskultur	grav 2 gravhøje
50000-	BONDE- STENALDER tragtbægerkultur	boplads
60000-	Ertebøllekultur	enkeltfund
70000-	Kongemosekultur	
80000-	JÆGERSTENALDER	
90000-	Maglemosekultur	boplads boplads
100000-		
110000-	Ahrensburgkultur	enkeltfund
	Brommekultur	boplads
120000-	Hamburgkultur	

Fig. 5: Tidstavle med angivelse af hidtil registrerede lokaliteter på den planlagte 19 km lange motorvejsstrækning mellem Vejen og Holsted. Så at sige hele oldtiden er repræsenteret. Lokaliteterne er alle påvist ved Egnsmuseets undersøgelser i forbindelse med motorvejsprojektet.

Men nok så interessant er, at de nyfundne lokaliteter fordeler sig over så at sige hele oldtiden, med en knap 12.000 år gammel rensdyrjægerboplads som det hidtil ældste (fig.5).

I betragtning af, at der forud for museets etablering har været relativt få arkæologiske udgravninger på egnen, betyder dette en enestående mulighed for at få belyst den lokale forhistorie på mange områder.

Af de 30 lokaliteter er halvdelen udvalgt til egentlig systematisk udgravning. Til denne store opgave har museets faste arkæologisk uddannede personale naturligvis måtte udvides med et team af arkæologistuderende fra København og Århus og lokale arbejdsmænd. Også medlemmer af museets arkæologi-gruppe har trofast deltaget i udgravningerne, ikke mindst Valdemar Feddersen og A. B. Nielsen.

Denne artikels forfatter har den daglige ledelse af udgravningerne, men det er museets leder, der er den ansvarlige leder af undersøgelserne. Museumsinspektør Svend Aage Knudsen udgør således en vigtig del af teamet, dels ved at skabe rammerne, så udgravningerne kan forløbe på bedst mulig måde, dels ved med vanligt engagement at deltage i overvejelserne af de centrale faglige problemstillinger. Svend Aage Knudsen har iøvrigt tidligere virket som udgravningsleder for flere af os i andre sammenhænge, og dermed oplært os i mange af de metoder, vi nu anvender i det daglige udgravningsarbejde.

Vi starter vores arkæologiske rejse fra etape-vestende, umiddelbart nordvest for Vejen.

På et lavt bakke drag mellem Stavnsbjergvej og hovedvejen, lige vest for Vejen Ådal ligger en stor boplads fra ældre og yngre bronzealder, dvs. tidsrummet fra ca. 1700 – 500 før Kristi fødsel.

Netop her bliver et stort område berørt af anlægsarbejdet. Til- og frakørselsveje skal her forbinde motorvejen og en omlagt udgave af Asbovej. Udgravningerne har derfor omfattet et op til 150 m bredt område, mod de normale 60 m.



Fig.6: Oversigtsbillede over bronzealderbopladsen ved Stavnsbjerg nær Vejen. I udgravningsfeltet i forgrunden er stolpehullerne i ét af de store langhuse fra ældre bronzealder markeret med hvidt. Midt i billedet ses en række søgegrøfter, og i baggrunden er gravmaskinen ved at åbne et nyt felt i et område, hvor der i søgegrøfterne er påvist flere huse. Set mod nordøst fra en 20 m høj lift. Foto: P. O. Rindel, Egnsmuseet. September 1992.

Særlig bemærkelsesværdigt er to store haller fra ældre bronzealder. Det største hus har været en solid bygning, ikke mindre end 31 m langt og 8 m bredt, opbygget som et treskibet langhus med to rækker tagbærende stolper inde i rummet, og kraftige stolper, placeret med jævne mellemrum i de lige langsider og rundede gavle (fig.7). Mellem vægstolperne har der sandsynligvis været vandrette planker. Ganske vist er det kun nedgravningerne til de bærende stolper i husets konstruktion, samt stenfundamentet til husets arne, der er bevaret. Men det er rigeligt til at af-

spejle husets grundplan og hovedtrækkene i bygningskonstruktionen.

Vi står her over for resterne af en bygning, der ligger fjernt fra de forestillinger om spinkle hytter, som prægede arkæologernes opfattelse af bronzealderens boligform helt frem til 1960'erne. Siden da har anvendelsen af maskinkraft til at blotlægge bebyggelses-sporene i store flader betydet, at store bronzealderhuse er dukket op adskillige steder i landet.

Den største af de to haller hører dog med sine 31 m til de absolut længste huse fra ældre

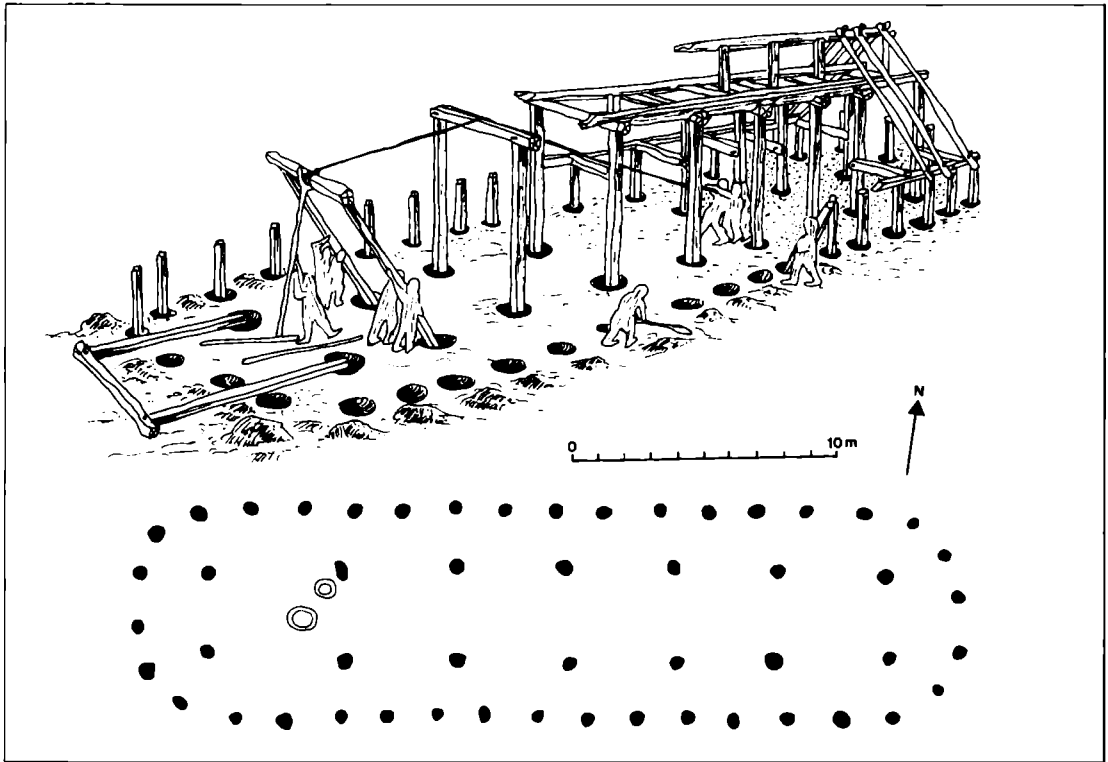


Fig. 7: Rekonstruktionstegning af ét af langhusene fra ældre bronzealder ved Stavnsbjerg, under opførelse. Nedenunder ses en grundplan af samme hus. Tegning: Sv. Aa. Knudsen, Egnsmuseet.

bronzealder, der hidtil er fundet i landet. Og endnu er netop huse fra den ældre del af bronzealderen en mangelvare i dansk arkæologisk forskning, og denne udgravning har da også vakt stor interesse blandt de arkæologer, der særlig beskæftiger sig med bronzealderens huse.

Så store hustomter kan være svære at overskue, uden at komme til vejrs. En 20 m høj lift gør det muligt at fotografere husene i fugleperspektiv. Dokumentation i tegning og billeder er jo et vigtigt led i udgravningerne.

Vejen Lokal-TV fulgte løbende udgravningen. Museet har lige siden de systematiske udgravningers start haft et meget frugtbart samarbejde med Vejen Lokal-TV, der allerede har sendt flere udsendelser om de mest spændende udgravninger på motorvejssetappen, og der er flere udsendelser på bedding. Samtidig modtager museet kopier af lokal-TV's optagelser, som kan indgå i den efterfølgende formidling af udgravningernes resultater.

Arnen i den store hal er vigtigt af flere grunde. Arnen er opbygget med et funda-

ment af store sten, anbragt under gulvniveau. Stenene er blevet varme, hver gang der har været tændt ild oven på dem, og har kunnet udsende varme til rummet længe efter, at ilden var gået ud – en simpel, men velfungerende, brandsikker varmekilde i de kolde nætter. Ved siden af arnen er der en stegegrube med trækul og mindre sten, der er sprængt efter kraftig opvarmning.

Arnens placering midt i langhusets vestende tyder på, at i hvert fald denne del har været brugt til beboelse. Det er derimod uafklaret, om der har været stald i husets østlige del, som det er kendt senere i oldtiden.



Fig. 8: Vagn Mejdahl fra forsøgscenretet Risø foretager målinger til brug for termoluminiscensdatering ved den stensatte arne i et langhus fra ældre bronzealder på bopladsen ved Stavnsbjerg. Foto: P. O. Rindel, Egnsmuseet. September 1992.

De ildpåvirkede sten i husets arne og stegegrube åbner en mulighed for at datere huset, uafhængigt af den rent arkæologiske datering på grundlag af husets udformning og genstandsfund i tilknytning til huset. I naturen udsættes sten til stadighed for radioaktiv stråling fra omgivelserne. I visse sten, bl.a. kvarts og feldspat, ophobes denne strålingsenergi og frigives først, når den pågældende sten opvarmes til 400°C.

Vagn Mejdahl fra forsøgslæggel Risø har foretaget målinger af den naturlige radioaktive stråling ved arnen i den store hal (fig.8). Kender man blot den, kan man ved den såkaldte termoluminiscens-dateringsmetode opvarme stenene påny, måle hvor meget strålingsenergi de frigiver, og dermed afgøre, hvor mange år, der er gået siden de sidst blev opvarmet – dvs. da den sidste ild på arnen brændte ud.

Vi kender endnu ikke resultatet af denne måling, men ad rent arkæologisk vej mener vi at kunne fastslå, at huset er opført i midten af ældre bronzealder, dvs. 13-1500 år før Kristi fødsel, på Egtved-pigens tid.

Denne periodes mange rigt udstyrede ege-kistegrave i store gravhøje vidner om en magtfulde elite af høvdinge og krigere. Kan man tænke sig en mere værdig bolig for en høvding, end en velbygget hal på op mod 240 m² ?!

Fremtiden må vise, om denne tolkning af de store haller er rigtig. Forskelle i konstruktionen af de to haller på denne boplads tyder på, at de ikke er bygget samtidig, men snarere kan have afløst hinanden i tid.

En ganske særpræget nedgravning i den østlige del af den store bronzealderboplads ved Stavnsbjergvej er noget yngre end de to store haller. En regelmæssig, nærmest bade-

karformet lille grube er tilkastet med en fyld, der er spækket med trækul og rødbrændte lerstykker. Gruben er 1,40 m lang og 85 cm bred. Ud over hovedparten af et stort forrådskar indeholdt den brudstykker af endnu et forrådskar og en næsten intakt lille krukke med hank (fig.9). Krukken er sammen med store stykker af forrådskarrets side lagt oven i forrådskarrets endnu sammenhængende bundparti. Ud over disse store kardele indeholdt gruben ikke lerkarskår. Sammenholdt med det store indhold af brændt træ og ler i fylden, adskiller gruben sig klart fra de normale affaldsfyldte lertagningsgruber på bopladser af denne art.

Vi er foreløbig nået frem til den tolkning, at det kan dreje sig om et offer efter en husbrand på bopladsen. En del af familens husgeråd er sammen med materiale fra brandtomten anbragt i den lille grube i en bøn til guderne om at blive skånet for en gentagelse af katastrofen.

Vi forlader nu bopladsområdet ved Stavnsbjergvej og bevæger os godt 1,5 km mod vest, hvor vi ved prøvegravningen har påvist et stort bopladsområde fra den sene del af vikingetiden, dvs. 10.-11. århundrede.

Talrige stolpehuller, der aftegner sig tydeligt som mørke pletter i det lyse undergrunds-sand, lover godt for den systematiske udgravning til sommer. Bebyggelsens datering er allerede nu ret sikker, bl.a. ud fra et stort brudstykke af et af periodens karakteristiske "kuglekar" i ét af stolpehullerne.

I disse år vokser kendskabet til vikingetidens by og handelsplads i Ribe med rivende hast. Også derfor bliver det spændende at få yderligere oplysninger om dagligdag og levestandard hos den samtidige bondebefolkning i baglandet.

De næste par kilometer løber motorvejstracéet ganske nær sydkanten af det store mosebassin, der udgøres af Estrup Mose og Gammelby Mose.

I jægerstenalderen har der endnu været tale om et mere eller mindre åbent søbassin, og særlig hvor åer har mundet ud i søen har det været ideelt at oprette et midlertidigt bosted som udgangspunkt for jagt, fiskeri og indsamling.

Vi har i 1992 foretaget udgravninger på 3 bopladser fra jægerstenalderen ved mosens sydbred.



Fig. 9: Grube med nedlagte lerkar på bronzealderbopladsen ved Stavnsbjerg. I forgrunden ses en mindre krukke, der ved munden er beskadiget ved pløjning, men ellers intakt. Under og bag krukken ses store brudstykker af to forrådskar. (Hvert felt på målestokken er 20 cm).

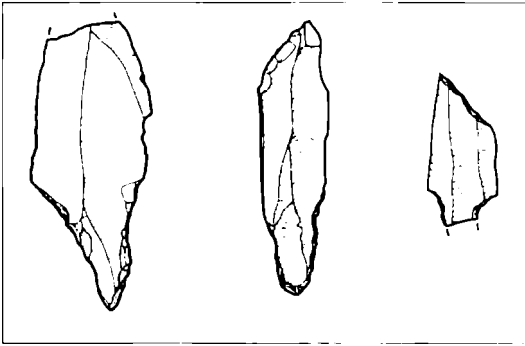


Fig. 10: Skaftungespidsler af flint fra den ca. 11.000 år gamle jagtplads ved Estrup Mose (den midterste spids er 6 cm lang). Tegning: Tim Grønnegaard.

Den ældste boplads ligger umiddelbart nord for Estrup Skov, netop nær udmundingen af en å. Bopladsen rækker næsten 12.000 år tilbage, til slutningen af sidste istid. Landet var ganske vist da allerede blevet isfrit, men var både i bevoksning og dyreliv endnu stærkt præget af de kolde forhold. En lysåben kratkov af især birk lokkede de første skovdyr til, så elsdyr, kæmpehjort, bæver og bjørn supplerede de rensdyr, der allerede fandtes i området.

Desværre er der kun redskaber og affald af flint, der er bevaret på bopladsen. Vi mangler mange af de væsentlige elementer: selve boligen, affald fra slagting og måltider, og redskaber af ben, tak og træ. Ved udgravningen af en sådan stenalderboplads forsøger vi, ud fra placeringen af flintredskaberne og flintaffaldet, alligevel at pejle os ind på bopladsens indretning og størrelse. I et netværk af felter på hver én kvadratmeter sigtes pløjelaget i et finmasket sold, så selv de mindste flintafslag kan indsamles (fig.1). På den måde kan man i hovedtræk kortlægge, hvordan flintaffaldet og de forskellige typer af flintredskaber for-

dele sig på bopladsområdet, og dermed i bedste fald aflæse, hvilke aktiviteter der er foregået på de forskellige dele af bopladsen.

Fund af karakteristiske pile- og spydspidser med tildannet skafttunge viser, at jægere opholdt sig på stedet i slutningen af sidste istid, mellem 9.000 og 10.000 år før Kristi fødsel (fig.10). Det viste sig dog ved udgravningen, at stedet også har indbudt til jagt videre frem i jæger- og bondestenalderen. Varierende udformninger af pilespidserne afspejler jagtaktiviteter fordelt over 6-7.000 år.

Godt 1 km øst derfor, på Dorteasmindes marker ved østenden af Estrup Skov, foretog vi i sommeren 1992 en større udgravning på en stenalderboplads, der øjensynlig kun har været benyttet i én eller ganske få sæsoner omkring 7.000 år før Kristi fødsel, dvs. i den ældre del af Maglemose-kulturen.

Flintaffaldet koncentrerer sig her i et par markante flinthugningspladser, begge placeret umiddelbart ved siden af et ildsted. Ved soldning af pløjelaget fandtes bl.a. langt over hundrede af de små flintspidser, der som od og æg har været indsat i pileskafter. De forskellige typer af flintspidser afspejler i dette tilfælde forskelle i funktion – tidsmæssigt er der ingen forskel.

Det er ikke hverdagskost at finde en boplads, hvor spredningsmønstrene ikke udtværes ved opblanding med genstande fra tidligere eller senere bosættelser. Vi forsøgte derfor på denne boplads i næste arbejdsfase at fjerne pløjelaget over hele bopladsarealet, i håbet om at kunne påvise anlægsspor i form af hyttetomter, ildsteder eller grave, som kunne føje yderligere informationer til billedet af livet på bopladsen. En hyttetomt fra jægerstenalderen stod højt på ønskesedlen, da det er yderst begrænset, hvad man kender til bo-

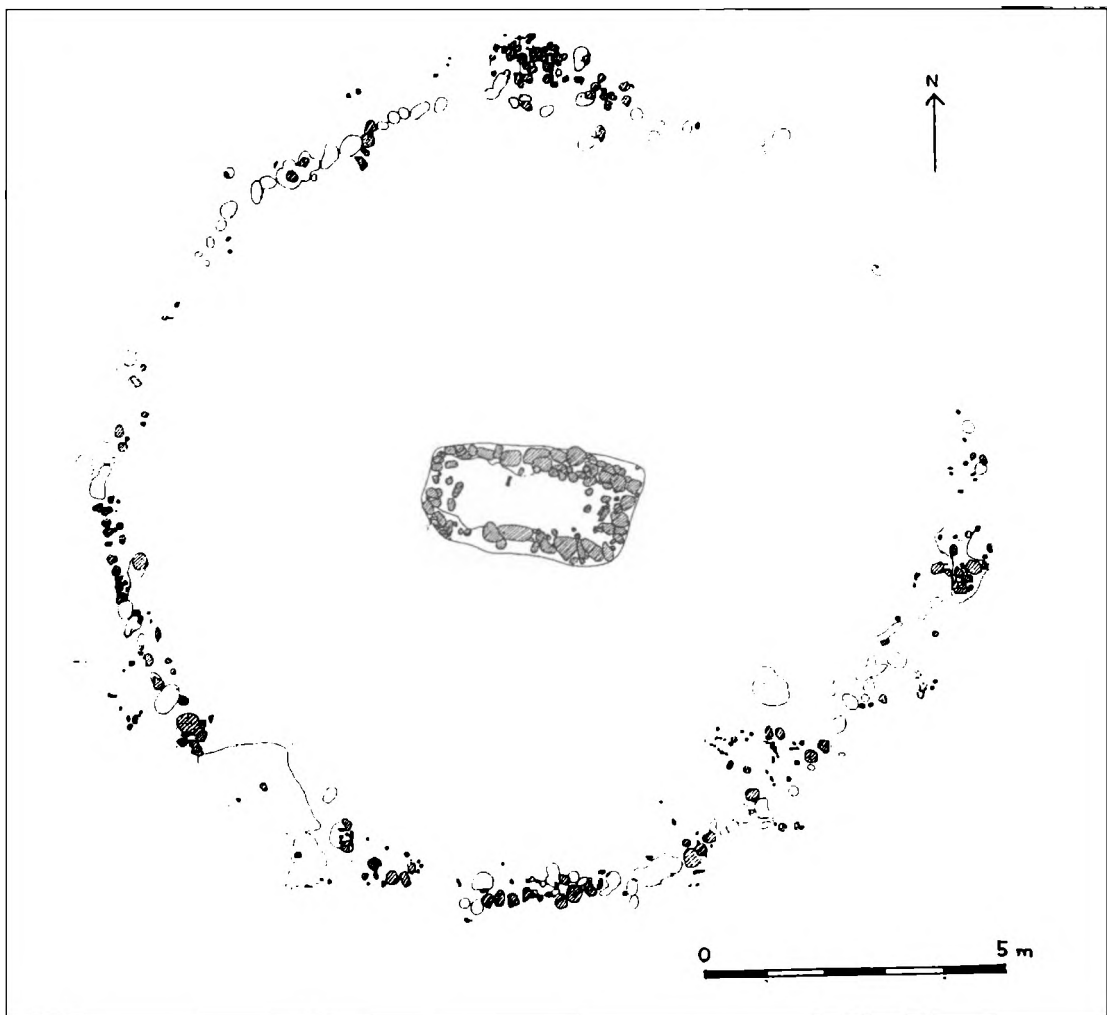


Fig. 11: Grundplan af den mest velbevarede højtomt ved Vejen Mose. Randsten og stenspor tegner omridset af en regelmæssig høj på 14 m i diameter. Midt i højen ses den ældste grav med stenramme og stridsøkse. Tegning: P. O. Rindel.

ligformen i jægerstenalderen. Vi måtte dog konstatere, at der her ganske vist var spredte små runde muldfyldte nedgravninger, hvori der kan have stået stolper, men ikke noget, der klart kunne tolkes som en hytte- eller telttomt.

I udkanten af bopladsområdet, nær den gamle søbred, fandtes en lille grube med ildsprængte sten og trækul. Her har man formodentlig stegt kød ved hjælp af de opvarmede sten. På bakkedraget syd for Vejen Mose lykkedes det at opspore to helt udjævnede



Fig. 12. Nærbillede af jordfæstegrav med stenramme fra bondestenalderen (enkeltgravskultur), anlagt centralt under gravhøj ved Vejen Mose (jvf. fig. 11). Omtrent midt ved den nærmeste langside ses den stridsøkse, som udgjorde udstyret i graven (hvert af felterne på målestokken er 20 cm). Foto: P. O. Rindel, Egnsmuseet. Maj 1992.

gravhøje fra bondestenalderens enkeltgravskultur, begge opført ca. 2.700 år før Kristi fødsel.

Den mest velbevarede højtomt blev frilagt på marken umiddelbart sydvest for gården Moselund. Selve højen var totalt nedpløjet og gav sig ikke længere til kende i terrænet. Kun rester af den kæde af randsten, der har kranset højen, afslørede, at en høj på 14 meter i diameter oprindeligt har knejset på bakkekammen (fig.11). De bevarede randsten og de muldfyldte spor efter opløjede randsten aftegnede næsten komplet omridset af den cirkulære høj, og midt i højen markerede sel-

ve graven sig som et aflangt mørkt fyldskifte. I graven fandtes klynger af ravperler – et typisk udstyr i en kvindegav fra den tid. Af den døde selv er der intet tilbage, men at dømme ud fra placeringen i graven, har perlerne været fæstnet til hendes dragt på brystet eller har indgået i en hårprydelse. Kvindegraven indeholdt i alt 18 ravperler af meget varierende udformning – de største 3,5 cm lange. Perlerne var særdeles skrøbelige, da de blev fundet, men er blevet stabiliseret på Konserveringsværkstedet i Gram.

Det viste sig, at kvindegraven var placeret direkte oven på en ældre grav, der var anlagt i

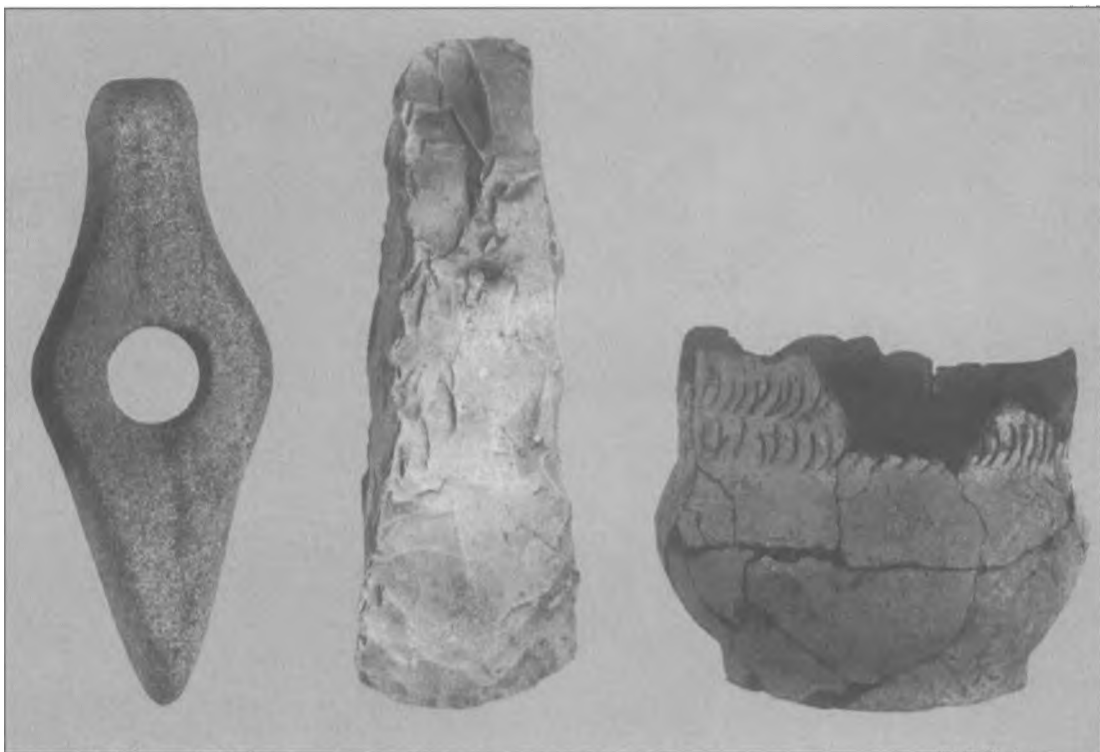


Fig. 13: Stridsøkse af bjergart, flintøkse og ornamenteret lerbæger fra 3 grave fra bondestenalderens enkeltgravskultur. Økserne er fra 2 højtomter ved Vejen Mose, lerkarret fra en grav med ringgrøft ved Surhave. Foto: Sven Astrup, Egnsmuseet.

en stor nedgravning i undergrundssandet. En kompakt ramme af store sten har omgivet en plankekiste, som nu kun giver sig til kende ved den indre kontur i den omsluttende stenpakning (fig.12). Kisten var anbragt på et kompakt lag af flintskærver, fremstillet af frostsprængte flintknolde.

Gravskikken foreskrev, at den døde blev anbragt liggende på siden, i sovestilling. Midt i graven fandtes en stridsøkse af bjergart, med et boret skafthul (fig.13). Sådanne fornemt udformede økser har haft funktion af statussymbol, men har utvivlsomt også i mange tilfælde været anvendt i kamp. Det er

et udpræget mandsudstyr, som optræder i mange af enkeltgravskulturens gravhøje i Syd- og Vestjylland.

I en tilsvarende mandsgrav i nabohøjen, ca. 100 m derfra, fandtes en sleben arbejdsøkse af flint (fig.13). Der er så store ligheder i udformningen af de to gravlæggelser, at næppe mange år adskiller opførelsen af de to høje, og de kan meget vel have indgået i en større højgruppe.

I graven med flintøksten var der et plyn-dringshul fra nyere tid, netop på det sted, hvor en eventuel stridsøkse burde have ligget. Mange gravhøje blev offer for særdeles

effektive oldsagskræmmere, inden den almindelige fredning af gravmonumenterne i 1937 satte en stopper for den levevej.

Vi bevæger os videre vestover, hvor motorvejstracéet på en strækning på ca. 10 kilometer forløber nær Holsted Ådal.

Ved Eskelund Kærvej undersøgte vi midt i den tørre sommer 1992 et stort bopladsområde fra midten af ældre jernalder, dvs. tiden lige omkring Kristi fødsel. Den meget lerede undergrund på stedet var under disse ekstreme forhold hård som beton, og en minigravemaskine måtte tages til hjælp for at bjærge de store mængder keramik, der som husholdningsaffald var havnet i lertagningsgruberne nær husene på bopladsen.

To jernalderboplads er umiddelbart vest for Vejlevej ved Brørup er på udgravningsprogrammet i forsommeren 1993. Det er dels en

boplads fra den tidligste jernalder, omkring 400 år før Kristi fødsel, dels hvad der ser ud til at være en stor landsby fra 6. århundrede, dvs. midten af yngre jernalder. Den ligger på et bakke drag, der mod nord afgrænses af et nu tørlagt bækløb, og mod vest af Holsted Å, netop på det sted, hvor motorvejstracéet krydser ådalen. Ved prøveundersøgelsen fandtes forbavsende store mængder keramik i stolpehullerne, så der er allerede nu et solidt grundlag for dateringen til 6. århundrede.

Bopladsfund fra netop dette tidsrum er en udpræget mangelvare i dansk arkæologi, ikke mindst i de indre dele af landet. Tidligere var situationen så grell, at man mente, at hovedparten af Jyllands befolkning i løbet af 5. århundrede var udvandret til England. Vi ser derfor frem til udgravningen af denne boplads med store forventninger.



Fig. 14: Undersøgelsesområde ved Surhave. Midt i billedet ses en prøvegrøft tværs over hulvejen, der fører ned mod Holsted Ådal (i baggrunden). Det hvide telt er rejst over en grav fra bondestenalderen. Foto: P. O. Rindel, Egnsmuseet. Oktober 1991.

Ved Surhave, vest for Adersbølvej, kommer motorvejen til at løbe helt ude langs kanten af Holsted Ådal.

Allerede i forbindelse med prøveundersøgelserne i efteråret 1991 stødte vi her på en grav fra bondestenalderens enkeltgravskultur. Graven har sandsynligvis været dækket af en høj, og er ualmindelig smukt placeret i landskabet, umiddelbart oven for ådalen, ved kanten af en hulvej, der fører ned mod åen (fig.14). Selv om hulvejen utvivlsomt for en stor del er resultatet af færdsel i senere tider, kan der meget vel allerede i bondestenalderen have været en foretrukken passage over åen på dette sted.

Graven afslørede sig i første omgang som en ringgrøft, som blev påtruffet i en prøvegrøft og derefter frilagt i sin helhed (fig.3). Ringgrøften er ca. 4 m i diameter og ganske regelmæssig. Det ustabile efterårsvejr gjorde det nødvendigt at rejse et arbejdstelt over gravanlægget, inden den videre udgravning. Centralt i anlægget var lidt af selve graven bevaret. Den indeholdt et næsten intakt lille drikkebæger, fint udsmykket med vandrette bånd af tætstillede negleindtryk (fig.13). Højst sandsynligt har det indeholdt en drik, der skulle forsøde livet i det hinsides.

På hele dette bakkedrag langs Holsted Ådal er der også bebyggelsesspor. Både bondestenalder, bronzealder, tidlig jernalder og muligvis også senere dele af oldtiden er repræsenteret.

Blot 500 m vest derfor er der på toppen af bakkedraget endnu en jernalderboplads. Beliggenheden nær både Holsted Ådal og Stilde Ådal har været ideel med henblik på udnyttelse af vådområderne til græsning og høstet. Bopladsen er fra begyndelsen af ældre jernalder, dvs. 5. eller 4. århundrede før Kristi fødsel, og sammensætningen af pollenaflej-

ringerne i moseerne tyder på, at man netop på tidspunkt mange steder i Jylland begyndte at rydde ådalene for ellekrat, sandsynligvis for at bedre betingelserne for høstet.

Inden for den del af bopladsen, der bliver berørt af motorvejsanlæggelsen er der undersøgt 3 langhuse, alle i en treskibet konstruktion, hvor væglinien mere eller mindre fuldstændigt aftegner sig som en smal grøft, hvori der sandsynligvis har været forankret en lerklinet fletværksvæg. Ud over de to rækker af stolpehuller til de tagbærende stolper inde i rummet, er der stolpehuller i forbindelse med indgangene midt på hver langsideside og i en række på tværs af huset – snarest i forbindelse med en skillevæg mellem stald og beboelse.

På vestsiden af Stilde Å ligger højt i terrænet, umiddelbart syd for Møllevej, et gårdsanlæg fra 8. århundrede, dvs. samtidig med den allertidligste vikingetidshandelsplads i Ribe. Ud over et 26 m langt hus med let buet sydsider er der et mindre langhus med lige langsider og buede gavle. Et "halvkuglekar" i et af husets stolpehuller er fra samme tidsrum som det store langhus, men det er ikke sikkert at de to huse har været i funktion samtidig.

På begge sider af Guldagervej ligger på toppen af højdedraget en boplads fra slutningen af bondestenalderen (fig.15) – den periode, der også benævnes "Dolktid" på grund af tidens ofte meget fornemt udformede flintdolke. Det lykkedes at påvise rester af meget store to-skibede langhuse af samme type, som man de seneste år er stødt på en række andre steder i landet. Selv om hustomterne i dette tilfælde var temmelig ufuldstændige, var det tilstrækkeligt til at konstatere, at de har været bygget med samme dimensioner som samtidige langhuse på f.eks. Bornholm.

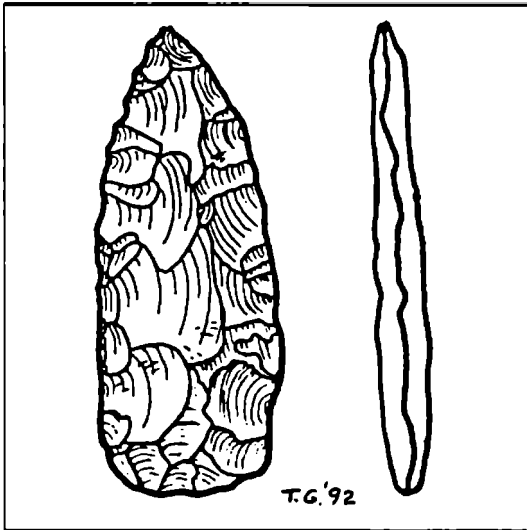


Fig. 15: Fladehugget pilespids af flint fra slutningen af bondestenalderen eller begyndelsen af ældre bronzealder, fundet på bopladsen ved Guldagervej. Tegning: T. Grønegaard.

I et mindre hus var en del af gulvet forsænket. Den affaldsblandede fyld i sænkningen blev udgravet i små felter ad gangen og soldet. De indsamlede lerkarskår og flintredskaber kan, ud over en nøjere datering, i bedste fald give oplysninger om husets funktion. Vi håbede naturligvis at gøre fund i stil med den berømte flintdolk fra Hindsgavl, men måtte stille os tilfreds med brudstykker af fint tildannede kornsegl og pilespidser af flint.

Mængden af flintaffald på bopladsen var påfaldende ringe. Det samme er konstateret på andre sydjyske bopladser fra denne periode, og spørgsmålet er, om det ikke er udtryk for mangel på velegnet flint i disse egne. I Nordjylland og Øst-Danmark havde man derimod egentlige flintminer, der bød på flint af høj kvalitet i store mængder.

Vi bevæger os nu et par kilometer videre mod vest. Afstanden mellem motorvejstracéet og Holsted Ådal øges her gradvis til godt en kilometer, men på et svagt højdedrag, der som et næs skyder sig ud i et mindre moseparti, ligger et stort bopladsområde med bebyggelse spor fra både bronzealder, ældre jernalder og tidlig middelalder.

Netop her, ved Sekærvej nordvest for Holsted, skal der være tilslutning til motorvejen, og et bredt område bliver derfor berørt af anlægsarbejdet. Det er således et ganske betydeligt bopladsområde, det er aktuelt at undersøge – i alt op mod 18.000 kvadratmeter.

Udgravningen startede i efteråret 1992, og blev genoptaget her i midten af marts 1993, og afsluttes først i løbet af foråret.

Bebyggelse sporene er særdeles velbevarede og aftegner sig tydeligt som mørke pletter i det lyse undergrundssand, så længe de ikke udviskes af vind og vejr.

Blandt hustomterne fra tidlig middelalder er et langhus på 32 meter, som indgår i et større gårdsanlæg fra 12. århundrede (fig.16). Huset er opbygget med en større sektion med buede langvægge med en dobbelt række af stolper (fig.17). De inderste rækker har båret taget, mens de ydre rækker synes at indgå i en udskudskonstruktion, så husets samlede bredde er nået op på hele 9 meter. Husets østlige del udgøres af et smallere afsnit med lige vægge. De tagbærende stolper har været forankret i op til 1 meter dybe stolpehuller. Det vidner indirekte om, at stolperne har skullet bære en betydelig vægt.

Syd for denne hovedbygning ligger et lidt større langhus, ligeledes med buede langvægge (fig.17). Dette træk viser en fortsættelse af vikingetidens byggeskik, hvor sådanne langhuse optræder både i ringborge som Trelleborg og i de større gårdsanlæg. I tidlig mid-

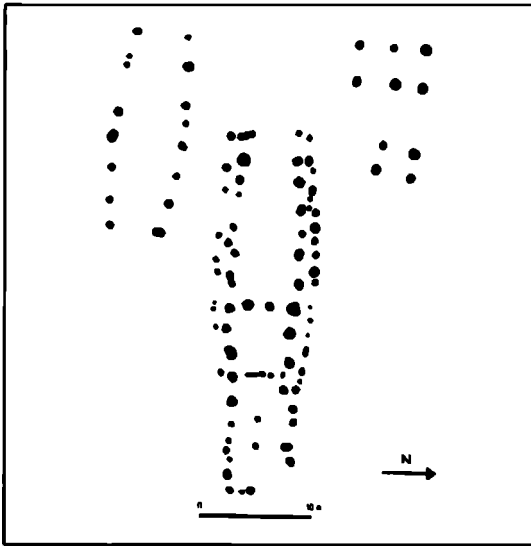


Fig. 17: Grundplan af gårdsanlæg fra tidlig middelalder ved Nørre Holsted. Tegning: P. O. Rindel.

delalder forbedres konstruktionen dog, så man helt kan udelade de tagbærende stolper inde i rummet og lade væggene alene bære taget. Der har været tale om prægtige velbyggede træhuse, som har indgået i gårdsanlæg med en hel serie større og mindre bygninger med forskellige funktioner. I den sydøstlige gård er husene anbragt omkring en åben gårdsplads (fig.18). I de mindre huse har der sandsynligvis været stald, lade og værksteder.

I løbet af foråret 1993 udgraves den resterende del af middelalderbebyggelsen.

Allerede i tiden omkring Kristi fødsel har der ligget en landsby på dette sted. Et lang-

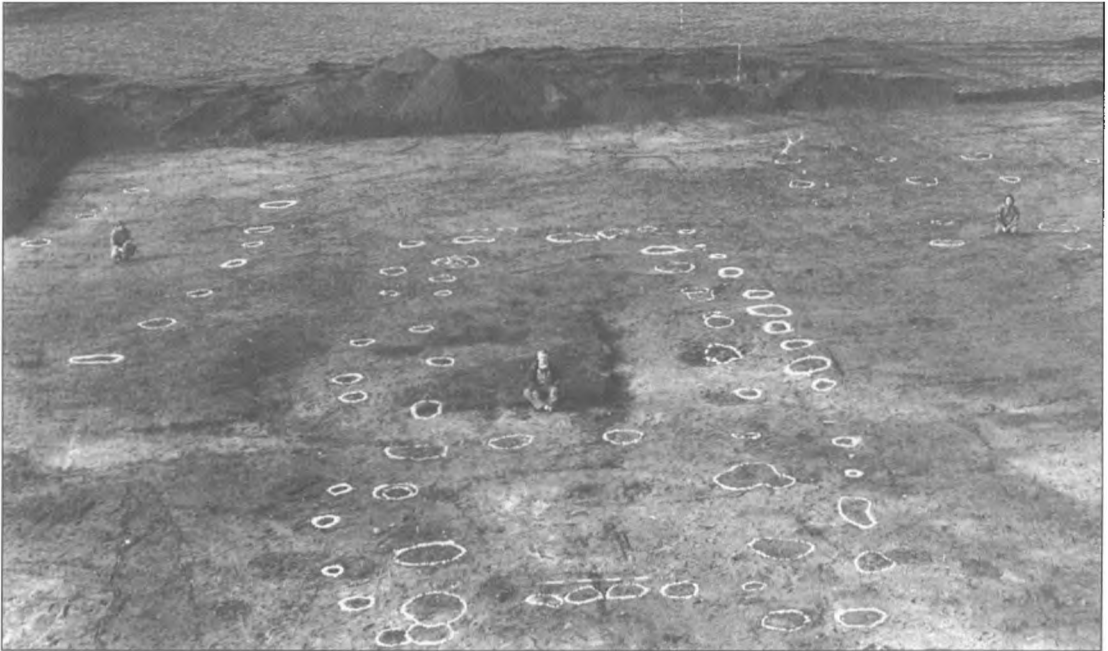


Fig. 16: Gårdsanlæg fra tidlig middelalder ved Nørre Holsted. De tre arkæologer sidder i hvert sit af gårdens huse. I midten hovedhuset med buede langvægge, til venstre en mindre bygning med buede langvægge og til højre gårdens staklade (jvf. fig. 17.). Omridset af husenes stolpehuller er markeret med mel. Foto: P. O. Rindel, Egnsmuseet. Oktober 1992.

Fig. 18: Oversigtsplan over den udgravede del af middelalderbebyggelsen ved Nørre Holsted (12. århundrede). Den kantede kontur angiver udgravningsfeltets grænse. Status marts 1993 – i løbet af foråret 1993 er også den resterende del af middelaldergårdene blevet udgravet. Tegning: P. O. Rindel.

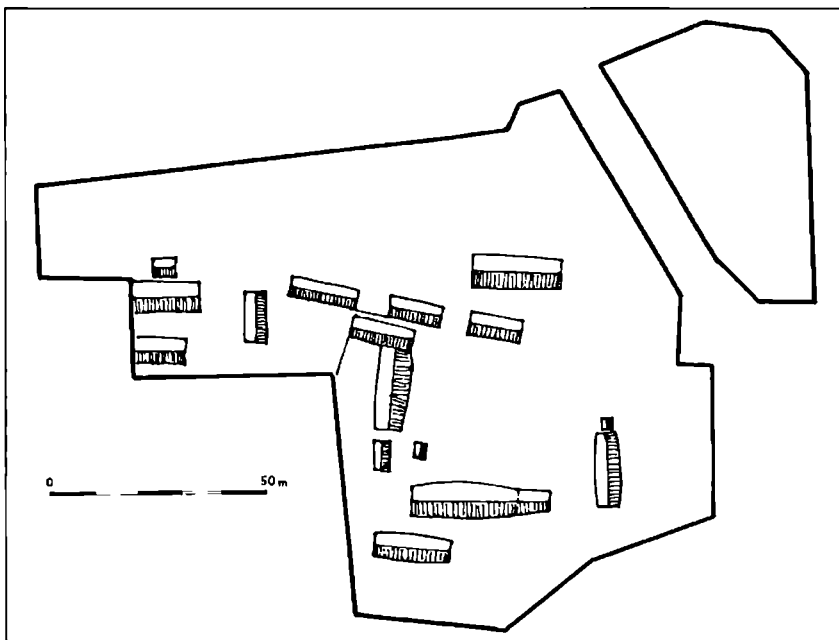
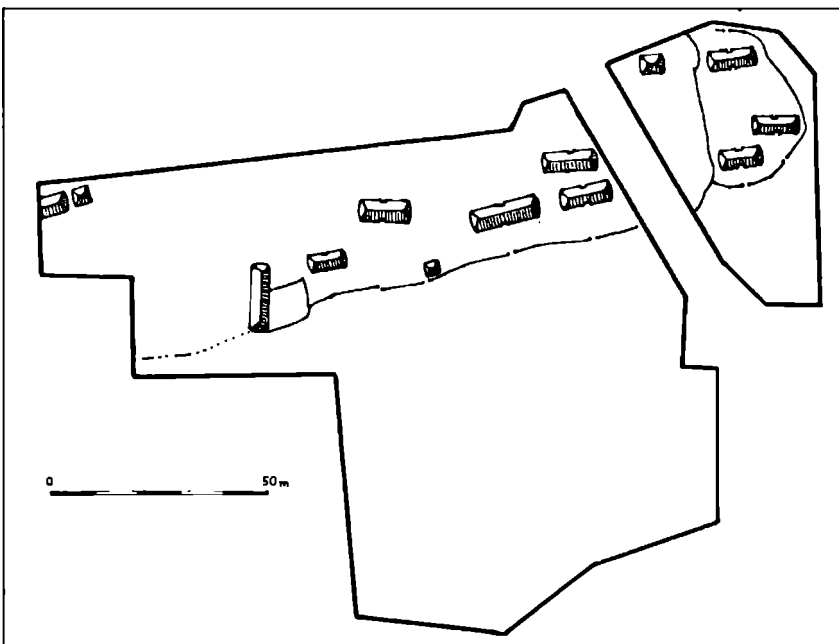


Fig. 19: Oversigtsplan over den udgravede del af en stor indhegnet jernalderlandsby fra tiden omkring Kristi fødsel ved Nørre Holsted (yngre fase). Den kantede kontur angiver udgravningsfeltets grænse. Status marts 1993. Tegning: P. O. Rindel.



trakt hegnsforløb har vist sig at være en indhegning omkring en stor landsby fra midten af ældre jernalder (fig.19). Overlappende hegnsforløb viser, hvorledes indhegningen er blevet fornyet i flere omgange og samtidig udvidet, så der er blevet plads til stadig flere gårde mod øst. Samtidig fornyes også husene i landsbyen.

Hver gård består på dette tidspunkt først og fremmest af et langhus med beboelse og stald under samme tag. Det er karakteristisk for denne landsby, at husenes indgange er placeret umiddelbart ud for åbninger i den fælles indhegning (fig.19). Hver gård har altså haft sin egen udgang. Denne omstændighed gør det muligt med sikkerhed at knytte de enkelte huse til de forskellige faser i den overordnede landsbyplan. På nuværende tidspunkt ser det ud til at det samlede antal gårde i jernalderlandsbyen meget vel i den yngste fase kan have overstegit de 30. Dateringen af landsbyen bygger dels på husenes konstruktion, dels på store mængder af keramik, der som husholdningsaffald er smidt omkring husene. Landsbyen synes at have eksisteret i ca. et århundrede i tiden omkring Kristi fødsel, dvs. slutningen af førromersk og begyndelsen af ældre romersk jernalder.

Den hidtil største landsby, der kendes fra denne del af oldtiden, blev udgravet i 1970'erne ved Hodde øst for Varde. Den nyfundne landsby ved Holsted synes både med hensyn til størrelse og opbygning at minde meget om Hodde-landsbyen. Her genfindes den fælles indhegning og langhusenes placering med indgange ud for hver sin hegnsåbning. Hodde-landsbyen når op på næsten 30 gårde inden for en 150 m lang indhegning, da den er størst. Meget tyder på, at landsbyen ved Holsted faktisk er endnu større. Det vigtigste er dog ikke størrelsen, men de vigtige

oplysninger, den velbevarede landsbyplan kan give om opbygningen af datidens landsbysamfund.

Hermed slutter den arkæologiske rejse gennem Holsted-Brørup-Vejen-egnens oldtid i denne omgang – men en sådan »rejse« bliver faktisk en reel mulighed inden for den nærmeste fremtid:

Fund, tegninger og fotografier fra udgravningerne opbevares nu på deres blivende sted på Museet på Sønderkov, og allerede i sommeren 1993 åbner museet en særudstilling om de arkæologiske udgravninger på motorvejs-etappen mellem Vejen og Holsted.

Ovenstående artikel er en let omarbejdet udgave af et foredrag 23. marts 1993 ved generalforsamlingen i Holsted-Brørup-Vejen-egnens Museumsforening på Museet på Sønderkov.

Per Ole Rindel født 1958. Arkæolog, mag.art. Museet på Sønderkov, Sønderkovgårdsvej 2, 6650 Brørup.

Artikler:

Knudsen, Sv. Aa. & P.O. Rindel 1989: »Selager – en sjældent velbevaret jernalderlandsby«. Mark og Montre 1989, s. 5-15. Årbog for de kulturhistoriske museer i Ribe Amt.

Rindel, P.O. 1992: »Oldtid i lange baner – arkæologiske undersøgelser på den kommende motorvejsstrækning mellem Vejen og Holsted«. Mark og Montre 1992, s. 38-43.

Rindel, P. O. 1992: »Ældre jernalders bebyggelse i Sønderjylland. Bebyggelsesmønstre, ressourceudnyttelse og centerdannelser i ældre jernalder«. Trykt i »Sjællands jernalder«. Beretning fra et symposium 24. marts 1990 i København, s. 133-157. Arkæologiske Skrifter 6. Arkæologisk Institut, Københavns Universitet 1992.



Karl Alfred Nielsen (liggende tv.) som gendarm nær Vamdrup omkring 1917 (priv.).

Omkring »Gendarmen« En kommunist i periferien

Af John T. Lauridsen

Det er værdifuldt, at DKP's arkiv omkring 1990 er blevet afleveret til Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv. For provinsens vedkommende vil det dog kun undtagelsesvis kunne erstatte fraværet af afdelingsarkiverne, som det synes meget småt med landet over, for tiden før 1945. For Esbjergafdelingens vedkommende bliver der med den følgende personlige beretning – Gendarmen var min morfar – givet en beskeden brik til karakte-

ristikken af det lokale partiarbejde i periferien, hvor familien, fagforeningsarbejdet, vennerne, partiet og det daglige arbejde gik op i en højere enhed.

Fra gendarm til portør.

Gendarmen eller Karl Alfred Nielsen, som hans borgerlige navn var, blev født i Kolind på Djursland den 7. juni 1895. Faderen var

Niels Georg Nielsen, der havde været staldforpagter og senere blev træskomager i Bredgade i Kolind, mens moderen, Johanne Kirstine Oline (f. Mikkelsen), passede børneflokket og sørgede for hjemmet. Alfred havde to brødre, Johannes og Herluf, og en søster Klara. Børnene fik kun den mest nødvendige undervisning i byens lille skole. Herluf og Klara levede under offentlig forsorg hele deres voksne liv. Klara var alvorligt svækket efter et meningitilfælde og blev i forbindelse med en umyndiggørelse i 1960 erklæret for åndssvag i udtalt grad. Herluf var under forsorg, fordi han var ordblind og blev af den grund anset for at være mindre end normalt begavet¹. Mens forældrene blev boende i Kolind hele deres liv, spredtes søskendeflokken for altid.

Alfred kom hjemmefra efter konfirmationen og arbejdede nogle år som tjeneste- eller avlskarl på bl.a. forskellige herregårde. Broderen Johannes kom i lære som mejerist. Fra januar 1916 til oktober 1917 var Alfred indkaldt til militærtjeneste som menig i Holbæk². I den tid gik han bl.a. vagt ved »Hvidøre slot« ved Klampenborg tilhørende enkekejserinde Dagmar og søsteren Alexandra. Efter militærtjenesten kom han til grænsekorpset, hvor han uddannedes til gendarm. Han var gendarm i Vamdrup fra 1917 til 1920, hvor grænseposten blev lukket p.g.a. Genforeningen³. Det var i de år, han fik det tilnavn, Gendarmen, som fulgte ham resten af livet. Årene ved gendarmeriet var uden større adspredelse. Vamdrup var ingen livlig by, og var grænseposten ikke blevet lukket, havde Al-



Gendarmen (tv.) som portør på Esbjergs godsbaneterræn foran en af rangérmaskinerne i 1930'erne (priv.).

fred søgt andetsteds hen alligevel, men her stiftede han venskaber for livet, bl.a. med Christian Seerup⁴, så opholdet fik stor betydning for ham. Med grænsepostens lukning skulle han efter eget udsagn ind under militæret i stedet for for at fortsætte sin tjeneste. Det ville han ikke. Han tog da sin afsked sammen med en anden.

En af de sidste dage som gendarm tog han en overløber, der var belæst med varer. 40 par sko – ene højresko, stjålet i Kolding. Overløberen blev anholdt og anbragt i Vamdrup arrest den første nat, hvorefter Gendarmen rejste videre med ham til Kolding og derfra til Århus. Arrestanten havde nemlig stjålet spisebestik på restaurant »Varna« og skulle konfronteres med gerningsstedet.

Gendarmen benyttede chancen til at gå op til personalechefen på DSB's 2. distrikt i Århus og søge et job i slutningen af 1919. Der fik han at vide, at han skulle tage til Esbjerg. Efter at have sluttet som gendarm blev han ansat som portør ved DSB i Esbjerg i januar 1920, fattsansat fra 1.2.1921⁵. Det var en stilling, han beholdt uafbrudt hele sit aktive arbejdsliv. Han fratrådte i 1962 som 67-årig efter 42 års ansættelse.

En arbejderfamilie med have.

Gendarmen giftede sig i 1921 med Emilie Schmidt (f. 13. jan 1901), som han havde mødt og forelsket sig i i sin tid i Vamdrup. Hun var ud af en børnerig gårdmandsfamilie fra Løjt, som havde måttet opgive landbruget og siden levede som fattige lønarbejdere. Emilie og Gendarmen flyttede sammen til Esbjerg og fik gennem den følgende halve snes år en børneflok på fem. Indtil 1927 boede den voksende familie til leje, bl.a. i en lejlighed i Frodesgade og siden i Jyllandsgade 129. I 1927 byggede de et hus i Ingemanns

Allé, som dengang lå et stykke uden for byen. Det kunne lade sig gøre, trods en beskedent løn, fordi Gendarmen havde fast ansættelse. Den faste ansættelse gjorde ham kreditværdig. Kvarteret var tyndt bebygget med en del havehuse omkring. Grundpriserne var rimelige derude, så Gendarmen købte en stor parcel, til dels i kompagniskab med en anden. Siden blev den meste jord solgt fra, men der var stadig en stor, dyb have tilbage til familien.

De første mange år blev haven brugt til at supplere familiens indkomst, som så mange DSB-ansatte var nødt til p.g.a. den ringe løn. Allerede ved vurderingen af hus og grund i 1927 konstaterede synsmændene, at der var en velanlagt have⁶. Her blev dyrket de nødvendige grønsager til maden; i et stort udhus af træ var der hønsehus og svinesti. Grisene gik frit rundt i haven. De fulgte ham som hunde og kom, når der blev kaldt. Der var nærmest sorg i hjemmet, når en gris skulle slagtes, mens det var lidt af en fest, når et par søer blevet drevet af sted for at komme til en orne hos en nabo et par gader borte. Efter slagtingen af et svin stod der hjemmerøget bacon på menuen i lange tider. Svineholdet hørte først op i begyndelsen af 1950'erne. Bi-avl og honningproduktion gav han sig også af med. Han havde adskillige bistader stående i haven og lavede selv honning, hvoraf en del blev solgt. Med det nødvendige udstyr anskaffet til formålet indfangede han også bisværme, når han selv opdagede dem eller fik melding derom fra andre. Bisværme blev som regel solgt videre til andre, der selv ville lave honning. Nogle af havens produkter blev solgt til grønthandlerne, en trafik der stod på til op i 50'erne. Jeg har selv været med til at aflevere en hel række omhyggeligt bundtede persiller til en grønthandler i Storegade.



Dagligdags episoder kunne sætte fantasien og kreativiteten i gang, som da godsekspeditør C. S. S. Stubbe i 1933 savnede en jernbanevogn på baneterrænet. Gendarmen fandt den frem og leverede den »personligt« til Stubbe, som vist her på en fotomontage af kollegaen, portør og amatør fotograf J. K. Bang. Til Jernbaneforbundets revy samme år digtede Bang en vise om episoden: »Når en vogn bliver væk, slår Stubbe i bordet. De skal finde den vogn, og det før De går hjem. Gendarmen blev vred og tog ham på ordet. Her kan I se, han fandt E-vognen frem« (priv.).

Haven var også rammen om megen rekreativ udfoldelse for såvel familien som besøgende venner og senere for mindre politiske sammenkomster. Haven interesserede Gendarmen hele livet, ja interessen tog til i hans ældre år, da han fik mere tid til den og ikke levede så stramt økonomisk. Da han holdt op ved banen i 1962, omdannede han som pensionist haven til en næsten ren prydhave. Høns og grise var det forbi med. Det omgivende kvarter var også blevet langt mere civiliseret og udbygget, og vejen blev asfalteret i slutningen af 1950'erne. Kun udhuset minde-

de nu om den tid, hvor haven supplerede indkomsten. I det store drivhus trivedes kraftige vinstokke og et lækkert ferskentræ. Ved køb og især ved bytte skaffede han sig mange forskellige og også mindre almindelige buske, blomster og planter, der var omhyggeligt arrangeret. Haven blev hans stolthed.

En nabo, lærer Birgit Henriksen, har om Gendarmen og hans have senere fortalt følgende: »Gendarmens have var ikke original på nogen måde, men overordentlig veldyrket. Der var flotte frugttræs-espalierer og et kæmpe-drivhus, selvbygget af genbrugsmaterialer.



Dilettantforestilling i Jernbaneforbundets regi i 1930'erne. Gendarmen som styrmand i midten. »Den gamle Rede« (priv.).

En gang, jeg bemærkede, at hans havejord var meget mere bekvem end vores, fik jeg den lakoniske forklaring: »*Elefantmøg do*«.

I fordums dage, da cirkuselefanter blev transporteret til Esbjerg i jernbanevogne, blev dyrene læstet af øst for banen, men cirkuspladsen lå vest for. Nu var det sådan, at mens elefanter kan dresseres til mange sære ting i manegen, har de udtalt modvilje mod at krydse jernbaneskinner: Der blev trukket og skubbet, råbt og hujet, og i kampens løb faldt der adskilligt til jorden. Bagefter kunne rangerfolkene så feje »*pærerne*« op og gøde deres æblehaver med dem.

Gendarmen var utroligt hjælpsom; han kom med udplantninger om efteråret. Han lagde sine kæmpekræfter i, da en gammel hæk skulle op ... Jeg glemmer heller aldrig den gang, jeg havde besøgt ham en sommer-

eftermiddag og under indtagelsen af den obligate håndbajer havde antydnet, at min ægtemand var af den sædvanlige, glemsomme art. Om aftenen kom Gendarmen listende med polisk mine, overrakte mig en pragtfuld buket »*Peace*«-rosen (han må have raseret sit rosenbed), idet han henvendt til Holger bemærkede: »*Der er vist nogen, der har bryllupsdag i dag!*«. Heldigvis havde han en armfuld bajere gemt under jakken, så vi kunne drukne sammen i skåler og latter.

Sådanne venner havde man »*øst for banen*«⁷.

Dilettant og politik.

Som yngre mand var Gendarmen socialdemokrat. Han fulgte med stor interesse den unge Julius Bomholt, som stillede op i Esbjerg som folketingskandidat. Han hørte



Gendarmen og Emilie foran huset i Ingemanns Allé i 1940'ernes anden halvdel (priv.).

Bomholt på Palads Hotel og følte sig tiltrukket af hans ideer. I 30'erne blev han i en mere moden alder både fagligt og politisk aktiv. Først via sin organisering i Dansk Jernbaneforbund kom han ind i lokalt fagforeningsarbejde, fik tillidsposter fra 1935, bl.a. som repræsentant ved generalforsamlinger valgt af stationspersonalet, sad 1940-46 i bestyrelsen, og var 1944-46 tillige formand for jernbanearbejderne i Esbjerg. Det var også i Jernbaneforbundets regi, at han på en fremtrædende plads – gerne i elskerroller – deltog i en række dilettantkomedier i 1930'erne. Blandt de opførte stykker var »Under Værgerådet«, en succes som blev gentaget efter krigen med de

samme prøvede kræfter. Stykket gik over scenen på Palads Hotel sidste gang den 22. september 1945 for DKP-medlemmer⁸. Det var helt i Gendarmens stil, når han i forbindelse med Dansk Jernbaneforbunds Kongres i Esbjerg 18.-19. juni 1936 påtog sig den særlige opgave at være »vejviser for damerne«⁹.

I 1932 gik Gendarmen sammen med sin ven, mekaniker Marcus Frikke, til et DKP-møde i Smedegade. Det foregik i kælderen til et hus tilhørende Johannes Jensen. Mødet var offentligt, med Aksel Larsen som taler. Han var nyvalgt folketingsmand det år, da DKP fik tre pladser i Folketinget. Aksel Larsen indledte med overfor forsamlingen at



Styr på mændene! Karakteristisk haveunderholdning i 1930'erne. Liggende er det fra højre portør Andresen, portør J. K. Bang og Gendarmen. Ved tømmerne er Emilie (t.h.) og Astrid Andresen, mens fru Bang har været bag kameraet (priv.).

beklage det beskidte lokale! Forsamlingen talte ifølge Alfreds senere erindring foruden Frikke og Gendarmen en halv snes søfyrbødere. Ejnar Nielsen, der boede ovenpå, forespurgte forsamlingen, hvem der ville have kaffe – 27 øre stykket. Frikke og Gendarmen meldte sig ind i partiet¹⁰ og kom derefter jævnlgt i kælderen i Smedegade 18, der til forbudet mod partiet i juni 1941 var DKP's mødelokale i Esbjerg. Baggrunden for indmeldelsen var utilfredshed med Socialdemokratiets politik. Den holdning blev styrket i de følgende år, ligesom tilliden til autoriteterne fik et knæk med politiets brutale optræden under havnearbejderstrejken i 1934. Det

førte Gendarmen ud i et mere aktivt arbejde for DKP.

I sommeren 1935 var Gendarmen med på en rejse til »kommunismens Mekka«, Sovjetunionen bl.a. sammen med en række faglige repræsentanter fra hele landet og andre fra Esbjerg, bl.a. Svend Andersen og Laurits T. Rosendahl. Turen var arrangeret af Sovjetunionens Venner og samlede 107 deltagere. I det selskab var også kommunister som Peter P. Rohde, Elias Bredsdorff, Erna Watson og Otto Melchior; de to sidstnævnte som rejseledere. Turen gik den 13. juli med tog gennem Danmark og Sverige, hvorfra selskabet sejlede fra Stockholm til Finland. Man tilbragte et



Gendarmen i haven i 1930'erne med et af baconsvinene (priv.).

halvt døgn i Helsingfors, før man besteg toget til Leningrad. Endnu mange år efter kunne Gendarmen fortælle, hvor stor en oplevelse det var at passere grænsen til Sovjetunionen.

Gendarmen var straks meget begejstret for, hvad han så og oplevede. Selskabet var i både Leningrad og Moskva og blev præsenteret for Vinterpaladset, Isakkatedralens Kunststudstilling, fabrikker, museer (bl.a. et antireligiøst museum), overværede en teaterforestilling, var på en heldagsudflugt til en kolkhos, var til fodboldkamp m.m.¹¹. Det blev et vendepunkt i Gendarmens liv. Mødet med »arbejdernes fædreland«, som han kaldte Sovjetunionen i en hilsen hjem, gjorde ham til en glødende kommunist. Den kommunistiske avis', Arbejderbladets, begejstrede dækning af dette meget vellykkede danske besøg i Sovjetunionen dækkede ganske Gendarmens følelser, og han troede gerne rejsefællen og partikammeraten Rosendahl, når han overfor avisen erklærede: »Jeg besøgte Sovjetunionen i 1927, ... , og jeg kan fortælle, at der er sket store forbedringer. I 1927 var arbejderne dårligt klædte og kun få havde ordentligt fodtøj, men nu er de blevet

betydeligt mere velklædte, og der er tydeligt nok heller ingen mangel på fodtøj«¹². Rejsen til Sovjetunionen resulterede også i, at Gendarmen efterfølgende holdt foredrag om forholdene i Sovjetunionen og viste fotografier fra turen. Under rejsen havde han selv købt postkort og efter hjemkomsten erhvervede han fotos fra de rejsedeltagere, der selv havde haft et kamera med. Et kamera havde familien Nielsen ikke selv råd til, og der var bragt et stort økonomisk offer for, at Alfred kunne komme med. Han skrev hjem til Emilie, at hun skulle med næste gang. Der blev aldrig nogen næste gang, selv om forhåbningerne stod til Sovjetunionen i de næste godt 20 år.

Gendarmen blev et meget aktivt medlem af partiafdelingen, og var med til en masse møder og arrangementer i Esbjerg. Allerede i 1937 stillede han op til byrådsvalget som nr. 2 på DKP's liste med sine kammerater blandt jernbanearbejderne som stillere¹³. Det udløste vrede blandt socialdemokraterne, der betragtede tjenestemændene blandt jernbanearbejderne som deres faste base. Det gav anledning til overskriften »Kommunistisk valgsvindel« i »Vestjyllands- Socialdemokrat« 3. marts 1937, fordi flere af Gendarmens stillere angiveligt skulle have bopæl i Jerne, som dengang var en selvstændig kommune. Det vil sige, at de slet ikke kunne være stillere for en kandidat i Esbjerg. Gendarmen blev ikke indvalgt i byrådet, men han manglede kun 50 stemmer, så det var tæt på. DKP's første kandidat på listen, gasaflæser Laurids T. Rosendahl, kom alene og som den første til at repræsentere partiet i Esbjerg byråd. »Vestkysten«s karakteristiske kommentar var: »Esbjerg får den tvivlsomme ære at være den første by i provinsen, Sønderjylland undtaget, der indvælger en kommunist i byrådet«¹⁴.

Sådan skriverier kunne gøre Gendarmen rasende på avisen og førte flere gange til opsigelse af abonnementet. Når så børnene tilstrækkeligt mange gange var sendt ud for at købe avisen i løssalg, når han nu alligevel ikke kunne undvære den, abonnerede familien igen en tid. »Vestjyllands Socialdemokrat« kunne der ikke være tale om at købe, da den var stærkt antikommunistisk og f.eks. i modsætning til »Vestkysten« nægtede at bringe annoncer om møder arrangeret af kommunister. Det medførte bl.a., at omtaler af støttearrangementer til fordel for de Spaniens-frivillige ikke blev bragt, mens der både tryktes annoncer for og omtaler af Franco-venlige møder!¹⁵ De var i hvert fald ikke kommuniststøttede, men afspejler i øvrigt de stærke

partipolitiske modsætninger mellem Socialdemokratiet og DKP også på lokalt plan. Havde de bredt sig til det personlige plan, kunne livet i periferien være blevet mere utåleligt.

Gendarmen var med til at organisere arbejdet og at indsamle penge til de Spaniensfrivillige. I den forbindelse optrådte han rollen som dilettant-skuespiller i stykket »Barken Margrete«, der gik over scenen på Palads Hotel i forbindelse med en støttefest for de frivillige. Han stod også på kajen, da et større kontingent af de Spaniensfrivillige i november 1938 kom til Danmark over Esbjerg havn med skibet »A. P. Bernstorff«. Digteren Martin Andersen Nexø holdt velkomstalen, hvorefter turen til tonerne af »Internationale« gik



Besøg i Sovjetunionen 1935 på en børneinstitution. Gendarmen til højre for midten blandt børn og andre rejsedeltagere (priv.).

til banegården¹⁶. De gav et pust fra det store udland igen, som turen til Sovjetunionen, hvor den antifascistiske kamp var blodig alvor. Det samme gav de politiske flygtninge fra Tyskland, som passerede eller slog sig ned i Esbjerg for en tid. Flere af de kommunistiske flygtninge kom til at sidde ved familien Niensens middagsbord. Det var en fast praksis blandt byens kommunistisk organiserede familier, at de, der kun selv havde lige til dagen og vejen, ydede flygtningehjælp ved at bespise og/eller huse de kommunistiske flygtninge. Det var tillige en forsmag på, hvad der senere skulle gentage sig under besættelsen. Alfred Drögemüller var en af dem, der i en længere årrække opholdt sig i byen, fik kontakt med partiafdelingen og de aktive partifolk. Drögemüller oplevede under sit ophold i Esbjerg at blive en af de mere kendte politiske flygtninge, da DNSAP's ugeblad »*National-Socialisten*« bl.a. offentliggjorde hans navn på en liste over flygtninge, man skulle holde øje med.

Kommunist over jorden.

Den tyske besættelse af Danmark gav familien Niensens liv en helt ny dimension. I stedet for at dukke sig og sørge for familiens sikkerhed ene og alene, trak Gendarmen familien med ind i det arbejde, han ville gøre for både partiet og Danmark. I den legale periode frem til sommeren 1941 blev grunden lagt til arbejdet i den senere illegale periode. Huset i Ingemanns Allé blev rammen om møder og studiekredse for partiet¹⁷, og diskussionerne kunne være ret skarpe, da Emilie gav sit besyv med, når årsager og forklaringer på nazismens vækst og verdenskrigens udbrud skulle gives. For hende var hele skylden ikke tyskernes. Andre lande havde spillet med, solgt våben til Det tredje Rige og tolereret

Hitlers fremfærd. Det førte til beskyldninger om, at Emilie var nazist eller tyskvenlig, men hun stod på sit. Med rod i grænselandet og enkelte rødder i tysksindede kredse, var det ikke let at høre på den ensidige fordømmelse af alle tyskere. Det var ikke tyskerne, men nazismen der var ondt.

Så kom det tyske angreb på Sovjetunionen og interneringen af kommunisterne i juni 1941. Da viste det sig heldigt nok for Gendarmen, at han ikke var blevet valgt ind i byrådet i 1937. Han ville da, som byrådsmedlem Rosendahl, være blevet taget i forvaring af det danske politi, interneret i Horserød og senere udleveret til tyskerne og kunne risikere at være omkommet i en KZ-lejr. Nu blev han til sit eget og ikke mindst familiens held ikke betragtet som kendt og farlig kommunist og undgik dermed arrestation.

Allerede i den første legale tid under besættelsen blev hjemmet i Ingemanns Allé kontaktsted for tilrejsende partimedlemmer og ledere, bl.a. Ib Nørlund, og madsted for endnu flere. Det var billigere og sikrere i tilfælde af, at tyskerne skulle slå til mod kommunisterne, for det ventede man med sikkerhed, at de ville gøre. Det var kun et spørgsmål om hvornår. Da kommunistforfølgelsen var sat ind, blev Ingemanns Allé 6 endnu mere benyttet på den måde. Blandt gæsterne var »*Peder*«, alias Poul Christensen, som var under jorden for DKP i Esbjerg i en lang periode¹⁸, Holger Vivike, Hans Peter Poulsen (Bernhard), Frants Gertsen (Keld), Karen Tovborg Jensen og andre. Gendarmen havde en stor familie at forsørge, kone og fire hjemmeboende børn, så det var ikke let at holde et acceptabelt madniveau, endsiige servere bedre retter, når de overnattende gæster skulle bispises. Ikke sjældent stod menuen på grød. Havens afgrøder gav dog et væsentligt

Valgpjece for Gendarmen ved byrådsvalget i Esbjerg 1937. (Esbjerg Byhistoriske Arkiv).

TJENESTEMÆND!

Stem paa Liste **K.**

VI undertegnede, der er beskæftigede ved „De danske Statsbaner“, finder det rimeligt, at vi faar en Repræsentant i det nye Byraad. Da ingen af de indkomne Lister — fræregnet den kommunistiske Arbejderliste — har en aktiv Jernbanemand paa en saadan Plads, at der er Mulighed for Valg, henviser vi til, at vor Medansatte, **Portør K. A. Nielsen**, er anbragt som Nr. 2 paa den kommunistiske Arbejderliste. Der er saaledes god Grund til at tro, at gives der Listen god Tilslutning fra Jernbanens Arbejdere, kan Portør Nielsen vælges.

Der er ingen Grund til nærmere at omtale vor Medansatte her, da alle hans Medansatte erkender, at Nielsen i enhver Henseende er reel, og ingen tvivler paa, at han vil blive saavel Byens som Jernbanens Arbejdere en god Talsmand. Lad os da — Byens og Jernbanens Arbejdere — støtte Portør Nielsens Valg, og derved give os den Repræsentation, vi med Rimelighed har Krav paa.

**Vi ønsker en Mand, vi kan stole paa,
sæt derfor Kryds ved Liste K. | | | |**

Overportør P. M. Damm. Portør J. K. Bang. Portør Chr. Eriksen.

Trafikans. Svend Munk. Overportør E. Christiansen.

Overportør Th. M. Petersen. Portør A. L. Jensen. Portør G. Hansen.

Overportør J. Sørensen. Overportør P. Nielsen. Overportør A. Jensen.

Portør J. R. Michaelsen. Overportør Marinus Nissen.

Portør A. R. Mathiasen. Overportør M. M. Pedersen. Portør C. F. Lund.

Ekstraarb. C. M. Christensen. Ekstraarb. Georg Krabbenhøft.

Lokomotivfører Svend Andersen. Lokomotivfører J. A. Michaelsen.

Lokomotivfører A. Steffensen. Lokomotivfører B. Reinhardt.

Lokomotivfyrbøder R. Donner.

supplement. Det beklagede gæsterne sig aldrig over. I det stille villakvarter uden megen trafik kunne fremmedes kommen og gåen nok give anledning til snak og gjorde det måske, men den kom aldrig til de forkerte ører. Systemet med en tom mælkeflaske på trappen som tegn på, at alt var i orden, fungerede glimrende med undtagelse af de enkelte gange, hvor flasken ved en fejltagelse var fjernet af den intetanende mælkeemand, når der skulle komme »gæster«.

Gendarmen nøjedes ikke med at optræde som vært for partikammerater, men inddrog stik imod alle sikkerhedsforskrifter for illegalt arbejde sine børn og sit hjem i en alsidig aktivitet. Det begyndte med illegalt bladarbejde i 1942. Han var aktiv ved udbredelsen af DKP's illegale tryksager, »Vestjyden« og til lige »Frit Danmark« og kom her i kontakt med helt andre og bredere politiske kredse. Børnene Sonja og Bibi på 14 og 12 år transporterede illegale bladpakker i bunden af en barnevogn. De tog sig meget uskyldige ud som barnepassere. De fungerede også som »meddelere« under folkestrejken i efteråret 1944, da de var alene hjemme og havde fået besked på ikke at lukke op for nogen. Når der blev ringet på døren, råbte pigerne uden videre ud gennem postkassen: *I skal strejke! I skal strejke!*

Sønnen Orla kom ind i bladarbejdet på samme måde. Han var først faderens hjælper og havde løbet med bladpakker; derfra udviklede det sig til mere. Gendarmen søgte i begyndelsen at dæmme op for Orlas illegale arbejde. Han mente, at drengen var for ung (Orla var født i 1926), men den ene begivenhed tog den anden, og Orla fik kammerater, der var stærkt aktive og kom i hjemmet. Blandt dem var Mogens Friis, som tog til København, da jorden begyndte at brænde

under ham i Esbjerg, og dér blev skudt kort før befrielsen¹⁹. Kneb det med at få andre til at medvirke ved en transport eller levering af »varer«, måtte Orla træde til. Fra distribution af illegale blade kom Orla ind i trykningen af lokalblade, først og fremmest »Vestjyden«, men det gik ikke godt ret længe. Han blev anholdt med en stak illegale blade i oktober 1944 ved Frodesbro, hvor der ofte var tysk vagt²⁰. Til alt held førte arrestationen ikke til ransgning af forældrenes hjem. Det ville have været fatalt. Han sad fængslet i arresthuset den sidste del af krigen og oplevede på nært hold sprængningen af Højskolehjemmet i april 1945 uden selv at lide overlast. Dog røg han ned fra cellebriksen ved eksplosionen og blev senere kommanderet til under bevogtning at hjælpe med oprydningen. De to mindre søstre, Bibi og Sonja, blev gang på gang sendt forbi Højskolehjemmet for om muligt at få et glimt af broderen. En pige havde nemlig fortalt, at hun havde set Orla bære noget for tyskerne, og at han altså havde det godt. Nu skulle søstrene prøve at få et glimt af ham igen, hvilket de dog ikke fik. Orla blev lukket ud 5. maj om morgenen²¹.

Gendarmen selv fungerede som praktisk organisator og formidler. De illegale opgaver fik han ofte gennem skræder Arne Laursen, der drev skræderi i sin lejlighed i Østergade 7. Gendarmen gik derpå videre med opgaverne via sine kontakter og forbindelser. Således var det ham, der organiserede officiant Leo Bechgaards flugt fra byen i februar 1945, da Bechgaard blev tvunget til at gå under jorden. Han fik Bechgaard i en jernbaneuniform, og sammen optrådte de som jernbanepersonale på et tog ud af byen. Bechgaard kom sikkert i vej. Han havde været medlem af bykommandoen og ledet det illegale 1. kompagni (de »normale« militærgrupper)²².

Jernbanemanden Viggo Sørensen fik det også for anstrengt i Esbjerg p.g.a. tysk interesse for hans person. Gendarmen skaffede ham til Nykøbing Mors til den gamle soldaterkammerat Chr. Seerup.

Både Arne og hans kone Marie Laursen var særdeles aktive i det illegale arbejde, og blev efter befrielsen Gendarmens og Emilies personlige venner. Skræderparret var mennesker med overskud til mere end dagen og vejen. De interesserede sig gennem hele livet for socialismen og arbejderbevægelsen og lavede selv socialt arbejde. De lod sig i deres sociale engagement ikke gå på af skiftende politiske konjunkturer.

Gendarmen deltog i våbentyveri fra tyske soldater og sabotage af tysk materiel på banen. Som portør med legal gang på banelegemet havde han særlige muligheder for at komme tyskerne nær. Ved flere lejligheder passerede han med en rangermaskine forbi tyske barakker, sprang ned og snuppede våben gennem åbne vinduer eller i gange. Våben blev opmagasineret i Ingemanns Allé, leveret videre derfra, og særligt generatorbrænde blev tilvirket der: træstykker med et indlæg af sprængstof. Det var nær gået galt en dag, da et sådant stykke »brænde« var glemt på havestien, og Emilie intetanende ville bruge det i centralfyret. Gendarmen opdagede på arbejdet ved en optælling af brændestykkerne, at der manglede et og måtte sporenstregns cykle hjem for at afværge katastrofen. Han nåede det. Gendarmen »afleverede« stiltfærdigt en del af brændet på banen til tyske køretøjer og biler, der kørte for tyskerne. Når brændet så senere blev anvendt, sprang køretøjerne i luften. De to yngste børn, Bibi og Sonja, kunne ikke undgå at vide, at der var gemt våben i baghuset, men de turde ikke engang sige det til hinanden,

selv om de delte seng. Så bange var de på forældrenes vegne. Først efter krigen kunne de sige det til hinanden.

Mange år efter krigen blev der ved med at dukke våben og ammunition op i Ingemanns Allé, snart i kælderen, snart i udhuset. Da centralfyret blev udskiftet med fjernvarme dukkede der et godt indpakket og velsmurt maskingevær frem bag den gamle varmebeholder. Under leg i udhuset fandt jeg selv en dag i en forlængst opgivet hønserugekasse en stor metaldåse, som jeg kun med stort mas fik åbnet. Den indeholdt en masse riffelpatroner. Gendarmen tog dåsen med sig på arbejde og smed den i havnen. Flere våben dukkede op, efter at huset var kommet på andre hænder i 1970'erne. Det stod at læse i avisen, så datteren Sonja henvendte sig til politiet og forklarede, hvordan det kunne gå til. Om Gendarmen virkelig havde glemt disse ting eller bevidst havde undladt at aflevere dem, får stå hen.

Ved det herostratisk berømte cirkulære af 18. september 1941 henstillede De samvirkende Fagforbund kraftigt til fagforeningerne, at kommunister, der beklædte tillidsposter i fagbevægelsen, nedlagde disse²³. Den socialdemokratisk dominerede fagbevægelse benyttede med andre ord en gunstig lejlighed til at søge at komme af med en politisk modstander i de faglige organisationer. Det er en ihærdighed, der kun havde sin lige i den måde, hvorpå det danske politi lavede lister og arresterede kommunister i juni 1941. Lokalt tog man situationen helt anderledes. En del af de lokale fagforeninger bibeholdt kommunisterne i deres ledelser, og Gendarmen blev heller ikke fjernet fra Jernbaneforbundets lokalbestyrelse. Han blev tværtimod formand i april 1944, hvilket var klart på tværs af forbundsledelsen linie i København og gen-

valgt til posten i april 1945. Til gengæld var han forhindret i at stille op til byrådsvalget i maj 1943, da DKP var forbudt. I stedet blev der dannet en særlig »Arbejder- og Tjenestemandsliste«, som givetvis fik kommunisternes, herunder Gendarmens, stemmer²⁴.

Det sidste krigsår opholdt Gendarmen sig om natten ofte et par husnumre længere oppe i Ingemanns Allé hos naboen, bankmand Erik Nordland, for at undgå at blive arresteret, hvis tyskerne skulle komme på uanmeldt besøg, men han gik ikke egentligt »under jorden«. Han passede arbejdet på DSB, og med formandsskabet af Jernbaneforbundet i Esbjerg gav det mange nødvendige kontakter, som den direkte illegale tilværelse ikke kunne give. Det var også fortsat den »nemmeste« måde at nærme sig værnemagtens materiel på. I den sidste tid stod banegårdens frimærkekasse med stationsforstanderens vidende og billigelse åben for Alfreds illegale aktiviteter, når der skulle sendes meddelelser ud. Det siger noget om, hvor acceptabelt det illegale arbejde var blevet på banen. Som repræsentant for DKP kom han den 21. november 1944 ved Marie Laursens arrestation ind i Frihedsrådets Lokalkomite, hvor han sad til befrielsen. Der kom han sammen med de grupper og personer, som han allerede arbejdede sammen med gennem »Frit Danmark«: bl.a. maskinarbejder Jens Laue-Andersen, lærer Niels Laursen, papirhandler Svend Tobiasen og læge Povl Carstensen. Mordet på Povl Carstensen i november 1944 berørte Gendarmen stærkt, og det siger sig selv, at han var i den store mængde af Esbjerg-borgere, der stimlede sammen, da lægens bære blev ført til Gravlunden. Han gav på jernbaneforbundets bestyrelsesmøde den 12. december oplysning om, at der var oprettet et mindefond for Carstensen²⁵.

Lokalkomiteen var uden større betydning; byledelsen tog sig af de militære operationer. Komiteen skulle i stedet sikre det brede politiske samarbejde i modstandskampen, men Gendarmen var med til at udforme og udsende en række lokaldirektiver. I mange byer var det en del af lokalkomiteens arbejde at forberede de interneringer, der skulle foretages efter krigen. Det blev ikke en opgave for lokalkomiteen i Esbjerg, hvor politiet udarbejdede arrestationslisterne²⁶. Heldigvis for Alfred, som det vil fremgå nedenfor. Fremfor alt ville dette og de øvrige engagementer til sammen ved en arrestation have været fatale for ham.

Arbejdet som lokalformand for Jernbaneforbundet var stærkt præget af besættelsessituationen, og den bevarede mødeprotokol fra afdelingen afslører derfor ikke, hvad der også blev diskuteret på bestyrelsesmøderne, men som ikke kunne nedfældes af risiko for, at protokollen skulle falde i tyskernes hænder. Hertil blev der gang på gang henvist ved at skrive under »de givne vanskelige forhold« o.lign. Imidlertid blev også mere banale begivenheder som afholdelse af fester i forbundets regi påvirket af besættelsessituationen. Afdelingen skulle have holdt jubilæumsfest i efteråret 1944 og den årlige juletræsfest i december 1944, men den sidste blev udskudt til januar 1945 på grund af forholdene, og jubilæumsfesten helt aflyst. Der var ganske enkelt problemer med at skaffe spiritus, mad (varme pølser blev f.eks. foreslået, men heller ikke de kunne skaffes) og at få festerne afsluttet før et evt. udgangsforbuds ikrafttræden fra kl. 21. Men juletræsfesten blev omsider afviklet den 2. januar til alles tilfredshed, hvilket fremgik af Gendarmens beretning, hvor han tillige omtalte »den dygtige julenisse vi havde fået«. Hvad det betyder, lader sig ik-

ke afgøre i dag, men festen havde budt på fornøjelser for både voksne og børn med amerikansk lotteri, juleposer til børnene og musik af et femmands orkester.

Den 5. april 1945 holdt jernbaneforbundet generalforsamling i »Logen« i Norgesgade. Formandsberetningen drejede sig så godt så udelukkende om de selskabelige aktiviteter, aflysning af jubilæumsfesten, aflysningen af den årlige sommerudflugt og i stedet etableringen et sommerteater, den vellykkede julefest, et besøg på »Vestjyden« m.m., men strejfede dog til sidst ganske let mere alvorlige problemer: *»Angående oplysningsarbejdet havde det på grund af forholdene været vanskeligt at arrangere noget; der havde været forsøgt både med foredrag og film, men de slog fejl«*. Efter forskellige andre beretninger og indlæg og valg af ny bestyrelse, hvor Gendarmen enstemmigt blev genvalgt til formand, sluttede mødet kl. 21²⁷. Alle ilede hjem i forhåbning om, at det blev den sidste generalforsamling under besættelsen. Det kom til at holde stik.

Alfreds ven og partikammerat, murer Halvor Thomassen, har langt senere – i 1977 – karakteriseret Gendarmen som den umiddelbare organisator og handlingens mand både fagligt og politisk. Han var organisationsmand, ikke egentlig politiker og slet ikke abstrakt eller teoretisk anlagt. Netop derfor kom han til at yde en væsentlig indsats i DKP's modstandsarbejde i besættelsesårene, da handlingen var forbundet med det mod eller den hensynsløshed i forhold til familien, som var en nødvendig forudsætning. Der var under de givne vilkår særligt hårdt brug for aktive mænd og organisatorer. Den rolle påtog Gendarmen sig på trods af den store fare, han løb. Han var i anden halvdel af fyrrerne og havde en stor familie at tænke på.

Han var ikke den karakteristiske aktive modstandsmand: han var hverken ung eller uden familieforpligtelser. På den baggrund er det ikke overraskende, at det tog hårdt på hans nerver, især det sidste år og de sidste måneder, hvor nære bekendte blev dræbt eller arresteret og ført til Tyskland. Det berørte ham dybt. Han var syg i flere år efter krigen, blev plaget bl.a. af mavesår og måtte opereres. Han havde kun deltaget direkte i enkelte aktioner mod besættelsesmagten, men havde kendskab til mange flere, vidste hvornår de skulle finde sted osv., fordi han havde »organiseret« eller givet forudgående støtte, og var hver gang urolig for de impliceredes skæbne.

Der blev ikke talt om den slags efter krigen. I stedet blev der diskuteret politik.

Befrielse og skuffelse.

Den 5. maj 1945 begav Gendarmen sig til ejendommen »Solborg« overfor viadukten i Jernbanegade. Ejendommens høje kælder havde huset DNSAP's lokalkontor, som han nu ønskede til DKP. Det var ejeren også indstillet på, ja, han ville gerne sælge til partiet, men det var der ikke råd til. I stedet blev det til et lejemål, som holdt i mere end 45 år, til omkring 1990. I »Solborg«s lokaler blev der foruden partiafdeling indrettet lokalredaktion for »Land og Folk«, hvis aflægger for Vestjylland, »Folkets Røst«, i 1945 havde hovedredaktion her. Redaktionens drivende kraft, læreren og journalisten Karen Tovborg Jensen eller »Marie« som hendes dæknavn havde været, gjorde et stort arbejde og var kommet ind i det kommunistiske lokalmiljø bl.a. gennem Gendarmen. Marie var kommet til Esbjerg i sommeren 1944 fra Midtjylland for at være med i det illegale arbejde, først og fremmest det redaktionelle bladarbejde. Hun var selv ud af en radikal familie, men havde

skiftet til kommunismen og stillede i 1935 op for partiet til folketingsvalget, og var blevet medlem af Centralkomiteen i 1938²⁸. Hun vandt hurtigt stor respekt i Esbjerg både p.g.a. sin dygtighed og sine menneskelige egenskaber.

Blandt lokalredaktionens ulønnede kontormedarbejdere befandt sig i befrielsesåret Gendarmens datter Sonja. Selv kom han flere gange til at optræde i »Folkets Røst«s spalter som lokalformand for jernbanearbejderne. Det var lige stof efter partiformand Aksel Larsens hoved. Derimod kunne Aksel Larsen



Gendarmen var repræsentant for Frihedsrådets Lokalkomite på Esbjerg Stadion den 8. maj 1945 ved et stort folkemøde med 20.000 deltagere (priv.).

ikke lide, at der var så meget kulturstof i bladet. Karen Tovborg forvarede sig med, at læserne klagede over, at der var for meget politik i bladet. I januar 1946 overgik hovedredaktionen til Århus med Ib Nørlund, som fællesredaktør for flere kommunistiske blade²⁹. Så var den diskussion afsluttet. Folkets Røst blev en ren aflæggeravis, og Sonja mistede dermed beskæftigelsen på lokalredaktionen.

I kraft af medlemsskabet af Frihedsrådets lokalkomite kom Gendarmen under befrielsesfestlighederne til at stå frem som en af repræsentanterne for DKP. Således ved den store fest på Esbjerg Stadion 8. maj 1945, hvor parader og taler blev mødt af de 20.000 fremmødtes hyldest. Der var en følelse af fælles befrielse mere end personlig lettelse. Mange venners og kammeraters skæbne var på det tidspunkt stadig uvis. Var de endnu levende? Og selv havde han en søn, Georg, som han ikke havde hørt fra siden 1940, men som vist var sømand i den allierede flåde. Mere kunne familien ikke formode, da han var sejlet ud i sin tid med et svensk skib. Var han i live? Det havde været forgæves at søge kontakt med ham gennem Røde Kors og julehilsener sendt gennem radioen var forblevet ubesvarede. Her stod Gendarmen på tribunen med bl.a. lederen af de politifolk, som han havde været bange for og som havde ført til kammeraters fængsling³⁰. Smilet til mængden var noget anstrengt.

I baghovedet havde han også nogle af de sidste dages hændelser. Den ene var en scene fra Ingemanns Allé, hvor nogle »5. maj frihedskæmpere« (betegnelsen for det store flertal af befolkningen, som forholdt sig passive til Kapitulationsbudskabet havde lydt i radioen for derefter at træde i aktion) søgte at komme til at klæde en pige af og klippe

hende, fordi hun havde været forelsket i en tysk soldat. Da måtte Gendarmen tage sit armbind på og skride ind for at afværge den uværdige handling. Som det blev skrevet i det illegale »Vestjyden«s befrielsesnummer i de samme dage: »Pigerne er ikke for kønne til det, vil mange hævde. Måske ikke; men vi er for kønne til – i de gladeste og skønneste dage, vort land har oplevet i århundreder – at besudle os ved skændselsgerninger, som tidligere ville have oprørt os« (s. 7).

Den anden hændelse var endnu tættere på i en meget personlig forstand. Broderen Johannes var straks blevet arresteret som stikker. I »Vestjyden« den 7. maj stod der under overskriften »To arrestationer, der vil vække glæde« bl.a. at mælkehandler Nielsen, om hvem man havde sikre beviser for, at han havde optrådt som stikker, var arresteret og nu skulle have sit regnebræt gjort op. Sagen var, at han havde været mælkemand i Nørregade, drak en del og havde brugt sine tyske forretningsforbindelser som værn mod at skulle aflægge regnskab for ubetalte regninger. Det drejede sig om 10.000 kr. til Andelsmejeriet, som Johannes smøg sig udenom ved at gå over til et andet mejeri. Da kommunaldirektør Hans Nielsen alligevel stillede ham til regnskab og kom med meget skrappe udtalelser om ham, havde han i et uoverlagt øjeblik søgt tysk støtte ved en henvendelse til Gestapo på Højskolehjemmet i Skolegade. En på enhver måde ynkelig handling og situation, som dog ikke havde fået alvorlige konsekvenser for kommunaldirektøren. Gendarmen hverken kunne eller ville gøre noget ved dette i befrielsesdagene, og dog krævede hans gamle mor nu, at han med sine forbindelser skulle skaffe Johannes ud. Da han ikke ville forsøge det, gav det kold luft. Jo, der var nok befrielse, men også nye problemer. Jo-

hannes fik i november 1945 en dom på 3 års fængsel og fortabelse af borgerlige rettigheder i 5 år for at have angivet kommunaldirektøren. Under retssagen optrådte Johannes' fraskilte kone som vidne mod ham, hvilket ikke gjorde sagen gunstigere for ham. Hun udbredte sig om, hvordan mælkehandlerfamilien var blevet frosset ud af naboerne for handelen med tyskerne og bedyrede, at hun havde været imod både det og Johannes' henvendelse til Gestapo³¹. Dette vidneudsagn gjorde bestemt ikke situationen bedre for ham. Han var meget forbitret over både at blive stemplet som angiver og over den hårde dom, men en appel hjalp ikke. Retsmaskineriet havde med et finmasket net taget en af de små fisk i retsopgørets tidlige fase, hvor straffene var strengest. Efter strafafsoningen rejste Johannes tilbage til sin fødeby Kolind.

Nogle dage efter befrielsen kom en beboer længere oppe fra Ingemanns Allé til familien Nielsen med et telegram, som pågældende havde fundet på gaden. Trods denne medfart var budskabet til at læse: *Jeg er i live; mangler I noget?* Afsendt af Georg og med en adresse i New York. Det var alt. Stor jubel i hjemmet, lige så stor som den 4. maj om aftenen. Især lavede Emilie meget op, da den dreng var hendes øjsten. Senere fulgte flere breve, hvor der blev fortalt om alt det, der var hændt i de mange adskillelsens år. Og der kom pakker med mange rare sager, som ikke var til at købe i rationeringens Danmark. Georg ville sende dukker til lillesøster Bibi, men da han på tilsendte billeder så, hvor stor hun var, opgav han det. År var gået.

Georg skulle komme på besøg i Danmark i sommeren 1946. Under et ferieophold, mens han ventede på skib til Frankrig, sprang han ud på for lavt vand og brækkede ryggen. Han døde kort efter. Han havde forladt Esbjerg i



Modtagelsen af trafikminister Alfred Jensen på Esbjerg Banegård den 20. juni 1945. Gendarmen næsten skjult bagerst midt i billedet (Esbjerg Byhistoriske Arkiv).

september 1939 lige før krigsudbruddet som matros på det svenske skib »Tolken« og ville være kommet hjem som kaptajn på et amerikansk handelsskib. De ekstraordinære krigsforhold gjorde en sådan lynkarriere mulig³². Nu blev det aldrig til et gensyn med familien. Især Emilie var knust derover år efter. Til gengæld kom hans amerikanske enke Mary på besøg med sin mor Jessie et par år efter, og huset stod på den anden ende til hendes komme. Der var omsider forud for gæsternes ankomst blevet lavet det badeværelse på husets første sal, som så længe havde været tiltrængt³³.

Men der kom mange andre gensyn. Med Aksel Larsen og Alfred Jensen både offentligt og privat. Begge boede de i Ingemanns

Allé. Aksel Larsen kom til både partisammenkomster og selskabelighed i haven i Ingemanns Allé og traf der sammen med mange af de folk, som havde været aktive i det kommunistiske modstandsarbejde i byen, mens han selv havde været fanget. Esbjerg-afdelingen hørte ikke til dem, som han så sig nødsaget til at give Gestapo oplysninger om efter sin arrestation. Det fremgår af den sidenhen offentliggjorte forhørsprotokol³⁴, men allerede da beskyldningerne om stikkeri og åbenmundethed fremkom første gang i 1946, var der ingen i Esbjerg-afdelingen, der tog notits af dem, og slet ikke hos Gendarmens, hvor Aksel Larsen havde en høj stjerne. Partiformanden viste sin opmærksomhed overfor familien ved at sende et personligt takkebrev til

datteren Sonja, da hun i 1947 sendte ham en lykønskning i anledning af de 50 år. Det opvejede mange ulønnede timer på Folkets Røst's redaktion. Alfred Jensen kom også igen, men ikke for at tale til en fåtallig skare. Han kom som trafikminister i samlingsregeringen til Esbjerg den 20. juni 1945. På banegården blev han modtaget af en deputation af jernbanefolk. Gendarmen holdt som formand for Jernbaneforbundet en kort velkomsttale for ham på 2. perron. Han anmodede trafikministeren om at tage sig af jernbanefolkenes sag, så de igen kunne få så meget i løn, at de kunne føre en ordentlig tilværelse. Alfred Jensen svarede, at han jo ikke kom som fagminister med kendskab til DSB, men fordi han havde siddet i Frihedsrådet og havde været med til bl.a. at organisere jernbanesabotage, men at der ville blive set på de berettigede lønkrav³⁵. For dem begge var det et stort rolleskift fra illegalitet til legale og officielle repræsentanter for et frit Danmark. Den 20. juni var der DKP-friluftsmøde på Idrætspladsen ved Stormgades skole. Her talte Alfred Jensen både til mange gamle partikammerater og endnu flere nye sympatisører³⁶. Få dage senere, den 24. juni, blev der afholdt et stort folkestævne på Skamlingsbanken. Arrangør var modstandsbevægelsen i Region III, hvorunder Esbjerg hørte. Gendarmen drog af sted til det store stævne med det meste af familien. Turen foregik på en lastvogn med bænke. Det blev en drøj tur for de to yngste døtre, men tillige en uforglemmelig oplevelse. Tusinder mødte op ved Skamlingsbanken, og ud på aftenen blev det store bål tændt, mens menneskemængden lejrede sig omkring det. Blandt talerne var nordmanden Francis Bull, Jørgen Bukdal, Aksel Larsen og Vilhelm la Cour³⁷. I sommernatten gik turen tilbage til Esbjerg.

Som så mange andre håbede Gendarmen i 1945 på politisk udskiftning og fornyelse med et mere socialt retfærdigt Danmark. Den politiske udrensning blandt samarbejdspolitikere og deres håndlangere var en nødvendig forudsætning herfor. I sin egenskab af formand for Jernbaneforbundet i Esbjerg, stod han bag en resolution, der blev vedtaget på et medlemsmøde og som krævede oplyst, hvorfor repræsentanter for Jernbaneforbundets hovedledelse i efteråret 1944 rejste rundt og opfordrede til at opgive igangværende strejker med krav om bedre lønforhold og afskedigelse af generaldirektør for DSB, Peter Knutzen. Det gav ingen reaktion. Derpå deltog han i Jernbaneforbundets hovedbestyrelsesmøde i Fredericia og foreslog her en resolution, der skulle fordømme, at forbundets tillidsfolk i august 1944 havde rejst rundt og opfordret til afblæsning af den igangværende generalstrejke. Resolutionen blev afværget ved løgnagtige udsagn fra et par af forbundets socialdemokratiske tillidsfolk. De påstod, at det var sket efter direktiv fra Frihedsrådet, hvilket Alfred med sin ihærdighed senere kunne dokumentere var pure ospind, da han havde ført den nødvendige brevveksling både med Frihedsrådet og lokalkomiteen i Esbjerg, men da var det for sent³⁸. Han blev på nært holdt skuffet over det udeblevne opgør med modstandsbevægelsens direkte modstandere. Hertil skulle lægges den mildhed, som mange modstandsfolk mente blev vist de usle mennesker, der havde tjent penge på at samarbejde med tyskerne.

En hel flok af Gendarmens frihedskæmperkolleger demonstrerede i slutningen af maj 1945 foran Esbjerg Rådhus for en skrapere kurs mod værnemagerne³⁹.

Det var forgæves, og Gendarmen og mange med ham var indignerede vidner til, at de

følgende års store værnemagersager løb ud i ingenting.

Det var ikke skuffelse altsammen efter befrielsen. Mange af de mennesker, der havde stået sammen under besættelsen og gjort en indsats i modstandsarbejdet, holdt også sammen efter krigen i nære venskaber. De samlede til selskabelighed under anderledes afslappede former end i besættelsestidens sene år, ja nogle havde af jo tyskerne været ufrivilligt »forhindret« i at møde frem på grund af fængsels- eller koncentrationslejrophold. Der var kontakt på tværs af både politiske skel og sociale barrierer. De mindedes også på passende vis de døde, bl.a. i det første og eneste legale nummer af »Vestjyden«, som Gendarmen redigerede i maj 1945. Frit Danmark-gruppen udsendte også et enkelt legalt humoristisk nummer af sin Sydvestjyllands-udgave af »Frit Danmark« i oktober 1945. Her blev gruppens medlemmer én for én sat i humoristisk ramme, bl.a. »den berygtede tidligere sagfører Strambuks« (i.e. Rambusch). Gendarmen måtte også holde for i flere omgange, bl.a. under overskriften »Nemesis« og i en fingeret dagbogsoptegnelse fra besættelsesdagene: »17.2.1945 – I anledning af de gentagne sabotager på jernbanenettet har overportør – og Gendarm K.A. Nielsen på etatens vegne nedlagt protest overfor lokalkomiteen. Særlig portørerne generes meget af ekstra arbejde, og hvis skinnesprængningerne ikke standser, truer jernbanefolkene med at klage til Knutzen«. Det var den slags sjov, der var med til at gøre livet tåleligt og at komme videre med oven på de nervepirrende år. Og en god portion humor og ironi skulle der til i »det underlige år«, som 1945 blev kaldt, især når man i aviserne kunne læse f.eks. referater af en tale holdt af socialdemokraten Hans Hedtoft: »De danske politikere

bar modstandsbevægelsen oppe«⁴⁰. Gendarmen havde svært ved at tage lige dét humoristisk og blev sig hurtigt bevidst, at der nu forestod en ny kamp; denne gang om opfattelsen og tolkningen af årene 1940-45. Holdninger i store dele af modstandsbevægelsen stod overfor samarbejdspolitikernes. I de fleste tilfælde blev der aldrig bygget bro mellem de divergerende opfattelser blandt de direkte implicerede. Andre har taget sig af at harmonisere og frisere den besættelsestidshistorie, som ellers ville være så strittende og reelt var præget af dybt modstridende interesser og følelser.

Gendarmen blev også selv ramt af holdningsbrydningerne. På Jernbaneforbundets generalforsamling i »Logen« den 16. april 1946 aflagde han beretning, men den var ganske upolitisk at dømme efter referatet, og f.eks. blev konfrontationen med de socialdemokratiske hovedbestyrelsesmedlemmer det foregående år slet ikke nævnt. De selskabelige arrangementer var i centrum, men selv de blev ved den påfølgende diskussion kritiseret fra salen. Efterfølgende blev et forslag om at sende en tak til Jernbaneforbundet forkastet. Endelig kom det til formandsvalget. Efter indstilling fra grupperne blev kun overportør Knud Knudsen og pakmester A.P. Jørgensen opstillet, og sidstnævnte valgt. Gendarmen blev heller ikke valgt til bestyrelsen. Da både Knudsen og Jørgensen var socialdemokrater, viste det klart, i hvilken retning vinden blæste for kommunistiske tillidsfolk. Uanset Gendarmens evner som formand blev fronterne påny trukket op i politisk henseende. Som kommunist måtte han ud. Besættelsestidens samling var ovre, hvor meget end DKP ønskede den videreført⁴¹.

Han havde klart markeret sig ved igen at opstille til byrådsvalget for DKP en måned

før jernbaneforbundets generalforsamling. I den lokale socialdemokratiske presse kunne man læse overskrifter som »Kommunisterne er arbejderklassens værste fjende« og efter valget konkluderede »Vestjyden« den 13. marts, at DKP påny viste sig som forrædere mod arbejderklassen. Den slags helt ubeføjede påstande mod et parti, der mere end noget andet dansk parti havde budt tyskerne modstand, gav Alfred en livslang foragt for Socialdemokratiet som parti, men ikke mod menige socialdemokrater, som han havde adskillige af i vennekredsen, bl. a. overportør Knud Knudsen. Gendarmen var opstillet som nr. 7 på den kommunistiske liste og fik 3. flest personlige stemmer. Han fik 35 stemmer, kranfører Viggo Petersen 39 og Ella Carstensen (enke efter læge Carstensen) ikke mindre end 191. Her betød medfølelsen med den snigmyrdedes enke det meste, og partiet havde bevidst kalkuleret hermed. Valgt til byrådet blev Ella Carstensen og postbud Milther Jensen⁴².

Blandt de andre opstillede på DKP's liste ved byrådsvalget 1946 var remisearbejder Helge Tønnesen, der havde deltaget i det illegale bladarbejde og bevarede en livslang interesse herfor. Han og Gendarmen kendte hinanden både gennem partiet og DSB, men noget venskab udviklede det sig ikke til. Dertil var forskellene for store og bekendtskabet for kort. Tønnesen interesserede sig for historien, bøger og papir, modsat Gendarmen, men havde aldrig haft råd til en uddannelse. Han kom via sin interesse for de illegale blade til København, blev ansat på Det kongelige Bibliotek i september 1947 og endte som leder af Forvalterafdelingen. Undervejs medvirkede han ved både bibliografier og antologier om besættelsestidens illegale blade og bøger. Selv sørgede han fremfor no-



Sønnen Orla. Her klædt på og sminket til en revy lige efter besættelsen, hvor han bl.a. sang om Esbjerg. Revyen og Esbjerg-sangen var skrevet af Karen Tovborg Jensen. (Priv.).

gen for, at biblioteket fik den mest komplette samling i landet⁴³. Gendarmen lod lige modsat sine illegale blade og andre papirer indemure under taget efter besættelsen, da der blev lavet badeværelse på 1. sal i Ingemanns Alle. Det var slut med det kapitel af den nære historie for ham. Et nyt kapitel kunne begynde.

Udenfor det faglige og politiske liv.

Efter 1946 søgte Alfred ikke tillidshverv igen, hverken i partiet eller i fagforeningen. Med den kolde krig ville det sidste også have været helt udelukket i den socialdemokratisk dominerede fagforening. Han sad dog i ligningskommissionen 1946-49⁴⁴, men kunne intet gøre ved en skatteligning, der vendte den tunge ende nedad. Sådan var reglerne. *Land og Folk* var i en årrække hjemmets daglige avis. Børnene Orla og Sonja forlod DKP før ham selv. De havde været så unge og var mere følsomme for den politiske kulde omkring kommunismen. Gendarmen holdt ud til Ungarn-opstanden i 1956 og den sovjetiske invasion. Den blev afgørende for ham som for de fleste andre partimedlemmer i byen. Partiafdelingen blev nærmest udsløttet⁴⁵. En stor del fulgt Aksel Larsen over i Socialistisk Folkeparti. Det gjorde Gendarmen også, men uden at organisere og engagere sig. Han blev kernevælger for partiet, ikke mere. Og i hjemmet hang fortsat en række store indrammede farvebilleder med motiver fra Sovjetunionen. Det kunne hverken partiskiftet eller den kolde krig ændre ved. I 50'erne rejste han også til Østtyskland, bl.a. sammen med den gamle partikammerat Halvor Thomassen, for at se på forholdene i Østeuropa og for at besøge nogle af de nazistiske koncentrationslejre. For Halvor var det et særligt ubehageligt gensyn. Han havde siddet i Sachsenhausen en længere tid under krigen og havde pådraget sig varige mén, bl.a. tuberkulose⁴⁶.

Gendarmen havde en stor vennekreds uden politiske skillelinier. Samarbejdet under krigen betød mere end de partipolitiske modsætninger. I hjemmet kom såvel socialdemokraterne Knud og Cecilie Knudsen, overportør Marinus Nissen, som kommunisterne

Arne og Marie Laursen, Marie og Christen Bjerregård, Halvor og Gudrun Thomassen, Karen Tovborg Jensen, smedeformanden Jens Laue-Andersen og hans kone Anna, Anna og Jørgen Winther, Svend Hansen m. fl. Karen Tovborg Jensen var kredsens eneste skrivende medlem. Hun lavede vers og lejlighedssange til vennerne, når der var sølvbryllup eller andre festlige lejligheder. Der var stor sorg, da hun døde i november 1951. Og mere sorg og omvæltninger fulgte kort efter. I sommeren 1952 døde Emilie af kræft efter en lang svær sygdomsperiode, og foråret 1954 giftede Gendarmen sig med sin afdøde ven Marcus Frikkes enke, Anna⁴⁷. Disse begivenheder tyndede stærkt ud i vennekredsen.

Som ældre banearbejder fik Gendarmen i de sidste år før pensioneringen base på ladesporet ud mod Exnersgade. Han skulle her føre tilsyn med af- og pålæsningen af godsvognene, kontrollere fragtbreve m.m.. Det hele blev styret fra et lille grønmalet træhus på baneterrænet, som efterhånden fik øgenavnet »Den grønne elevator«, opkaldt efter det populære teaterstykke, der i 1961 blev til en danske film af samme navn. Den grønne elevator blev om vinteren holdt varm af en lille jernkakkelovn, og man kunne altid komme ind på Gendarmens kontor, lune sig og få en kop kaffe eller en øl. Det prøvede de fleste af de chauffører, der kom jævnlige på ladesporet. Arbejdet på ladesporet gav nye kontakter og forbindelser, som holdt over i pensionisttilværelsen. Ølvogne, der før holdt på ladesporet, kunne efter Gendarmens pensionering i 1962 findes parkeret ud for Inge-manns Allé 128, mens chaufføren og hans hjælper fik en bajer og en snak med Gendarmen. De havde gerne »forsyninger« med.

I pensionisttilværelsen kunne haven ikke udfylde tiden alene, selv om der blev brugt

mange timer i den og store omlægninger foretaget. Han og Anna tog på charterrejse til Spanien og på besøg i Vancouver i Canada hos sønnen Orla, som var emigreret i 50'erne med sin kone, Ebba. Dertil stødte et nyt virkefelt som guide for Esbjerg Turistforening efter 1965. Han fortalte busfulde af både skandinaver såvel som andre udlændinge og landsmænd om Esbjerg under ture i byen og på havnen. De fik en del historier, som vel ikke alle ville kunne stå for en nærmere prøvelse, men turisterne blev underholdt. Det var hovedsagen for ham. Ikke sjældent blev en rundtur afsluttet i Ingemanns Allé, hvor turisterne kom til at bese hans egen have.

På sine ældre dage vendte han som vælger tilbage til DKP, det parti som han engang havde viet så mange kræfter. Fortiden kom også til ham som spørgsmål. Historikeren Aage Trommer henvendte sig til ham o. 1963 for at få belyst folkestrejken i august 1943 og i øvrigt at samle materiale om regionens modstandshistorie til den bog »*Modstandsarbejde i nærbillede*«, der udkom 1973. Andre, som Trommer henvendte sig til, henviste videre til Gendarmen. Således Halvor Thomsen, da han var blevet arresteret så tidligt, i november 1943, at der var meget, han ikke havde været med i og havde førstehåndsviden om⁴⁸. Alfred besvarede imidlertid ikke henvendelsen. Der var ikke nogen rationel grundelse. Lige gyldighed og en forestående udlandsrejse spillede ind, men var næppe afgørende. Det betød mere med den urimelige behandling de tidligere kommunistiske modstandsfolk og modstandsbevægelsen i det hele taget fik efter 1945, bl.a. af Socialdemokratiet. Han troede ikke på, at modstandsbevægelsens syn på besættelsestiden kunne vinde over samarbejdspolitikernes og havde ikke rigtig tillid til de yngre historikere, der ik-

ke selv havde været med. Han fandt det bekræftet i Trommers artikel om augustoprøret, i Trommers disputats om jernbanesabotagen og i »*Modstandsarbejde i nærbillede*«. Den sidste bog købte han dog, men efter hans mening stod der en del løgn og en masse halve sandheder i den. Så købte og læste han med anderledes fornøjelse Verner Bruhns bog »*Esbjerg by og borger*«. Selv forsøgte jeg i 1973 at få ham til at give sin version af oplevelserne under besættelsen, men da var det næsten for sent.

Det var som både en god samfundsborger og turistfører, han deltog som officielt inviteret ved Esbjerg havns 100-års jubilæum i 1968. Under selve festen fik han en hjerneblødning og måtte føres bort. Flere hjerneblødninger stødte senere til, så han fra o. 1971 ikke længere selv kunne passe sin have. Huset blev solgt i 1972, og familien flyttede til en lejlighed i Tinghøjs Allé. Han måtte da bruge rullestol, men også med den kom han omkring. Det hjalp gevaldigt, at den var eldrevet. Til lokalvalg og folketingsvalg lod han sig køre til og fra valgstedet af repræsentanter for Venstres vælgerforening, og det var ham en fornøjelse på tilbagevejen i bilen at fortælle, at han havde sat kryds ved liste K. I 1975 kom han på plejehjemmet Hedelund, og kort efter flyttede både han og Anna til Fovrfeld plejehjem.

De sidste år var han hæmmet af sygdom. Under en sygetransport til Fyn blev den ambulance, han kørte med, involveret i et trafikuheld, og Gendarmen blev placeret på en bære ved siden af vognen, mens en anden ambulance blev rekvireret. Nysgerrige strømmede imens til og stod omkring ham. Hans evne til at tage en barsk situation fra den humoristiske side fornægtede sig ikke. Han bad tørt de nærmest stående om at sætte sig på hug, så



Gendarmen fotograferet på sin 60 års fødselsdag i juni 1955 (priv.).

dem bagved også kunne se. Den evne havde hjulet ham mange gange gennem årene, hvad enten det var i det offentlige eller det personlige liv og dækkede over både skuffelser og sorg.

Under et besøg på plejehjemmet gav han mig i august 1976 sine få historiske bøger, papirerne efter sønnen Georg, fotoalbummet med billeder fra Sovjetunionen sommeren 1935 og sit frihedskæmperarmbind. Det var arven.

Han døde kort efter, den 8. december 1976. Ved begravelsen traf jeg sammen med en række af hans endnu levende kammerater fra Frihedskampen. De begyndte over kaffen at fortælle om Gendarmens indsats. Jeg fik ikke fat i en brøkdel deraf, og senere har det været meget svært at stykke mere sammen om ham. Sådan er det med de fleste arbejdere og kommunister i periferien.

John T. Lauridsen, f. 1951. Forskningsbibliotekar, dr. phil., Det kongelige Bibliotek. Har bl. a. skrevet lokalhistorie om Århus, København og Esbjerg, senest »Klatterup – Et arbejderkvarter i Esbjerg 1890-1990«, 1992.

Noter

1 Herluf behøver ikke at have været evnesvag, men man så anderledes på ordblindhed dengang, og senere var det for sent. Han levede sine sidste år på det statslige forsorgscenter Brejning (Den kellerske Anstalt) nær Vejle Fjord.

2 Soldaterbog, i Karl Alfred Nielsens privatarkiv (priv.).

3 F. Philip: Vamdrup Toldsted, i Dansk Toldtidende 18, 1920, s. 193-94.

4 En anden livslang ven var A.Thusager. Han søgte 1921 også til DSB og blev langt senere stationsforstander i den lille by Pindstrup på Djursland, ikke langt fra Kolland.

- 5 Danske statsbaners tjenestemænd 1952. Udg. af V.P. Larsen m.fl. 1952, s. 228. Knud Andersens interview med Gendarmen den 29.5.1973 her og for en række oplysninger i det følgende. Jeg vil gerne takke Knud Andersen for at have fået en kopi af interviewnotaterne (De er nu i Karl Alfred Nielsens privatarkiv).
- 6 Esbjerg Byhistoriske Arkiv, Kreditforeningsvurdering 12.12.1927.
- 7 Birgit Henriksen: Gamle havevenner, i Haven 90. årg., nr. 5, maj 1990, s. 247-248.
- 8 Folkets Røst nr. 8, 11, 13 og 16, 1945. I nr. 16 takkede »K.A.« for deltagelsen.
- 9 Esbjerg Byhistoriske Arkiv, Jernbaneforbundets arkiv.
- 10 I interviewet med Knud Andersen 1973 henlægges mødet og indmeldelsen til 1932. På det foreliggende grundlag kan det ikke afgøres, om det var i 1932 eller derefter, men senere end 1935 har det ikke været.
- 11 Både Bredsdorff og Rohde har i deres erindringsbøger skrevet om turen, se Elias Bredsdorff: Min egen kurs, 1983, s. 92-95 og Peter P. Rohde: Midt i en isetid, 1970, s. 33-36, mens Johan Slein Andersen i sine erindringer fra 1990 på Esbjerg Byhistoriske Arkiv, s. 20 nævner, at hans far, Svend Andersen, var med.
- 12 Arbejderbladet 12.7., 14.7., 16.7., 21.7., 25.7., 28.7. og 30.7.1935. Rosendahl-citatet er fra 25.7. Gendarmens postkort hjem er i hans arkiv.
- 13 Verner Bruhn: Esbjerg – by og borger, 1972, s. 151-53, 162; Vestkysten 2.3.1937.
- 14 Bruhn 1972, s. 150-151.
- 15 Bruhn 1972, s. 180 f. Se også K. A. Hansen: Socialdemokratiet og den spanske borgerkrig, Arbejderhistorie 26, 1986, s. 3-22.
- 16 Herom Bruhn 1972, s. 181.
- 17 Jfr. Aage Trommer : Modstandsarbejde i nærbillede, 1973, s. 43.
- 18 Poul Christensen: Af en illegals erindringer, 1976.
- 19 Faldne i Danmarks Frihedskamp, red. af Ib Damgaard Petersen, 2. udg. 1990, s. 121. Dorte Petersen: Thue og hans tid, 1991, s. 116-117.
- 20 Jfr. Besættelsestidens illegale blade og bøger, 1954, s. 160 om oprulningen af bladgruppen.
- 21 Brev fra Orla Nielsen dec.1983 (priv.).
- 22 Om Bechgaard, se Trommer 1973, s. 300 ff.
- 23 Trommer 1973, s. 44. Halvor Thomassen gemte i 1977 endnu på det eks. af cirkulæret, som var sendt til murerforbundets afdeling i Esbjerg. Det havde han skaffet sig efter krigen som dokumentation for Socialdemokratiets forræderi.
- 24 Jfr. Sven Henningsen: Esbjerg under den anden verdenskrig, 1955, s. 41.
- 25 Esbjerg Byhistoriske Arkiv, Jernbaneforbundets arkiv, forhandlingsprotokol.
- 26 Trommer 1973, s. 229.
- 27 Esbjerg Byhistoriske Arkiv, Jernbaneforbundets Arkiv, forhandlingsprotokol.
- 28 Marie: Et år under jorden, i Folkets Røst nr. 3, juni 1945 og nr. 17, 5.-11.10.1945; Trommer 1973, s. 213; Morten Thing: Ledelsen i Danmarks Kommunistiske Parti 1918-1941, Arbejderhistorie 19, 1982 s. 23-44, her s. 32, 37; Dansk biografisk leksikon 14, 1983, s. 664.
- 29 Morten Thing: Kommunismens Kultur, 2, 1993, s. 824.
- 30 Vestkysten 10.5.1945.
- 31 Vestjyden 7.6.1945; Vestkysten 4.6.; 20. og 21. 11.1945.
- 32 Der henvises til en kommende artikel »Sømand langt fra Esbjerg« i Fra Ribe Amt 1994.
- 33 Esbjerg Byhistoriske Arkiv, Harald Peters arkiv.
- 34 Tage Revsgård Andersen: En studie i rødt, hvidt og blå, 1981, s. 130-91.
- 35 Folkets Røst nr. 3, 29.6.1945.
- 36 Vestjyden 21.6.1945, s. 4.
- 37 Jørgen Bukdal: Danmark og Norge under krig og besættelse 1940-1945, 1946, s. 456-463 (her talen); Aksel Larsens tale trykt i Folkets Røst 6.7.1945, s. 7-8; Vilh. la Cour : Vejs ende, 1959, s. 178f.
- 38 Folkets Røst nr. 14, 14.-20. sept. 1945.
- 39 Vestjyden 29.5.1945.
- 40 Vestkysten 25.5.1945.
- 41 Jfr. hertil Steen Bille Larsen: Kommunisterne og arbejderklassen 1945-1975, 1977, s. 43-48.
- 42 Vestjyden 8.3., 9.3., 13.3. og 14.3.1946.
- 43 Helge Tønnesen: 29. august: glimt fra besættelsestiden, 1978 giver et knapt rids af en kort periode af tiden i Esbjerg. Han flygtede til Sverige i september 1943; Trommer 1973, s. 123; Interne Meddelelser. Det kongelige Bibliotek 24: 6, 1988, s. 147.
- 44 Esbjerg Skattebog 1946-49.
- 45 Interview m. Halvor Thomassen ved John T. Lauridsen 31.1.1977 (priv.).
- 46 J.H.P.Barfod: Helvede har mange navne, 1969, s. 401; Vestkysten 8.5.1979.
- 47 Marcus Frikke havde også været med i DKP's illegale arbejde i Esbjerg, og tyskerne kom på sporet af ham og opsøgte ham i hans hjem i Carit Etlars Allé, men lod ham gå, da han allerede på det tidspunkt var syg af tuberkulose. Han døde i 1947.
- 48 Rigsarkivet, Håndskriftsamlingen IV T 45, Beretninger til Aage Trommer, Halvor Thomassens beretning. Hermed en tak til Aage Trommer for adgang til arkivet.

Vagtværnet i Varde

Af Viggo Schantz

Under besættelsen af Danmark fra 1940 til 1945, blev forholdet mellem det danske politi og besættelsesmagten efterhånden umulig, fordi politietaten ikke ville rette sig efter de tyske krav. På højeste sted i den tyske stab blev det besluttet at afsætte politiet, og det skete den 19. september 1944. Mange politifolk blev arresteret og sendt i tysk koncentrationslejr, medens øvrige gik »under jorden«.

Man kunne i den politiløse tid have ventet anarki og kaos, men ved skrivelse fra Centraladministrationen blev sogne- og byråd pålagt at oprette et vagtværn, for at opretholde ro og orden.

I den anledning anmodede Varde Byråd Falcks Redningskorps om at påtage sig opgaven med at oprette og drive et vagtværn. Falck accepterede og der blev oprettet en overenskomst, der for den økonomiske side blev således, at Varde Kommune, på Statens vegne, ville dække udgifterne, og herudover betale Falck et administrationsgebyr på 10% af udgifterne.

Til det daglige »*politiarbejde*« blev der ansat tre mand, og til aften- og natpatrulje blev der ansat otte mand, der skulle give møde på Falck-stationen kl. 20. Af de otte mand skulle to være stationsvagt klar til udrykning, og de seks skulle to og to gå på patrulje i byen.

Når der hen på de små timer var ro i byen, måtte de gå tilbage til Falck-stationen, hvor de måtte hvile sig, for de havde alle et arbejde at passe om dagen.

Leder af vagtværnet blev konstitueret stationsleder Alfred Uhre, der havde overtaget Falck-stationens ledelse, efter at stationsleder Børge Karsberg Pedersen efter to forhør ved Gestapo i Esbjerg måtte gå »under jorden«, han var så involveret i modstandsbevægelsen, at han ikke kunne klare frisag ved et tredje forhør.

Hvem skulle lave hvad i vagtværnet, ja, det klaredes let, for Falck-folk lavede »*politiarbejde*« og vagtværnsfolkene lavede også Falck-arbejde. Vi havde ikke problemer med faggrænser, den bedst egnede blev sat på opgaven, der handlede efter konduite og i værste fald med knipler.

Hvis der opstod juridiske problemer, var landsretssagfører Bruno Elmdal til vor rådighed. Opstod der meget alvorlige opgaver, f.eks. mord, kunne vi få assistance fra Statsadvokaten i Sønderborg.

Efter denne redegørelse om vagtværnets opbygning, vil jeg komme ind på nogle af de sager vi fik til opgave at løse, og i den situation vort land var i, blev mange af opgaverne ekstra spændende, men heldigvis også enkelte vi kunne more os over.

Autoophugger Rasmus Truelsen, Søndergade, havde modtaget et trusselsbrev om at aflevere 1.000 kr. i en pakke, som skulle henlægges på dækket af motorbåden »*Canada*«, der med sit stålskrog var oplagt på Havnepladsen, fordi besættelsesmagten var bange for at den var i stand til at sejle til England.



Varde Kommunes Vagtvarn, 18. oktober 1944 - 1. august 1945.

Efter aftale lagde Truelsen en pakke indeholdende avispapir på skibets dæk, men inden dette skete, var vi to mand blevet installeret i et skur tæt ved, så vi kunne overvåge om pakken blev hentet.

For at få indtryk af beløbets størrelse, kan det oplyses, at en arbejders årsløn på samme tid var på ca. 3.500 kr.

Pakken blev ikke afhentet, den pågældende pengeafpresser har måske »lugtet lunten«, men vi tjente da nogle overtidspenge på sagen, for det gav 1,98 kr. pr. time at holde vagt.

Ved et indbrud hos »Stilmann« i Kræmmergade blev der stjålet tøj for en stor sum penge. Med oplysninger fra naboer og genboer lykkedes det os at finde ud af, at det var to tyske soldater der var tyvene. Sagen blev

overgivet til den tyske kommandant, og straffen blev den traditionelle tyske med forflytning til Østfronten.

Under et pokerspil i Billum var en af spillerne blevet frastjålet 500 kr., men han vidste ikke hvem af de tre øvrige spillere der havde stjålet, og pengene fandtes ikke på nogen af dem. Den bestjålede anmodede om vagtværnets hjælp. Ved vor ankomst spillede de fire mand fortsat poker.

Da alle fire havde været udenfor for at forrette et naturligt ærinde, besluttede vi at forsøge af finde pengene udenfor lokalet, hvori der spilledes. Da vi var så heldige, at der lå sne på jorden, fulgte vi de forskellige spor, og efter et kvarters forløb fandt vi pengene siddende i klemme ved en kvist i en

busk. Vi afleverede pengene, men fandt ikke tyven.

Da pokerspil var ulovligt, måtte den bestjålne betale for vor indsats, og det blev for 1 1/2 time incl. kørsel 39 kr.

Alarm fra Varde Stålværk, hvor sabotagevagterne meddelte, at de havde været udsat for et »hold up«.

Da vi på Falck-stationen også var impliceret i Modstandsbevægelsen, huede den alarm os ikke, for det var ikke en aktion ledelsen havde beordret.

Uhre og jeg kørte til Stålværket, og her forklarede sabotagevagterne at de var blevet truet med revolver til at åbne pengeskabet, som de pågældende tømte.

Vi fik ret hurtigt mistanke til nogle bestemte sabotører, men nu var vor vigtigste opgave at trække tiden ud, så det var sikret, at de var væk.

Vi gav alarmerne videre til det tyske politi, som holdt til i Storegade 34, og herfra anmodede man os om at hente dem, hvilket vi gjorde.

Når vi gav alarmerne videre til tyskerne skyldtes det, at når der er ansat sabotagevagter, så er det for tyske interessers skyld, og så skal vi passe på ikke at komme ind på deres domæne.

De tyske politisoldater afhørte sabotagevagterne og tiden gik, men der skete heldigvis ikke mere, hvilket vi var yderst tilfredse med, for Uhre var på dette tidspunkt også blevet leder af sabotagegrupperne.

Ny pengeafpresningssag. Fru Lamp, Håndværkerforeningen, Storegade 57, meddelte os at hun pr. telefon havde modtaget ordre om at sende hotelkarlen Christian med 1.500 kr. i en pakke ud ad Lundvej på cykel. Hvis hun

ikke fulgte ordren, blev hun truet med al landsens ulykker. Christian var ikke meget for sagen, men han blev overtalt til at køre med en pakke avispapir i bagagebæreren.

Fra Vagtværnet kørte vi i passende afstand efter Christian, og da han havde passeret restaurant »Skovlyst«, sprang to mand op fra grøften og skubbede ham af cyklen. Vi var fremme kort efter og kunne anholde de to pengeafpressere.

Primitivt politiarbejde, ja, det erkendes, men vi vidste jo, at pengeafpresserne ikke havde motorkøretøj til rådighed, for næsten alle biler var klodset op, så pengeafpresserne havde kun benene eller cykler at flygte på, så vi havde gode chancer for et godt udfald.

Jeg modtog en dag en anmeldelse om et cykelttyveri. Den pågældende mødte personligt op på stationen. Tyveriet blev indført i dagsrapporten, men herudover gjorde vi ikke mere ved sagen af mangel på tid. Kort efter træder to af de store grønne tyske politisoldater ind i vagtstuen, og den ene rækker hånden ud og tager nogle illegale blade, der som sædvanligt lå på kartoteket. Efter den sikre optræden de viste, måtte de have fået et tip herom.

Uhre sad ved samme skrivebord, og han fangede straks situationen, for han rejste sig op og gav mig alle tiders skideballe, blandt andet at nu havde han tit nok sagt til mig, at jeg skulle gå om og aflevere de illegale blade til det tyske politi. Tyskerne blev så imponerede over skideballen, at de gik uden at tage de illegale blade med.

I Varde var der udstationeret to HIPO-folk (Hilfspolizei), Madsen og Kaaris, og de var underlagt det tyske politi i Storegade 34.

Vi fik dagligt besøg af dem. De var meget provokerende og truede os, men samtidig var

de sleske, for de oplyste os om, at der blev handlet med rationeringsmærker på en nærmere angivet bar og en restaurant, og det var jo en vagtværnsopgave at klare.

Bortset fra, at vi vidste alt om handel med rationeringsmærker, så hørte det til småtingsafdelingen, men vi tog selvfølgelig sagerne op for at have rygdækning, for det havde stor og gavnlig betydning for vort arbejde i Modstandsbevægelsen.

En erhvervsfisker sejler en tidlig morgen på Varde Å, han skal ud for at røgte garnene. Under sejladsen får han øje på en arm, der stikker op over vandoverfladen.

Vi fik vedkommende, en ung kvinde, bjerget op på åbreden og transporteret til kapellet på Varde Sygehus.

Statsadvokaten blev tilkaldt, og en undersøgelse af liget viste, at hun var myrdet.

Under statsadvokatens ledelse gik efterforskningen nu i gang, og det lykkedes ret hurtigt, at komme tæt på en opklaring, da statsadvokaten henlagde sagen til genoptagelse efter besættelsen, for der var tale om en likvidation.

Vi fandt aldrig ud af hvem kvinden var, men efter hendes træk menes det, at hun var fra et af de baltiske lande.

Hun blev begravet på Arnbjerg Kirkegård, og en generøs vardenser bekostede en gravsten, hvorpå der stod skrevet: »*Bed for mig, den ukendte kvinde*«.

Fra Statsbanegården modtog vi en aften alarm om slagsmål på perronen. Klokkeren var knap blevet 20, så vagtværnsfolkene var ikke mødt endnu.

Villy og jeg blev sendt derned, men vi kom kun lige ud på perronen, hvor vi blev overfaldet, og så lå vi der med ryggen mod asfalten.

Fra Statsbanen ny alarm til vagtværnet om hurtig udrykning, og nu var stationen bemandet, så Uhre kom med seks mand til vor undsætning, og de fik hurtigt situationen under kontrol.

Årsagen til slagsmålet var, at nogle berusede arbejdere, der var midlertidig udkommanderet til Varde, for at arbejde på Vestvolden, ville med toget for at komme til bal i Sig, men togføreren ville ikke have dem med, fordi de var berusede.

Da vi havde kontrol over sagen, stod der pludselig opmarcheret otte tyske soldater med gevær med bajonet på, og en tysk underofficer meldte soldaterne til vor tjeneste. Vi kunne heldigvis sige, at vi ikke havde brug for hjælpen, men vi takkede for ulejligheden.

Vi ved ikke, hvem der havde tilkaldt tyskerne, men det var en lykke, at vi ikke behøvede deres hjælp, for de berusede arbejdere var trods alt vore landsmænd.

Uhre lod nu vagtværnsfolkene starte deres patrulje fra Banegården. Villy og jeg blev sendt hjem på stationen, hvor vi kunne pleje vore småskrammer.

Da Uhre går gennem banegårdens forhal, kommer der en mand hen imod ham, og sætter sit bryst mod Uhres bryst, og så siger den pågældende til Uhre: »*De går oppe i byen og siger, at du vil arrestere mig*«. Uhre var en godmodig mand og svarer at det kan vist ikke passe, men spørger manden hvad han hedder. »*Det er lige meget hvad jeg hedder, men det er mig de kalder »Nalle*«.

Hertil svarer Uhre: »*Hvis du er »Nalle*«, så er du arresteret», og Uhre tager fat i »Nalles« skulder.

Da de kommer ud fra Banegården er »Nalle« klar over, at det er alvor, og han vrider sig løs og løber ad Torvegade. I Torvegade går to vagtværnsfolk på patrulje, og den ene siger til

den anden, ham der kommer løbende så stærkt må have en dårlig samvittighed, og de fanger ham.

Da Uhre når frem, føres »Nalle« op på Rådhuset, hvor statsadvokaten var til stede på grund af føromtalte mordslag.

Da statsadvokaten får forklaret sagen om handel med rationeringsmærker, smårapserier m.v., og da han har forhørt »Nalle«, afsiger han en dom på to ugers fængsel til afsoning straks, og da arresten var i samme bygning, så var den sag hurtigt klaret.

Så fik vi igen en pengeafpresnings sag. En vognmand kom på stationen og viste os et trusselsbrev, skrevet med rødt blæk og et tomt patronhylster i konvolutten. Pengeafpresseren truede i brevet med at skyde vognmanden og hans familie, hvis ikke han nøje fulgte anvisningen, som var at lægge en konvolut med 3.000 kr. under stenen, som står på heden ca. 2,5 km. nord for Varde i krydset Ringkøbingvej og den vej, der i dag hedder Stilbjergvej.

Vi fik i første omgang ikke flere oplysninger, men aftalte, at vognmanden skulle køre ud med en konvolut med avispapir i, så ville vi sørge for resten.

Med vagtværnsfolk og nogle private mænd vi kendte godt, lagde vi os i skjul i en ring i passende afstand fra stenen.

Det var meget spændende at vente på, hvad der ville ske. Efter nogen tids venten, hvor hjertet bankede, så vi i mørket en cyklist, som stod af cyklen, kiggede sig omkring, og derefter trak han cyklen over til stenen, hvor han bøjede sig ned. Han blev omgående overmandet, fik håndjern på, og så ind på stationen til forhør.

Ak ja, spildte kræfter. Han var uskyldig. Under kørsel på cyklen springer kæden af,

han ser sig omkring for at finde noget at sætte cyklen op ad, og her ser han stenen. Her tror vi han bøjer sig ned for at tage konvolutten, men det var for at sætte kæden på plads igen. Vor fejl var forståelig, og vi skiltes som gode venner.

Nu var muligheden for at tage pengeafpresseren på fersk gerning udelukket. Vi besøgte vognmanden for eventuelt at få et eller flere spor at efterforske, og ved nærmere samtale fik vi oplyst, at han tidligere havde modtaget trusselsbreve. Første gang afleverede han 1.000 kr. og anden gang 2.000 kr.

Vi spurgte om han fornyligt havde fyret en medarbejder, som havde kendskab til hans gode økonomiske forhold, og her fik vi et navn at gå efter.

Vi kørte til nogle »smugkroer«, og her vil nogle nok spørge, hvor vi kendte dem fra. Svaret er, at det gjorde vi, men vi gjorde ikke noget ved dem, for det var småtingssager under en besættelse. Ved vore smugkrobesøg forhørte vi os om det navn, vi var ude efter at få mere at vide om, og det viste sig, at den pågældende havde brugt mange penge, og heller ikke var bange for at give en omgang.

Selv uden politiuddannelse var vi klar over, at vore beviser ikke juridisk var stærke nok. Vi besluttede at aflægge et besøg ved den mistænkte, for at komme nærmere en opklaring. Ved vor ankomst til vedkommendes bopæl var der ingen hjemme, men så meget desto bedre, for som Falck-mand var det en smal sag at dirke døren op.

Det var spændende, uden dommerkendelse, som vi i øvrigt ikke kunne få, at gå i en fremmed bolig.

Vi ledte efter rødt blæk, brevpapir, konvolutter, og hvad vi ellers kunne finde. Jeg fandt en skriveblok, men den var tømt for papir, men dengang var omslagets forside beregnet

til brug som trækpapier, og vi syntes vi kunne læse noget, men det var jo spejlvendt. Uhre, den altid kløgtige og opfindsomme, tog et spejl ned fra væggen, og nu kunne vi tydeligt læse aftryk af noget volapyk, der var skrevet som afsender bag på konvolutten, som vognmanden havde modtaget. Nu var vi ikke i tvivl, og i vognmandens lastvogn kørte vi fra smugkro til smugkro, og efter nogle timer fandt vi pengeafpresseren.

Hjem på stationen til forhør. Vagtværnsfolkene, der skulle gå patrulje, var ikke til at jage ud. Det her var for spændende.

Under forhøret skrev vi alt ned. Jeg husker ikke i detaljer, hvad der blev sagt, men da første forhør var overstået holdt vi en pause. Så i gang med forhør nr. to. Igen nedskrivning, og ved sammenligning af de to forhør var der mange uoverensstemmelser, så vi tog et tredje forhør, og nu var den helt gal. Som bekendt er sandheden nem at huske, så efter at vagtværnsfolkene havde »talt« lidt med pengeafpresseren ude bagved, så indrømmede han, og sagen var opklaret. Hele natten var gået, så kl. 7 førte vi ham til arresten på Rådhuset.

Vi modtog en anmeldelse fra Varde Kommunes socialesekretær om, at der i gymnastiksalen på Sct. Jacobi Skole blev spillet på »sekseren«. Socialvæsenets problem var, at gymnastiksalens beboere var udkommanderet af fagforeningerne for at arbejde på »Vestvolden«, og fritiden skulle jo gå med noget, derfor spillede man på »sekseren«.

Imidlertid var problemet, at nogle arbejdere henvendte sig på socialkontoret, for de havde tabt alle deres penge i spil, og nu sad kone og børn derhjemme uden mad eller penge til huslejen.

Vagtværnet skulle stoppe spillet, og Uhre

sendte Svend Clemmen og mig derned, hvor vi gik ind i »spillerummet«, og her spillede der for fuld tryk med mange tilskuere. Da spillerne så os, trak de på smilebåndet. Svend Clemmen, 168 cm høj og spinkel, og jeg, 172 cm høj og spinkel, vi var ikke særligt faretruende.

Da der på et tidspunkt var ret mange penge på bordet, slog Svend Clemmen en næve i bordet og sagde: »Så er spillet slut«, og derefter skubbede han med højre underarm alle pengene ned i sin mappe.

Alle blev stumme af overraskelse, og vi gik hjem til stationen.

Selve aktionen var vellykket, men ak, to uger senere en ny anmeldelse fra socialekretæren, at nu var det galt igen. Uhre sagde til Svend Clemmen og mig, at nu skulle vi derned igen. Vi protesterede, for det ville aldrig gå godt en gang til. Vi ventede til vagtværnsfolkene mødte kl. 20. Vi var vel 11-12 mand, som gik ind i skolegården, og ca. fem minutter senere gik vi hjem igen uden knipler. Der røg simpelthen 60-80 mand på os, og det kunne vi ikke klare.

En af beboerne i gymnastiksalen, som godt kunne se og forstå vore problemer, meddelte os, at man var ved at planlægge at storme Falck-stationen.

Dengang havde kommunen sit eget brandvæsen, så vi klagede vores nød til brandinspektør S. A. Sørensen, som straks kaldte en gruppe brandmænd ud, og de stod klar med slangerne. For som brandinspektøren sagde til os: »Hvis de kommer, sprøjter vi dem ned på skolen igen«.

De kom ikke, de havde måske »luret« vort modangreb, men så var vi den erfaring rigere.

To sabotører fra Esbjerg, som havde sprængt Gestapos hovedkvarter »Hotel Haf-

nia« i luften, måtte naturligvis gå »under jorden«.

Vi fik dem indkvarteret ved gårdejer Sofus Mortensen på Vestermarken. De kedede sig, og spurgte, om vi ikke havde opgaver til dem. Uhre drøftede det med mig, og vi blev enige om, at en dansk traktor, som kørte på OT- (Organisation Todt)nummerplader, havde vi længe ønsket at sprænge, som skræk og advarsel for andre værnemagere, men den stod i week-enden altid parkeret sammen med tyske militærkøretøjer, og var derfor under beskyttelse af tyske vagtposter.

Det blev aftalt, at de skulle sprænge traktoren når ejeren mandag morgen kørte ud for at arbejde på »Vestvolden«. Med truende revolver fik de traktorejeren til at stoppe, og de beordrede ham ind på en sidevej til Vestre Landevej, og her sprængte de traktoren.

Efter endt aktion kom de ind på Falck-stationen og aflagde beretning til Uhre, men pludselig hører vi motorcykelstøj udenfor vagtstuen, hvor to soldater fra det tyske Feldgendarmeni stiger af motorcyklen, så vore to sabotører blev hurtigt lempet bagud og over plankeværket til dr. Kietz' have.

Feldgendarmene var tilkaldt af traktorejeren, men de ville nu overgive sagen til vagtværnet, for det var dansk ejendom det var gået ud over, så det måtte være vor opgave at opklare sagen.

Vi var lykkelige for, at Esbjerg-sabotørerne ikke blev opdaget, og de fik senere andre opgaver, men det er en anden historie.

En morgen meget tidlig ringer telefonen, og en dame i den anden ende siger: »Godmorgen, det er Petrea, jeg ved ikke, hvor jeg skal melde det, men fabrikken er værk«.

Sagen var den, at en tysk gruppe under ledelse af danskeren Bothilsen Nielsen, som

modtræk mod sabotagen, havde sprængt Jeppe Skovgaaards Destruktionsanstalt i luften. Vi kendte ægteparret så godt, så derfor brugte fru Skovgaard kun sit fornavn.

Nytårsaften 1944 går Oscar Slivsgaard og Georg Vagtburg patrulje. De går op ad Ringkøbingvej og Georg siger til Oscar, at han godt kunne tænke sig et par halve stykker mad med en øl og en dram til. Den klarer jeg, siger Oscar, og de går ind til »Kontant Toft«, der dengang havde en villa liggende lidt tilbage fra Ringkøbingvej på nuværende lagerplads for Varde Trælasthandel. Oscar ringer på, og Toft kommer ud i døren. Det er Oscar, der fører ordet, og han forklarer Toft, at de havde observeret, at hans havelåge var fjernet, men under patruljen så de, at den lå nede på Markedspladsen, og for god ordens skyld var de gået tilbage med havelågen, som de nu havde sat på plads. Toft inviterede dem indenfor, og Georgs ønske blev tilfulde opfyldt.

Nogle dage senere møder Toft Oscar og siger til ham: »Du snød mig godt nytårsaften«. »Hvad mener du med det«, siger Oscar. »Jo«, siger Toft, »Min havelåge er sikret med bolt og møtrik, så den har slet ikke været fjernet«.

En mand som Oscar Slivsgaard var opmuntrende at have i Vagtværnet. Han havde altid svar på rede hånd. For nogle år siden mødte jeg ham i forhallen på Varde Sygehus. Jeg spurgte ham, hvad han var indlagt for, og hertil svarede han, at jeg kunne være ganske rolig, for overlægen havde fundet ud af, at han var blevet lidt skæv i ryggen, fordi han altid havde gået med tegnebogen i den samme side.

Læsere, der ikke har kendt Oscar, skal vide, at han altid var i pengened.

En aften er slagteridirektør Thorsen Nørgaard, trikotagehandler Hygebjerg Hansen og isenkræmmer Johs. Østergaard spadserende på vej hjem efter et møde. De møder Oscar Slivsgaard, og Johs. Østergaard spørger, om Slivsgaard vil følge dem hjem, for det er uhyggeligt at gå på gaden, når der skydes nede ved Banegården.

Oscar følger dem hjem i nævnte rækkefølge, og da de når Østergaards hjem, takker Østergaard for følgeskabet, og giver Oscar en pengeseddel i hånden. Pengeseddelen brænder i Oscars hånd. Mørkelægning, intet lys. Er det en fem- eller tikroneseddel. Da han endelig finder lys, ser han, at det er en hundredkroneseddel. Oscar er overvældet, og regner med at det er en fejltagelse, så han venter, at Østergaard vil henvende sig om fejlen, så Oscar gik med hundredkroneseddelen i tre uger, inden han turde bruge den.

Alarm fra Palludansvej. En mand er ved at slå døren ind i en villa. Ankommet til stedet, får vagtværnsfolkene »forbryderen« jordnet. Da »forbryderen« får øje på, at det blandt andet er Oscar Slivsgaard, der holder ham til jorden, siger han: »Er det dig Oscar, og dig

kautionerede jeg for i formiddags i Sparekassen«. Da Oscar ser, hvem »forbryderen« er, bliver han hurtigt klar over, at den pågældende i sin store brandert er gået et hus forkert, for at komme ind i seng, så Oscar rejser sig og siger med høj røst: »Kære ven, dommen falder med det samme, du er frikendt«.

Trods vanskelige forhold at arbejde under, løste vagtværnet sine opgaver ganske godt, og derfor vil jeg, da vagtværn og fængsel har lidt med hinanden at gøre, slutte med at skrive om udbryderkongen og pengeskabsskrælleren Carl August Lorentzen, hvis største bedrift var, da han i Horsens Tugthus gravede en 18 m. lang tunnel, og da han forlod tugthuset gennem tunnelen, havde han den frihed at sætte en seddel på væggen, hvorpå der stod: »Hvor der er en vilje, er der en vej«.

Viggo Schantz, fhv. stationsleder, Kærvej 3, 6800 Varde. Har skrevet en del artikler, bl.a.: »Redningsflåder« 1970, »Redning af dyr under brand« 1971, »Storbrande« 1971, »Beskyttelsesrum« 1973 og »Redningskorpsets Hvem Hvad Hvor« 1974.

Omkring Sneum-Tjæreborg fattighus i hundrede år

Af Ejvind Sørensen

Fem fag, 11 alen bredt og 11 kvarter til rem var det, - fattighuset i Trodsborg, som nu 1993 er næsten ude af mands minde.

Opførelsen af fattighuset skete efter flere tilløb, - og i en ånd, at et fast bosted skulle spare de gamle og svagelige for at gå på omgang her i Sneum og Tjæreborg sogne.

1808 nævnes, at man i 1809 vil bygge et hus til sognenes fattige. Tanken får lov at gro i 20 år. I en tid omkring statsbankerotten

1813 har vore nøjsomme hede- og marsk-bønder vel haft nok at tænke på.

1805 går den enfoldige skikkelige Kristian Kristiansen omkring i sognene *»efter beboernes eget ønske«*.

1806 skal Møller Nielsen besørge syet et par vadmelboxer til ham og indsende regningen til fattigkommissionen. 7. juni sa. å. får Kristian en skjorte til 5 mark.

Det ser ud som, at Sneum og Tjæreborg sogne undertiden hver for sig sørger for egne fattige.

1811 20. september tildeles 80-årige Ane Mose en særk på på kommissionens regning. Hun får lov til at udvælge en efter eget ønske.

Kommissionen byder, at hendes omgang i Sneum sogn må ske fra sted til sted *»efter hendes egen vilje«*. Kommissionen advarer fra

prædikestolen i Sneum kirke alle mod, at der ikke må ske hende noget. Hun bliver mod vinter indtinget et fast sted for et år ad gangen efter at have gået på omgang i 123 døgn. 1912 dør hun.

1822 får vi at vide, at Karen Højhus går på omgang i sognet således:

»et døgn på hver 6 skp hartkorn således, at de, som kun have 4 skp hartkorn alligevel beholde hende om dagen. Men de, som have under 4 skp. h. er fri for at tage imod hende.

Hun begynde 1.ste jan. 1823 ved beboerne på Tjæreborg Hede, fortsætte gennem Tjæreborg sogn, dernæst Sneum sogn«

1824 Det kan beregnes, at f.eks. de 17 ejendomme på Krogsgårdsmark i alt har en bærevne på 44 hele døgn på disse vilkår + tre dage. Krogsgård har selv hartkorn til 11 døgn, mens tre småejendomme kun har hartkorn til en dag hver. Men ingen af ejendommene her er så små, at de kan undslå sig for at modtage en omgænger.

Krogsgårdsvej nr. 20 og nr. 17 var dengang næststørst på Hovmarken efter hovedgården. De havde begge hartkorn til at bære fire fattigdøgn hver.

1828 fremmes byggesagen igen. Nu skal der bygges et hus til de fattige. Man forventer nu at have 3-4, ja 5-6 husvilde i sognene at bebo et fattighus.



Tjæreborg fattighus 1828. Her med facade mod nord, mod Tradsborgvej. Den analoge sydfacade vender mod horisonten, bag hvilken skimtes en smule af Tjæreborg kirkes tårn. (Rekonstruktion v/ Ejvind Sørensen).

Amtet holder på, at der må kunne købes et brugt hus dertil, men kommissionen her holder på at ville bygge nyt. De vil ikke bindes til at skulle vedligeholde »et gammelt, råddent hus«.

Man er også kommet til penge. Det kom sig af, at Peder Jensen (skrædder) af Bramming sogn, som var erkendt forsørgelsesberettiget her i Sneum-Tjæreborg sogne, berettiget af første klasse (meget trængende) havde overladt sin kapital af 144 rigsbankda-

ler til fattigkommissionen her mod, at man overtog forsørgelsen af ham. De 144 Rbd stod godt nok som pant i Laust Puggårds ejendom i Uglvig. Dem søgte (og fik) man nu frigivet.

1826 Peder Jensen selv dør midt i sin femte omgang i sognene, og får således ikke selv glæde af det hus, der kom op at stå for hans opsparing.

1827 den 16. jan. bortsælges ved offentlig auktion Peder Jensens ejendele:

B.l.a. en overdyne, en underdyne, to puder, en kiste, en blå kjole, en blå trøje, en undertrøje, et par lange boxer, en rød hue, fire skjorter, et par strømper, et par stumphoser (strømper uden fødder), to par vanter, et par hvide boxer, en tegnebog, to blikkenslagne pi-beholdere, to lodsmål, to jernmål, en tobakspose med adskilligt i, en brystkrave, et par seler, en gammel kjole, et par boxer mere, et gammelt dynevår, en ditto hovedpude, en jernpande, en ildklemme, et par sko, en gammel skål, et par briller med futteral, en grøn hat, en ragekniv med futteral.

Sognets beboere møder flittigt op ved auktionen over almisselem Peder Jensens efterladte ejendele, og salget indbringer 17 rdl 2 mk 1 sk.

1828 Med Peder Jensens 144 + 17 rigsdaler ønsker man nu opført et fattighus til de for tiden seks heltidsfattiglemmer i sognene. En af første klasse, en af anden klasse og fire af tredje klasse.

Beboerne indvarsles ved kirkestævne til at tage del i drøftelserne i febr. 1828. Her er enighed om at opføre huset.

Placeringen skulle være ved den sydvestlige ende af Øllehuse (elleve-huse) i Trodsborg på Niels Jensens (Borregård) grund. Ved licitation var han billigst med et udlejemål på 1 rigsdaler for en tønne land pr. år. Der skulle også kartoffel- og kålhaue dertil.

Huset skulle være fem fag (vel 5x120 cm) langt, elleve alen bredt (7 m) og elleve kvarter til loftsrem (176 cm). Det var med skillevægge inddelt i fire rum (fire familier med 10 m² til hver).

Snedker og tømrerarbejde med såvel indvendige skillevægge som vinduer, karme,

døre, sålbænk, skorsten, sengesteder med bænke, opmuring af kakkelovn af mursten udliciteredes til Christen Jensen Nielsen, Spøttrup en lille fjerdingvej fra byggepladsen, som påtager sig arbejdet for mindste bud, 16 rigsdaler, og det skal afleveres i lovlig og »durabel« stand 8. maj samme år.

Leveringstider og priser holdt nu ikke helt, men med ekstra skatteindskrivning på 18 rbd til merpris, må man regne med, at Tjæreborg har haft et rigtigt hus til sine fattige fra november 1828.

Efter Peder Jensens død i 1826, må der findes anden udkomme for den videre drift af fattighuset (væsenet). Den økonomiske basis for brød på bordet, sand på gulvet og strå på taget er

1. Tavlepenge (gaver fra kirkegængere).
2. Frivillige gaver. (Det var kutyme at yde en skærv til fattighuset ved handel, tinglæsning, bryllup o.l.)
3. Salg af optagne kreaturer.
4. Salg af fattiges efterladenskaber.
5. Indtægter fra fattighusets jord.
6. Bødeindtægter, tillagt fattighuset.
7. Renter af Wenzel Galthens legat. (Han var præst i sognet.)

Hertil kom englejeafgifter. Bønder viden om blev til fattigvæsenet pålignet afgifter for at få del i det eftertragede høslet i vore enge mod havet. Der indkom afgifter fra:

Skads, Oxvang, Brixbøl, Andrup, Lunde, Smørpøt, Sadderup. Tude, Solbjerg, Novrup, Jerne, Måde, Veldbæk, Rørkjær, Vognsbøl, Esberg, Strandby, Bollesager, Spangsberg, Gravlund, Gammelby, Uglvig, Hjerting, Sædding, Tobøl, Bryndum, Forum, Gjesing, Kjersing, Hygum, Helsingborg, Anbæk Mølle, Gummesmark, Omme, Endrupholm, Endrup Mølle, Ravnsø, Grimstrup, Aarre, Brammin-

ge, Vejrup, Roesthøje, Gunderup, Nørå, Øse, Gjellerupholm, Fanø.

Præsten klager over besværet ved at indkræve disse englejeafgifter, som han siger: »Få skillinger hvert sted, og megen umage«

1829 bor der 18 personer i fattighuset.

1831 bor betlefogeden Thomas Firhøj i fattighuset. Hans årsløn forekommer at være 21 pund brød, 41 pund smør + tørv til vinterbrændsel + frivillig fortæring ved de tre store højtider.

Thomas er 64 år, legemssvag, og enligt far til en dreng i konfirmationsalderen.

Hans interesser og pligter er mest vendt mod Sneum sogn, hvor man ønsker, at han skal dæmme op mod en strøm af overløbere og fattige fra Darum og Hunderup sogne. En plage på grund af landevejens nærhed. Hans instruks:

1. *Hver dag, når ikke sygdom eller uvejr med vandflod eller sne forbyder det, skal bemeldte Thomas Fyrhøj indfinde sig i alle Sneum sogns byer og nøjagtig undersøge snart hist og snart her at ingen fattige udefra trænger ind for at tigge.*
2. *Første gang sådanne tiggere træffes, da skal han straks føre dem den nærmeste vej ud over sognets grænser med advarsel.*
3. *Når de igen træffes har han pligt til at føre dem til sognefogden, som foranstalter det behørlige lovlige til deres transport til vedkommende steds politimester.*
4. *Enten på hen- eller hjemvejen bør fattigfogden falde igennem Sneumgård.*

5. *I tilfælde, at han skulle behøve hjælp og assistance skal enhver husfader være pligtig til at række ham samme. Og ingen må lægge ham hinder i vejen for hans forretning, meget mindre drive spøg og gæk med hans pligters opfyldelse.....*

Underskrevet af Thomas Firhøj og 24 sogneboere fra Sneum.

1836 udpeges fattighuset under koleraen til karantænestation, og godsejerne forpligtes til at holde det ved lige med kalk og tjære til desinfektion.

1847 bor Karen Madsdatter med familie i fattighuset. Hun er sygevogterske i sognene. Man havde søgt frivillige, egnede almisselemmer af quindekønnet til dette hverv, som for 1-2 mark pr. dag/nat kunne vogte over langtidssyge i sognene.

Frivilligheden underbyggedes ved frygt for »sit almissekorns fortabelse....«

1845 Ved folketællingen bor der 20 sjæle i husets 42 m². Heraf 11 voksne og ni børn. Allesammen i hele familier. Den ældste er 77 år, og den yngste fire år.

1873 Fattighusets rammer er for snævre for Ane Mette. Hun bringer postyr på egnen og i en flerårig korrespondance mellem vor kommission, amtet og overlæge Block i Varde, svirrer det med begreber som: *omstrejfen - skidenhed - drukkenskab - tvangsarbejdsanstalten i Ringkøbing - forstillelse af sygdom - arbejdsskyhed - slagsmål - sælger sit brød og køber andre unyttige ting - at slå sine medmennesker i fattighuset og mishandle dem, så de bryster blod - skjænder og skjelede hinanden ud -*

1884 bringer Laust Mikkelsen sindene i kog mellem trekantent Sneum-Tjæreborg sogneråd, Jerne sogneråd og hospitalet i Varde.

Husmand Laust er forsørgelsesberettiget i Sneum-Tjæreborg, men af en eller anden grund har Jerne sogn betalt 14 kr. for hans 13 dages sygeleje på Varde sygehus, som de kræver og får refunderet. Ifølge korrespondancerne står Laust ikke tilbage for bemeldte Ane Mette i egenskaber.

Nærmestboende kommissionsmedlem op-søgte engang Laust i fattighuset:

»Jeg besøgte da familien nogen dage efter for at erkendige mig om forholdene. Da jeg kom til huset troede jeg at høre en stor hund bjæffe inden for. Men da jeg kom ind, fik jeg syn for sagen, for at det var manden, og inden jeg fik mig fattet af min forbavselse gi'er Laust et brøl af sig, så at jeg bagefter undrede mig over, at rønnen blev stående«

Kommissionen konkluderer, at Lausts for-stand fejler ingenting. Det gjorde benene hel-ler ikke. Man sender ham 60 øre til en togbil-let hjem fra Varde sygehus. Men i en by som Varde, kan der jo også være andet at bruge penge til for en, som havde samme interesser som Jeppe på Bjerget. Han slukkede sin tørst, og gik hjem på sine ben.

1886 Fattighuset vurderes til 800 kr.

1886 indberettes til amtet:

Sneum-Tjæreborg fattighus beliggende på Tjæreborg mark 51 fod syd for den vestlige

ende af Tradsborg by. Det består af otte fag (øget fra fem i 1828) indrettet til beboelse, hvor de to lejligheder har indgang og vinduer mod syd, og de andre lejligheder vinduer og indgang mod nord.

1890 bor her en enlig mor med fire børn under seks år.

1901 er fattighuset ubeboet.

1908 forhandles fattighuset bortbyttet med Niels Jens Nielsens ejendom på Nørremarken (matr. 11 k, Solbjerg Plantagevej 3).

1918 Fattighuset er antagelig nedrevet om-trent på hundredåret for grundlæggelsen.

Kilder

Sneum-Tjæreborg fattigkommissionsprotokol 1803-1831 (Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg)
Sogneforstanderskabets forhandlingsprotokol 1842-1874 (fra lokale arkiver)
Sognerådets forhandlingsprotokol 1873-1967

Ejvind Sørensen, f. 1927. Pens. viceskoleinspektør, Has-selvænget 15, Tjæreborg. Medforfatter til: »Tvillingsog-nene af Geest og Marsk: SNEUM og TJÆREBORG« 1971-1977, »Om Tjæreborg Skole 1956-1991« (ikke i bog-handel, men er på Tjæreborg Skole og Ribe Amtscen-tral).



Ejendommen, som Gotfred Lund (»Konsulen«) havde i Årre. Den blev i 1985 købt af Helle Kommune. Ejendommen er nu nedrevet, og der er sportsplads på dens jord. (Foto: Årre Lokalhistoriske Arkiv).

Erindringsbilleder - IV Årre Sogn sidst i 1800-tallet

Af V. S. Lauritsen

Indledning

V. S. Lauritsen blev født i 1876 i Årre degnebolig. Han tog studentereksamen fra Ribe Katedralskole 1896, blev cand.mag. i historie, latin og engelsk i 1904. Var bl.a. lektor ved Haderslev Katedralskole fra 1920 og senere rektor for Herning Gymnasium i 1923 for at ende som rektor for Roskilde Katedralskole fra 1932 til 1947. Erindringerne er nedskrevet i 1959. Han døde i 1969 (Se nærmere i »*Fra Ribe Amt*«, 1990 s. 14-15).

Konsulen

Det var i 1880'erne, da bønder gik fallit i hobeatal, da husmænd forlod hjem og jord, da gårde og huse brændte ned til grunden, og ejerne måtte vandre i tugthus som domfældte ildspåsættere, da herredsfogederne ikke ved egen hjælp kunne klare de talrige brande, der lyste over det danske bondeland, og regeringen måtte gribe til at oprette en ildebrandskommission til støtte for de overbebyrdede herredsfogeder. Da var det, at eventyret en

dag kom til det lille hedesogn i Vestjylland to og en halv mil nordøst for Esbjerg og to mil øst for Varde. En landauer kørte en varm sommerdag ind i Jens Sørensens gård i Årre.

Ud af landaueren steg en lille, spinkel, gråsprængt herre med fipskæg og guldbriller på en fremspringende høgenæse, en midaldrende, noget svær dame med et fyldigt ansigt og ligeledes guldbriller, samt et par mænd af mere almindeligt, lokalt udseende. Jens Sørensen havde i yderste nød averteret sin gård til salg. Den kunne ikke give ham, konen og tre børn og en aftægtsmand føden. Det var en ringe gård på ca. 30 tønder land, alt agerjord, kær og lidt mose indbefattet, og til kær og mose var der et godt stykke vej fra gården. Besætningen bestod af fem køer, et par kalve, en griseso, fire får, en halv snes høns og to små heste. Det var en ringe gård i de tider.

Jens Sørensen var ikke nogen god landmand. Han havde arvet en større gård, men havde efter få års forløb måttet sælge den. Han var heller ikke nogen god handelsmand, men han var en mand med sans for et flot stuehus, og derfor havde han skilt de 30 tønder land fra den gamle gård og bygget sig en ny på agerjorden, flot at se til, et skifertækt stuehus med stor, flisebelagt forstue og en halv snes værelser og kamre. Han havde forbygget sig. Foran stuehuset havde han lagt 1/2 tønne land ud som have med mange frugttræer og frugtbuske og med en stor græsplæne i midten, og midt på plænen skinnede en mørkt farvet glasballon af et mægtigt omfang, anbragt på et højt træstillads. En gartner fra Varde havde forestået haveanlægget. Det havde også kostet mange penge. Og nu var det slut med hele herligheden. Gården skulle sælges. Ingen karl ved sine fulde fem ville dog binde an med den. Det så

sort ud for Jens Sørensen og hans kone og de tre små børn. De kunne vel ikke engang redde så meget ud af gården, at der blev penge til at købe billet til Amerika, fattigfolks forjættede land i de tider, en billet blot til Jens på Hamborg-Amerika-linjen.

I landaueren sad køberne. Det var den lille guldbrillede herre. De to andre mænd var ejendomsrådgivere fra Esbjerg. De præsenterede konsul Lund og frue for den forbausede Jens og hans kone Martha. Aldrig i deres livskabte dage havde Jens og Martha oplevet noget så tosset, som det der den dag skete. Hvad en konsul var for noget, var de ikke klar over. Han var en engelsk konsul, der ville slå sig ned i Danmark. Hvad de vidste om englænderne var, at det var rige folk, grumme rige folk. Nu så de, at dette var rigtigt. Guldets hang skinnende som glorie om øjnene på konsulen og hans frue, og den guldknappede malagastok i fruens behandskede hånd understregede indtrykket af rigdom og fornemhed. Så fine folk var aldrig før set i sognet, heller ikke i »Ugens Nyheder«, som de holdt sammen med et par naboer. Den lille, glade, trinde Martha var lutter smil og snakkesalighed og fuld af lykke over Guds godhed, der havde ført de fine fremmede frem til gården. Men Jens, ja, da han var kommen sig efter den første overraskelse, blev han mistænksom og mere og mere fâmælt. Hvad var nu dette her for noget? Det kunne ikke hænge rigtigt sammen med den køber. Jo mere der blev talt om jord og besætning, desto mere klart blev det for Jens, at denne konsul, som han kaldtes, ikke havde fjerneste begreb om landbrug. Han spurgte hverken om mælkeydelse eller fedt-procent hos køerne, hverken om hartkorn eller dyrkning, om hø eller halm, spurgte i det hele ikke meget, men gik rundt og så og så, standsede hist og standsede

her, gryntede lidt og grundede meget, mens mæglerne og Jens traskede efter ham. Gården blev beset, agerjorden blev vandret igennem og naboskellene påvist. Køerne, hestene og grisene betragtet, der hvor dyrene nu befandt sig, ikke vurderet, og, hvad der endelig gik op for Jens som noget højst mærkværdigt og mistænkeligt ved fyren var, at han talte dansk, fint ganske vist som præsten, men engelsk var det bestemt ikke. Mon det hele ikke var en grov spøg, som nogen i sognet havde for med ham? Man ville more sig over ham, holde ham for nar. Da det var gået op for Jens's lidt tunge fatteevne, at han skulle være til grin for et par spasmagere i sognet, steg vreden op i ham. Han skulle nok give igen på spørgen, kunne de tro. Deres såkaldte konsul skulle få noget at løbe med. Jens Sørensen var karl for sin hat. Det kunne de stole på, de sataner.

Således gik det til, at den ludfattige Jens Sørensen med den ringe forstand på handel, jord og rævestreger efterhånden blev situationens herre. Hverken konsulen eller mæglerne kunne få ham til at sige en salgspris for ejendommen. Al tale om pris slog han væk med sindige bemærkninger om, at de skulle da først se det hele; det hastede jo ikke med at bestemme sig, hverken for den ene part eller den anden part; tiderne var i opgang, priserne var stigende på ejendomme og faldende på korn til fodring og på kunstgødning til markerne, man burde egentlig ikke sælge i en sådan tid; han var kommen svær i tvivl om rigtigheden af at sælge, måske var det bedst ikke at sælge, snarere at købe mere jord til og lægge sig efter større bestand. Man kom ingen vegne med Jens. Ingen skulle få ham til at sige en pris til disse probenreutere.

Imens havde Martha haft travlt. Der skulle gøres noget for de fremmede. Fruen havde

klaget over hovedpine og var bleven anvist hvile på chaiselongen i den fine stue, Martha var løbet over til den nærmeste nabo, træskomanden Hans Mouridsen, og fået ham og hans kone Stine til at hjælpe sig med at fremskaffe middagsmad. Hovedet blev kappet af en høne og alt sat i gang til hønsekødsuppe. Hjælp i huset havde Martha ikke. Gården kunne ikke bære hverken karl eller pige, og børnene var for små til at kunne hjælpe med. Blot nu Jens ikke forlangte for meget for gården. Han vidste jo, at de ikke kunne sidde ved den, og de havde talt om, at han muligvis kunne få arbejde ved havnen i Esbjerg, og hun kunne påtage sig storvask for folk. De skulle sælge, og de kunne ikke blive i sognet; det ville ikke være til at komme over, så hellere dø. Kunne de blot redde sig nogle få hundrede kroner ved salget, så de havde lidt til at komme i gang for i Esbjerg. Værst var det, at der var aftægt på gården. Jens's far var aftægtsmand på gården og skulle sælges med. Det forringede købet, og hvad mon de fine folk ville sige til, at han skulle følge med gården? Måske strandede det hele på det. Hans Mouridsen og Stine kunne ikke give nogen trøst. De fik listet ud af Martha, at der var mere gæld på gården, end den var værd i handel ogandel. Hvor meget den var værd? Ja, Martha mente da nok, at den var sine 9.000 kroner værd: sådan et stuehus var der ikke mage til i hele sognet. Nej, såmænd; men det var jo ikke stuehuset, man skulle leve af, mente træskomanden. Der var bygget for flot, lille Martha. Hvad er en ko værd nu om stunder? Det skal være en god ko, når den kan sælges for 150 kroner. Og et par russerheste kan nemt købes for 400 kroner, smågrise koster måske kun fem kroner stykket, en spædkalv otte kroner. Næh, 9.000 kroner kunne gården nok ikke vurderes til, men det kom

jo ikke Hans Mouridsen ved, han var gudske-lov ikke landmand, men træskomand.

Under middagen steg Jens's humør; det var konsulens kone, der fik det til at gå til vejrs, og det var det flotte stuehus' skyld. Også mæglerne lavede op. De mente, at sådan et hus ikke kunne bygges for mindre end 6.000 kroner. Stald og lade kostede også mange penge, og 30 tønder land god jord - ja, hvad mente nu Jens Sørensen, han kunne sælge for? Dette var nærmest en lystejendom.

Det gik op for Jens, at dette her alligevel vist var alvor og ikke en spas, og han blev igen indesluttet. Han vidste, at stuehuset stod ham i små 6.000 kroner, og at han for den sum kontant udbetalt kunne købe sig en gård, der var bedre og større end hans egen og med lempelig afbetaling af gæld ned til den faste gæld i kreditforeningen. Hvor meget turde han forlange for sin gård uden at afbryde al videre forhandling med de fremmede folk? Derom kredsede hans tanker i små hop opefter, alt eftersom konsulindens interesse for gården steg, uden at konsulen bremsede hende.

Om der var gode jagtforhold? Ja, der var udstrakt jagt ind over heder og moser, og der var godt med harer og høns, både urhøns, russiske steppehøns og agerhøns, foruden ræve naturligvis. Fruens oprømted steg. Jagt måtte være noget for Alfred. De havde en søn, der hed Alfred. Han var ansat i Store Nordiske Telegrafelskab i Kina og Ægypten. De havde ikke set ham, siden han rejste ud som syttenårig. Det var seks år siden, og nu ventede de ham hjem på en seks måneders ferie, den kære derng. Han ville sikkert nyde det at strejfe om i den frie natur med bøsse og hund. Han havde som dreng altid været friluftsmenneske. Det var navnlig for børnenes skyld, de havde trukket sig tilbage fra for-

retningslivet i England. De havde også en datter, Emilie hed hun. Hun var dog ikke voksen endnu, men skulle have sin uddannelse på en dansk kostskole, når den tid kom, da hun var blevet konfirmeret; men dertil var der endnu tre år. Både konsulen og fruene var danske, som man vel nok kunne høre; fruene var som barn vokset op i Vestjylland, og det skulle lille Emilie også.

Fruene snakkede meget, og Jens Sørensen lyttede meget. Han fulgte ordstrømmen fra England over Kina og Ægypten til en dansk kostskole, en glitrende strøm af blanke danske kroner, der gled glinsende under farten. Hvad betød penge for sådanne mennesker! Ud på eftermiddagen vovede han springet. Den lille, tavse gråskæggede konsul var ved at blive utålmodig, og mæglerne var gnavne. Jens snappede efter vejret og hørte sin egen stemme som noget langt borte fra kommende uvejsagtigt rullende stønne ordene: femten tusinde er prisen. Han var sprunget. Var det i afgrunden, eller fandt fødderne fodfæste et eller andet sted? Den dødlignende stilhed, der fulgte efter det frygtelige tal, varslede ilde. Han skulle have nøjedes med 12.000 - 11.000 - måske 10.000. Herre Gud i himlen! Hvordan ville det nu gå? Et kort kremt fra konsulen tvang ham til at se, og hans blik søgte mæglerne, kun et sekund, så vidste han besked; de sad som lamslåede og med blikket i gulvet; han var færdig; der var ingen redning. Han så over på sin kone. Stakkels lille Martha. Hun så på ham i forfærdelse og brast pludselig i hulkende, hivende gråd. Ja, han erkendte det som mange gange før i deres ægteskab: Han var en ussel mand, en ussel fader. Mæglerne fik endelig mælet: En god jagthund kunne vel skaffes til veje? Jo, det mente Sørensen nok kunne lade sig gøre.

Marthas gråd var fortvivlelsens gråd, udslag af det sidste håbs bristede tro på frelse. Konsulinden fik travlt med at trøste. Hun forstod så godt smerten ved at skulle skilles fra det sted, man havde fået kær. Hun havde selv følt denne smerte, da de måtte forlade deres hjem i England. Et nyt hjem kunne bygges op andetsteds. 15.000 kroner var da også penge. Alt kunne blive godt endnu. Darkest hour is nearest dawning, som englænderne siger. Martha lyttede. Var det virkelig sandt dette med de 15.000 kroner for gården? Troen begyndte at vende tilbage, troen på mirakler; men det var, som om hendes instinkt sagde hende, at hun ikke pludselig måtte springe op og falde den frelsende Guds engel om halsen; det her var noget, som dengang da Jens, den store gårdmandssøn friede til hende, kroman- dens datter uden penge. Ikke for overstrømmende, lille Martha, ikke for overstrømmende. Løfte først, Jens, løfte om ægteskab. Martha begyndte at tænke som dengang, og da gik det jo, som det skulle. Omfavnelsen måtte vente.

Men det henkastede bundt ord med 15.000 kroners indhold for næsen af konsulen havde også gjort indtryk på ham. Han begyndte at omregne kroner til shillings, og det regnestykke faldt ikke ud til fordel for kronerne. Han havde solgt sin forretning for shillings og skulle købe i kroner. Det var tab. Der blev regnet, og der blev snakket. De forløsende ord kom igen fra fru, og denne gang virkede de stærkere på mæglerne. Forretningen i England var solgt i shillings, men i handelen var indgået en havnebeværtning i Esbjerg til 5.000 kroner, og den var nu konsulens. Den beværtning kunne indgå igen. Der forhandlede da også om aftægtsmanden den gamle Søren Jensen, Jens Sørensens far. Han skulle egentlig følge med gården og have sit under-

hold på den; men herom ville konsulens ikke høre tale, og til fraflytning krævedes aftægtsmandens samtykke.

Mæglerne øjnede en chance. Aftægtsmandens stue kunne inddrages til værelse for tjenestekarl og dreng; så var de to af vejen, uden at der blev lagt beslag på herskabslejligheden. Aftægtsmanden skulle følge familien Sørensen, men have et vist vederlag i rede penge. Mæglerne foreslog en sum på 3.000 shillings. Det ville konsulen ikke gå med til. Summen var for høj. Søren Jensen var jo så gammel og affældig, at han kunne dø nårsomhelst. Der blev sendt bud ind til Søren; man kunne da se på ham og høre om hans alder og svagheder. Tilmed skulle man jo have hans samtykke til fraflytning, og Søren blev hentet ind og blev sat ind i situationen. Synet af ham førte til et betydeligt afslag i summen for salget af ham. Konsulen gik ind på at lade 2.000 kroner følge med. Søren skulle selv have rådighed over de penge. Værst var det at få Søren til at forstå, at en havnebeværtning i Esbjerg skulle indgå i handelen, og at Jens skulle være værtshusholder. Det førte til et større personligt familieopgør, hvorunder Søren fik luft for mange års indeklemt harme over sønnens og svigerdatterens udelighed. Til sidst var hans kræfter dog udtømt. Han sank hen i en tilstand af sløv selvopgivelse, og handelen gik i orden.

Sådan gik det til, at konsul Lund fra en ekviperingsforretning for søfolk i den lille havneby Northshields i England over en havnebeværtning i Esbjerg blev gårdejer i Årre pr. Varde, gårdejer Jens Sørensen fra Årre via Kina og Ægypten blev værtshusholder i Esbjerg, og en gammel aftægtsmand solgtes væk fra aftægt for 2.000 kroner.

Gården lå således, at konsulen var vor nærmeste nabo mod syd, en tre-fire minutters

gang borte, og for at komme til kær, mose og hede måtte han følge kirkevejen forbi vore haver og den østlige del af vore marker eller - hvad der var kortere - tage retningen mod vest og krydse vore marker, der lå op til de vidtstrakte heder nord i sognet. Familiens liv og færden gik derfor naturligt ind i min barndoms brogede billedbog og fik sin dybt tragiske afslutning, længe efter at jeg var blevet voksen og var kommen bort fra landsbyen.

Efter overtagelsen af gården fæstede konsulen straks pige, karl og dreng. De to små heste blev ombyttet med et par svære gråskimlede heste, og en charabanc med højt kusesæde blev anskaffet. Træskomanden fik overdraget det hverv at holde den ret store have i orden, og hans kone engageredes som ekstra hjælp i huset. Landsbyens murer og tømrer havde nok at gøre i flere uger med at pudse bygningerne op udvendigt og indvendigt. En sen eftermiddag fik jeg familien at se på nærmere hold, manden, konen og datteren. Emilie kunne være omtrent jævnaldrende med mig. De var på vej ud til kæret, fine i tøjet, jeg var barbenet og i mit daglige tøj og skulle til kirkegården for at flytte et par kobbel får, som vi havde græssende på den brede rabat udenom kirkegården. Jeg var absolut ikke præsantabel, og det var ganske uventet, at jeg skulle træffe fremmede folk på den tid af døgnet. Jeg kom løbende ud fra indkørselen mellem vore to haver og løb lige ud foran dem, så dem straks, lod i min befippelse, som om jeg ikke havde set dem, slog over i hurtig gangart - det var vist ikke fint for en ti-elleveårs dreng at løbe - og tog snart vejen over legepladsen op til kirken i håb om, at de ville følge kørevejen lige ud. Drengene på landet gik dengang med halvlange bukser med seler og havde i den varme tid hverken vest eller jak-

ke på. Det var nemt, når man skulle i seng om aftenen; en lille tur ud ved et hushjørne, ind til sengen, løsne selerne, lade bukserne glide ned på gulvet og så op under dynen. Vask af fødder, ben, hals og hår fandt kun sted lørdag aften og var for små drenge en ubehagelig omgang. Om sådan renligholdelse ikke var noget svineri? Nej, jeg tror det ikke. Jeg tror ikke, huden kunne holde til markarbejde uden den hærkning af vind og vejr, sol og sand, som den fremgangsmåde bevirkede. Jeg gik engang som student efter en tre måneders sommerferie fra universitetet gennem strøget i København og ned til studentforeningen ved Holmens Kanal, da jeg hørte et par palmeløg, der passerede mig bemærke: *Det kan man da se, han er sminket*, og et halvt hundrede år efter min drengetid, da jeg var rektor i Roskilde, spurgte en lagenbleg dommer af mit periferiske bekendtskab, hvor jeg egentlig havde den ansigtsfarve fra. Jeg opgav ham beredvilligt kilden: *Årre hede*. Men den dag, jeg først så Emilie, skammede jeg mig over ben, ansigt, hænder, arme, hals og påklædning. Jeg havde tilmed som dreng den vane altid at gå med bukserne smøget godt op over knæene og skjorteærmerne over albuerne, så jeg følte mig uanstændigt halvnøgen i en piges øjne. Når jeg hjemme undertiden kom busende ind i stuerne, og der var fremmede fik jeg af mor straks besked om at smøge ned. Ja, jeg skammede mig; men jeg havde ryggen til konsulfamilien; det var en lille trøst, og det var jo heller ikke sikkert, nogen vidste, hvem jeg var, så jeg bragte vel ikke skam over min familie. Det skulle dog blive værre endnu. Familien trak efter mig op over legepladsen. Naturligvis var det lidt af en genvej til kæret, som familien formodentlig skulle ud og se; men hvordan kunne den dumme konsul vide det? Jeg nåede lige at få

tøjrepælen til et koppel får hevet op, da familien var over mig og standsede. - *Om jeg var degnens søn?* - Ja, det var jeg. - *Om jeg kunne sige, om det var tilladt at gå ind over markerne for at komme ud til kærerne?* - Ja, det var ikke forbudt. - *Om det var vore marker nord for kirken?* - Nej det var Pedermines. - *Hvem var Pedermine?* - Nu gik det op for mig, at jeg havde anvendt det gængse øgenavn for en nabo, og jeg blev yderligere skamfuld, men reddede mig ved at pege ned mod gården og sige: Han bor i den gård dernede. - *Hvad hedder han mere end Pedermine?* - Ja, han hedder egentlig ikke Pedermine. Han hedder Peder Hansen, men han er gift med Mine, og så kalder folk ham Pedermine. - Emilie lo højt, og jeg så for første gang hendes lattermilde øjne. De var merglegrå og fulde af nysgerrighed. Hun betragtede mig fra top til tå; men fra da af kunne jeg ikke lide konsulen. Jeg var klædt af til sind og skind.

Familiens dybt tragiske skæbne begyndte sin oprulning straks den første sommer. Den længselsfuldt ventede søn blev hentet i Esbjerg, hvortil han var kommen med en af det Forenede Dampskibsselskabs smørbåde fra Harwich i England. Han måtte bæres fra borde. Han lå syg af en lungetuberkulose, han havde pådraget sig i Ægypten, og kom hjem for at dø. Derom vidste familien intet. Han lå hjemme et år, før han døde og blev begravet i det sydøstlige hjørne på kirkegården: Ivar Alfred Lund, født i Northshields i England den ... og død i Årre den .. Elsket og savnet.

Dette slag har formodentlig mærket forældrene og givet dem et præg, jeg som dreng ikke forstod, og som bevirkede, at jeg undgik dem så vidt muligt, hvilket det nære naboskab, så længe det varede, ikke gjorde let. Hende husker jeg mest som stadig sørgende

og smågrædende, når hun undertiden fra sin daglige tur på kirkegården søgte ind til os og fandt fattig trøst hos mor ved at tale om sønnen. Ham kunne jeg møde, når han vendte hjem fra sine strejfture på heden og tog vejen ind over marker med jagtbøssen over skulderen, men aldrig med vildt i tasken. Det var ikke for at skyde, han travede hvileløst om i ødemarken. Han talte dog aldrig til mig. Dette skete først, da jeg nogle år senere kom hjem på ferie fra latinskolen i Ribe. Det første år, jeg var hjemme i sommerferie, mødte jeg ham en dag på vejen, og til min forbavelse standsede han pludselig op lige foran mig og sagde uden indledning af nogen slags: *Er Madvigs grammatik lige så stor, som den altid har været?* Jeg vidste ikke andet end at svare ja, hvorefter han gik videre. Året efter gentog det samme sig: men denne gang var jeg forberedt og svarede, at det vidste jeg ikke. Det svar behagede ham, og han fortalte mig, at han engang havde stiftet bekendtskab med den bog, og jeg forstod, at det ikke havde ført til noget mål. Tredie og sidste gang, han talte til mig, var året efter at jeg havde taget fjerde klasses hovedeksamen. Jeg var 17 år og var slået ind på banen til studentereksamen. Mine søstre og jeg var for første gang inviteret som gæster i hjemmet. Anledningen var vistnok den, at Emilie skulle sendes på kostskole og læse til præliminæreksamen for at komme ind til telegrafvæsenet. Af herrer var der et par studenter og en postassistent, der alle var selskabsvante. Jeg var absolut ikke udviklet til at være i sådant selskab, var indesluttet og fámælt, virkede tung, som en lærer havde skrevet i min vidnesbyrdbog. Det blev en ydmygelsens dag. Emilie var charmerende lovlig og stærkt optaget af studenterne, hvilket ikke gjorde mig naturligere og livligere. Vi begyndte med eftermiddagskaffe. Om

konsulen eller fruene gjorde forsøg på at trække mig ind i den lette konversation, husker jeg ikke. Det ville også have været håbløst. Jeg kunne ganske bestemt ikke have deltaget i nogensomhelst konversation, kun svare med enstavelserord, hvis jeg blev spurgt, og det blev jeg. Dette skete ved slutningen af kaffen. Konsulen bød cigarer rundt. Da han kom til mig, spurgte han: *Vil De ryge?* - Ja, tak. - Han trak cigarkassen til sig, da jeg skulle til at tage en cigar. Jeg havde været passioneret ryger i flere år og røg cigarer, cigaretter, shagpipe og lang pipe. Han spurgte: *Skal det være med det samme?* - Ja, tak. - Cigarkassen nærmede sig igen, og jeg rakte igen hen over kassen, da den igen blev trukket tilbage, og konsulen sagde: *Vil De ikke hellere vente, til De har drukket Deres kaffe?* - Emilie klukkede, og jeg begyndte at svede. - Nej, tak. - Jeg tog en cigar. Så lød det fra konsulen: *Vil De have den tændt?* - Ja, tak. - *Skal det være med det samme?* - Ja, tak. - Dette at være midtpunktet for et selskabs muntre opmærksomhed var mere, end jeg kunne tage. Efter kaffebordet skulle vi ud at lege eller gå tur for at få appetit til middagsmaden. Jeg var rasende. Da vi var kommen ud i det fri, gik jeg rask hen til Emilie, smed cigaren, gav hende hånden til farvel og sagde: Kan du hilse inde og sige, jeg kommer ikke mere, hvorefter jeg uden et ord til andre af selskabet gik min vej. Det var uopdragent, uforskammet, tølperagtigt, ja, sikkert, men det var bevidst; jeg hævnede mig på hende, jeg holdt af; det var menneskeligt. Konsulen havde måske handlet i bedste mening i den tro, at jeg ikke var vant til at ryge cigarer, og tænkt, at det var bedst, jeg ventede med at spille voksen, til jeg kom udenfor. Men den tanke faldt mig slet ikke ind.

Emilie og jeg var blevet kammerater i de par på, der var gået efter hendes ankomst til

sognet, og indtil jeg som trettenårig blev sendt hjemmefra for at begynde studierne på latinskolen i Ribe. Efter den tid mødtes vi kun sjældent. Det var moderens skyld. En mere forkvaklet opdragelse af et barn end den, der blev Emilie til del, skal man lede længe efter. Efter broderens død var hun jo enebar. Hun måtte ikke komme i landsbyskole og ikke færdes mellem bønderbørn. Hun blev med præstens tilladelse undervist hjemme af forældrene og blev særskilt forberedt af præsten til konfirmation, kørt frem og tilbage til hver forberedelse. Hun kom aldrig til børneselskaber og fik ingen veninder. Det eneste sted, hun en sjælden gang fik lov til at gå hen, var hos os, og så var hun strålende glad. Det må have været den næstsidste sommer før min bortrejse til Ribe, at jeg en dag tog hende med ud og viste hende, hvad jeg legede med i min fritid. Jeg var den sommer hørt op med at modelere i ler og mergel, min tidligere yndlingsbeskæftigelse, og havde slået mig på landbrug. Som køer havde jeg samlet sten med huller i, valborgkøer, og tøjret dem langs et havedige. De var resultatet af flere års samlerarbejde på marker, heder og veje. Hestene var også af sten, men med lidt bøjning i retning af en hestehals; de var glatte og uden huller og ikke større, end jeg kunne have dem i sammenlukket hånd. Også de var samlet sammen under lange ture til fjerne grusgrave, til grusdyngerne på chausseerne til Fåborg og Roust. Jeg kiggede altid efter sten til min samling. Jeg fortalte Emilie om enkelthederne ved alle herlighederne. Særlig kostbar var den lysegule, slanke hest med den flotte halsbøjning og den morsomme røde stribe langs den venstre side. Den var min yndlingshest og løb hurtigst af alle heste. Den hed Sleipner og stammede fra en grusgrav ved Brøndumsager syd i sognet.

Den gik godt sammen med den lidt større blågrå, der var hentet fra Helle bæk på den anden side Tranbjerg, hvor hederne til Øse begyndte. Jeg fortalte og jeg fremviste, og Emilie lyttede betaget. - *Leger drenge altid sådan?* - Næh, men sådan leger jeg. - *Er du da ikke som andre drenge?* - Joh når jeg skal være det. - *Dine søstre siger, du skal studere.* - Ja, men det vil jeg ikke. - *Hvad vil du da?* - Åh, det ved jeg ikke.

Siden sneg Emilie sig undertiden i middagstunden, når hendes mor sov til middag, over marken til diget, hvor jeg havde mine dyr, og lyttede til min leg med dem, lærte navnene på dem, mens hun gang på gang spurgte mig, om jeg troede, middagshvilen snart var forbi. Hendes mor måtte endelig ikke vide, at hun var løbet hjemmefra, for så blev hun lukket inde hele dagen. Hun sagde, hun ville finde køer og måske heste til mig, hvis jeg da ville have dem. Det ville jeg godt.

Efter at jeg var kommen på skolen i Ribe, så jeg hende sjældent. Jeg legede ikke mere, og hun blev voksen. Familien flyttede fra Årre, inden jeg blev student. Konsulen var blevet en fattig mand, hed det sig. Han havde reddet så meget ud af forliset, at han havde kunnet begynde en forretning i Esbjerg. Det var en pantelånerforretning. Konsul Lund var blevet pantelåner i Esbjerg. Mor fortalte mig, at hans tanker havde beskæftiget sig lidt med mig; han havde en dag, da han gik forbi haven, hvor mor var ude efter blomster, spurgt til mig og havde sagt, inden han gik videre: De skal se, han bliver engang rektor i Ribe. En sær mand, den konsul, sagde mor til mig.

Det kan have været nær ved århundredskiftet, at jeg under en fest i Esbjerg genså Emilie. Jeg var blevet student, Emilie var ansat som assistent på telegrafstationen, og vi var lige overraskede over pludselig igen at mø-

des. Det var de samme øjne, der ligesom i gamle dage, når jeg fortalte og hun lyttede, både var med og ikke med i ordenes kavalkade, optaget som hun var af mig som det væsen en dreng var, og af tanken om, at moderen ikke skulle opdage hendes eskapade. Hun ville gerne gå sammen med mig på gaden, spørge og lytte, men var øjensynlig også bange for, at det blev opdaget, at hun gik med en fremmed herre. Hun foreslog, at vi skulle gå lidt ud ad vejen til Jerne. Den vej var ikke spadserevej for esbjergenserne, og den førte hurtigt ud til åben mark, ja, og så var det vejen til Årre, vor barndoms dejlige landsby.

Jeg fik snart forklaringen på hendes frygt. Hun fortalte mig, at hun var blevet forlovet. Det var derfor, hun ikke turde gå en tur med mig i en by, hvor en del mennesker kendte hende. Hendes væsen var så åbent og ligetil, at jeg ikke var i tvivl om, at der var noget forkert ved den forlovelse, og det var der. Hun fortalte mig naturligvis, hvem han var; jeg kendte ham flygtigt. Han var akademiker med embedseksamen, tør, kedelig, absolut ikke et parti for min lille, livlige barndomsveninde med lyst til fantasien i selskab med en dreng, der gjorde sten levende for hendes undrende øjne, en halvnøgen derng, der passede køer, får og svin.

Men hun fortalte mere. Hun var rekonvalescent efter en alvorlig blodspytning som følge af lungetuberkulose og kunne ikke mere tåle at sidde på kontor. Hun havde fortalt kæresten det, da han friede, og sagt ham, at hun troede ikke, hun blev rask. Det ville nok gå hende, som det var gået broderen: Et lille års tid til sengs og så dø. Han havde ikke været utilbøjelig til at trække sig tilbage; men hendes mor havde været opsat på at få deklareret forlovelsen, og så havde de givet efter

begge to. Om hun holdt af ham? Nej, ikke sådan, som hun vistnok skulle. Om hun troede, han holdt af hende? Nej, vist nok ikke som en mand skulle; han turde ikke kysse hende.

Vi fandt et beskyttende dige ved Sillasens gård i Rørkær og slog os ned der.

Nu legede jeg vel aldrig mere? Jo, Emilie, jeg legede fremdeles i min fritid, lovlig meget fritid for en student, for lidt læsning, for meget leg. Jeg fortalte om studenterlivets brogede verden, og hun sad som i gamle dage, i samme stilling og med det samme levende udtryk i de grå øjne. *Er det sådan at være student?* Ja, sådan er det for mig; men jeg kan ikke lide at læse. - *Hvad jeg da ville?* - Jeg ville gerne være lærer, helst ude på landet, helst i Vestjylland. Jeg fortalte, at jeg underviste på to københavnske drengeskoler et par timer om dagen, og det var morsomt, men dårligt betalt. Ved den ene skole underviste jeg gratis, ved den anden fik jeg 50 øre i timen, men bestyreren snød mig altid for to kroner om måneden. Det gjorde dog ikke noget. Jeg glædede mig til mine timer og betalte gladelig to kroner for fornøjelsen. Jeg fortalte og fortalte om de forskellige drenge, deres forsøg på at sætte mig fast i fagene, deres drengestreger med at lave halløj i timerne, deres glæde ved en lille historie, en vittighed, lidt dreungeagtig flabethed hos mig, deres dygtighed, deres alvor bag det hele skoleliv. Emilie sad og lyttede intenst. - *Er det sådan at være lærer?* - Ja, for mig er det sådan. - *Det må være herligt at være lærer.* - Ja, men din kæreste er jo lærer. - *Nej, det tror jeg ikke, ikke sådan som du fortæller. Han taler mest om bøger, aldrig om børn.* - Det bliver nok anderledes, når han bliver gift med dig. - *Vi bliver aldrig gift med hinanden. Jeg dør forinden, og det er vist kun godt.*

Hun rejste sig. Jeg så nu, hun trods varmen stod og rystede af kulde og havde røde pletter, feberpletter på de blege kinder. Vi havde glemt både tid og sted. Langsomt og i tavshed gik vi tilbage til byen. Jeg kunne se, hun var dødtræt. Da vi skiltes ved jernbanestationen for at gå hver sin vej, sagde hun: *Når det nu er forbi, og jeg ligger på kirkegården derude i Årre, vil du så ikke, hvis du kan finde Sleipner, tage og lægge den på graven?* - Sleipner? Nåh, ja, det var jo den lille gule hest. - *Ja, det var den med den røde blodstrib langs den ene side. Må jeg få den?* - Ja, jeg skal se, om jeg ikke nok kan finde den igen, og så ... - *Tak, nu må jeg hjem. Mor er nok blevet ængstelig for mig. Farvel ... og ... lev vel.* Hun rakte mig hånden. Jeg holdt den dvælende et øjeblik endnu engang og så ind i de grå øjne, der tappert stred for at fremlokke et smil om den bævende mund.

Få måneder efter sænkedes hendes kiste i jorden på Årre kirkegård ved siden af broderens. Kort efter døde moderen. Den gamle konsul fristede som pantelåner i Esbjerg endnu livet i mange år, inden den barmhjertige død nåede ham i et enligt kammer bag butikken med de fattiges pantsatte tøj.

Jeg fandt aldrig den gule hest med det røde mærke. Da jeg sidste gang søgte efter den, var gravstedet for Ivar Alfred Lund og Emilie Lund, født i Northshields i England, forlængst slettet, gravstenen fjernet, andre døde stedt til hvile i det fjerne hedesogns jord.

Om en jordemoder

– i Vilslev og Jernved sogne samt om sølvstobe givet til hendes 4 døtre

Af Magne Juhl

Under søgningen af oplysninger om sine aner er mange ting gentagelser, idet hovedparten af forfædrene var bønder, men alle støder på spændende ting. Således fandt jeg, endda samme lørdag, først på landsarkivet i Viborg under folketællingen fra Vilslev sogn fra 1801 oplysninger om, at mine tiptiptip-oldeforældre med anenumrene 86 & 87 (vi har jo alle 64 tiptiptip-oldeforældre) Jørgen Pedersen, 64 år gammel, var husmand med jord og gartneri og Gunder Michelsdatter, 55 år gammel, var jordemoder. Samme aften stødte jeg helt tilfældigt på en artikel i »Fra Ribe Amt« fra 1929 (side 420) af N. M.Kromann med titlen »Af Jordemodervæsenets historie i Ribe Amt«, hvor en liste over amtets jordemødre som nr. 5 nævnte Jørgen Pedersens hustru Gunder Mikkelssdatter som jordemoder for Vilslev by og Jernved sogn.

Om uddannelsen af jordemødre lokalt i Ribe amt af stadsfysikus Fridsch i Ribe som en art datidens følger af adgangsbeholdning til uddannelsen af jordemødre i København må henvises til artiklen fra 1929, hvorfra dog skal citeres kravene til udvælgelsen af eleverne, i datidens sprog:

»Ved enhver udvælgende subjekt« må fornemmelig ses på:

- 1, at de ej er over 25 a 26 år.
- 2, have gode fatteevner.
- 3, at kunne læse færdig en trykt dansk bog.
- 4, være af et tækkeligt, sat væsen, hverken

forsagt eller forvoven, men vant til at handle med overlæg og koldt blod.

- 5, have lige veldannede og ikke stive fingre.
- 6, have godt helbred, så de kan tåle nattevågen.
- 7, være bekendt for en dygtig og kristelig opførsel og ej hengiven til sladder.
- 8, at de have lyst til den forretning, hvortil de bestemmer sig.
- 9, at de ej tilforn har udøvet eller lagt sig efter jordemodervidenskaben, da disse formedelst de allerede havende falske begreber vanskeligt lader sig undervise.«

De første 19 blev uddannet i 1792, og Gunder Michelsdatter arbejdede som jordemoder lige til sin død 5. februar 1815, hvilket fremgår af en indberetning fra pastor Lang i Vilslev til stiftamtmand Koefoed i Ribe (pakke B9-515 på landsarkivet i Viborg). Brevet er dateret 15. februar 1815, altså få dage efter Gunder Michelsdatters begravelse. I brevet står:

»Ved tids afvigte Nytaar indberettede jeg efter min Embedspligt, at Giordemoder Gunner Michelsdatter af Wilslef var saa svag, at hun ikke kunne forrette sit vigtige Embede, som hun nu ved Døden er afgangen og blev begravet her på Kierkegaarden sidste Mandag den 13. d. M., saa igen tager jeg min Bøn til Deres Højvelærværdighed, at De vilde søge saa hastig som muligt, at en ny Giordemoder maatte





Den bevarede sølvstob fra Vilslev, set fra tre sider.
Bægeret er godt 12 cm højt og vejer 288 g.

blive beskikket for Wilslef og Jernved Sogne, allerhelst siden ingen heller findes for den søndre del af Sagnet med Hjortelund Sogn.

Wilslef Præstegaard d. 15. Febr. 1815
Underdanig
N. Lang«

Hun var 69 år gammel ved sin død og har således ikke opfyldt punkt 1 under kravene til udvælgelsen af jordemodererelever, og om hun har opfyldt krav nr. 9 er usikkert, da hun skal have været jordemoder i Vilslev i 30 år ifølge oplysninger indføjet i kirkebogen i Vilslev ved hendes begravelse.

Historien her skal nu ikke handle om jordemodervæsenet, hvilket jeg muligvis senere vender tilbage til med bl.a. oplysninger om de

problemer, der opstod, da afløsningen af de 19 jordemødre i årene omkring 1815 blev aktuel.

Det viser sig, at aneparret Jørgen Pedersen og Gunder Michelsdatter fik flere børn, hvoraf fire døtre efterlod sig hver sin slægt, og for hver af disse slægter er der oplysninger i hver sin slægtsbog, der er skrevet helt uafhængigt af hinanden. De samme fire døtre skal ifølge oplysninger fra bogen »Slægtsminder« trykt 1925 og samlet af Thorvald Madsen i Odder have fået en sølvstob i brudegave.

Historien lyder med Thorvald Madsens ord, hvor han fortæller om sin oldemoder Perlene Jørgensdatter:

»Hendes forældre var boelsmand Jørgen Pedersen og Hustru Gunder Mikkelsdatter, også kaldet Gunder Jordmoders, med hensyn til hendes samfundsstilling. Gunder Mikkelsdatter var født i Emmerlev ved Højer (det er ikke rigtigt! Hun er født i Gredsted i Jernved sogn.), hvor der endnu (altså i 1920'erne) findes en gren af slægten. Hun og hendes mand Jørgen Pedersen (født 1739) (ifølge Vilslev sogns kirkebog er han dog døbt 28. april 1737 i Vilslev)) havde 4 døtre: Gunder Marie, gift med Morten Kromand; Dorte, gift med Laust Brok; Perlene, gift med Jesper Madsen; og Ane Marie, gift med Laust Pedersen også kaldet Laust Johnsen - alle 4 søstre bosat i Vilslev. I brudegave fra hjemmet fik hver af dem en sølvstob, hvoraf i hvert fald de to endnu opbevares i slægten. Det fortælles, at der i hjemmets skorstensarne skal være fundet en buddik fuld af gamle ugangbare mønter, hvoraf de lod lave de 4 stob, men at sølvet ikke slog til, så den sidste ikke kunne blive så stor som de tre første. Den mindste fik den yngste datter, som blev i hjemmet. Vist er det, at de 4 stob ved mangt et gilde i slægten har prydet gildesbordet.«

Se, det var jo spændende oplysninger, og de stiller straks nogle spørgsmål: Hvordan så sølvstobene ud? Hvor mange findes endnu og hvor?

Som nævnt viste det sig, at der om alle de fire døtre er oplysninger i hver sin slægtsbog, når hertil medregnes, hvad jeg selv har skrevet sammen om den næstældste af de fire og hendes efterkommere. Det er nævnt i bogen »*Slægten Juhl fra Virkelyst i Jernved sogn*«, der kan ses på det lokalhistoriske arkiv i Jernved. De fire døtres familie og efterkommere skal herefter omtales kort. Her skal de nævnes efter alder, men først kan fortælles, at Jørgen Pedersen og Gunder Michelsdatter desuden fik mindst to andre børn: Gunder, døbt 9. september 1770 og død 9 uger gammel samt Karen, døbt 19. juni 1788, død 4 uger gammel. Derudover nævnes en søn Michel som døde ugift, men om ham er kun fundet oplysninger i Jens M. Lauridsens bog om Vilslevslægten bind 2-3 side 382 og indtil videre ikke i kirkebøgerne.

Dorthe Jørgensdatter blev født 1773 og døbt 25. april. Hun blev gift i Vilslev 31. oktober 1794 med enkemanden Lars, Laust eller Lauritz Jepsen Brok, og hun døde 4. februar 1837. I bogen »*Skadeslægtens historie fra Sneum og Vilslev*« af H. N. Skade, 1964, nævnes en del om deres efterkommere. Her citeres også oplysningerne om sølvstobene fra Jesper Madsens bog, og det tilføjes side 97: »*Den videre fortælling er, at stoben gik fra Laust Broks kone Dorthe Jørgensdatter til sønnen Jørgen L. Brok og svigerdatteren Ingeborg Pedersdatter og fra dem til datteren Ane Jørgensen Brok, der blev gift med Niels Skade. Efter hende gik den videre til datteren Margrethe Skade, gift med Kresten Sørensen Nielsen, og det smukke arvestykke holdes nu i*

ære af deres datter Anna, der er gift med Jørgen Hansen og bor på Kaptejnsgården i Nørre Holsted. Det er naturligt, at stoben ifølge sin oprindelse altid synes at have været betragtet som en arv på kvindesiden; det er den femte kvinde i slægten, der nu har den. De tre første generationers navnetræk er indgraveret på stobens sider.«

Det var altså fundet af den første stob frem til ca. 1964. Nu er den nået et trin videre i denne slægt, idet den ejes af Margrethe Skade Ågesen, født Hansen, gift med Laurids Klausen Ågesen, nu boende i Agerbæk, hvor sølvstoben blev beundret og fotograferet 27. april 1991.

Efter oplysninger fra Ole Faber, Varde Museum, er sølvstoben udført af guldsmed Oluf Nielsen Bützou, der virkede i Ribe fra 1767 til 1811. Se Chr. A. Bøjes bog »*Danske guld- og sølvmærker*«, bd. 2, 1982, s. 311.

Næstældste datter, min tiptip-oldemor, Gunder Marie Jørgensdatter, blev født 1773 og døbt 25. april. Hun blev gift 11. november 1799 i Vilslev med Morten Jensen fra Vilslev. Han kaldtes også Morten Kromand og havde været gift første gang i 1786 med Anne Eilertsdatter, der døde 8. juni 1799. Selv døde han 4. december 1816 og ved begravelsen nævnes han som boelsmand i Vilslev, 61 år gammel. Han omtales i J. M. Lauridsens bog »*Næsbjergslægten*« side 300-, hvor der bl.a. står: »*Han kaldtes altid «Morten Kromand», der må vistnok en gang have været noget kroholderi til ejendommen. - Han skal have været en meget velsitueret mand, men dog skyldte han præsten i byen (ovennævnte pastor Niels Lang) nogle penge. Disse penge og mange flere havde han for længe siden indtjent. Han henvendte sig derfor til præsten for at få betalt sin gæld; men præsten var en klog mand, der godt vidste, at der var uro på pengemarkedet.*

Han sagde: Jeg er så meget optaget i denne tid, Morten Kroman, De kan gøre mig en stor tjeneste ved at tage pengene med Dem hjem igen indtil videre, så skal jeg lade Dem vide, hvornår vi kan ordne vort mellemværende. - Ja, når vor »Faa'r« helst ville vente, tog han pengene med sig, vor »Faa'r« var jo en flink mand.

Nogle dage efter kom statsbankerotten (5. januar 1813), det var det, den Gudsmand havde vidst, men nu ville sjælehyrden nok have sine penge (Det skal til præstens fordel her indskydes, at der i samme bog side 47 omtales et eksempel på, at samme præst opførte sig pænt i en lignende situation). - I hjemmet var der en betydelig del sølvstøb, der var til tænkt og delt mellem søskendeflokken: - Sølvstøbet måtte nu sælges, for at gælden til præsten kunne blive betalt.

Dette kan således være forklaringen på, hvordan sølvstoben forlod denne gren af familien. Der er i hvert fald ikke fundet andre spor af den. Ved skiftet efter Gunder Marie Jørgensdatter (skifteprotokol B85-204 side 462), der døde 3. januar 1835, nævnes, at hun var aftægtskone og intet ejede.

Det kan tilføjes, at ægteparret Morten Jensen (Kroman) og Gunder Marie Jørgensdatter ud over de fire børn, der er nævnt i »Næsbjergslægten« havde yderligere to, og herom må henvises til »Juhl-slægten fra Virkelyst i Jernved«.

Den tredje sølvstøb blev givet til datteren Perlene Jørgensdatter, der fødtes 1782, døbt 25. december. Hun blev gift 25. oktober 1811 i Vilslev med Jesper Madsen, gårdmand i Vilslev. Hun døde 26. december 1836 og er nævnt i bogen »Slægtsminder« trykt i 1925 og samlet af Thorvald Madsen i Odder, hvoraf fremgår, at brændevinsbrændingen øvede en ødelæggende virkning på Perlene og Jesper

Madsens liv, så det i økonomisk henseende gik stadigt tilbage for dem. I »Vilslevslægten« af J. M. Lauridsen side 382 nævnes, at de havde gården matr. nr. 25 i Vilslev.

Da Thorvald Madsen i Odder har kendskab til to sølvstobe, er det nærliggende at tro, at den ene er i denne gren af familien men kontakt til hans børn og en gennemgang af tilgængelige efterladte papirer på lokalhistorisk arkiv i Odder i efteråret 1992, har ikke resulteret i oplysninger herom, og en efterkommer i en anden gren af Perlenes efterslægt, Mikael Thude i Vilslev, har ikke kendskab til nogen sølvstøb.

Skifterne efter Perlene Jørgensdatter og Jesper Madsen giver ikke nogen oplysninger, idet der for begge (skifteprotokol B85-204 side 433 + 472) anføres »myndige arvinger«, d.v.s. der har været selvskifte, og nogen fortegnelse over afdødes ejendele nævnes så ikke.

Den sidste sølvstøb, der ifølge Thorvald Madsens oplysninger også var den mindste, blev givet til Anna Maria Jørgensdatter, der blev døbt 20. november 1785. Hun blev gift i Vilslev med Laust Pedersen, boelsmand og tømrer i Vilslev. I J. M. Lauridsens bog »Vilslevslægten« nævnes bl.a. side 382, at Laust Pedersen og Anna Maria Jørgensdatter overtog hendes fødehjem i Vilslev, matr. nr. 60 (1844-matrikulering). Ind under denne gård lagde han sine egne jorder (matr. 48).

Laust Pedersen kaldtes oftest Laust Joensen (faderen hed Peder Joensen, og en søster til denne, nemlig Dorthe Joensdatter, var gift med Gunder Michelsdatters bror Christen Michelsen, der var sognefoged i Gredsted i Jernved sogn). Ved skiftet efter Anna Marie Jørgensdatter (skifteprotokol B85-204 side 161), hvor der blev givet kongelig bevilling til Laust Peder Johnsen til at sidde i uskiftet bo

efter sin afdøde hustru, der var død 23. februar 1834, kaldtes han altså Johnsen.

De havde tre børn, hvoraf den ene, Jørgen Lauritzen, blev tømmerhandler i Ribe, og stamfader til ejerne af Lauritzen-rederiet.

Om denne gren af familien er skrevet bogen »Efterkommere af tømmerhandler i Ribe Jørgen Lauritzen...«, samlet og udarbejdet af fru Rigmor Lillelund i 1973, og i bogen er aftrykt en tidligere bog af Max Grohshennig: »Joen Pedersens agnatiske descendenter«, fra 1907. Endelig må nævnes, at Salomon Frifelt i 1939 skrev bogen »Konsulen« om skibsreder Lauritz Ditlev Lauritzen. I ingen af disse kilder nævnes oplysninger om en sølvstob, og efterkommerne i skibsrederfamilien har i 1991 ikke kendskab til en sådan.

Efter denne gennemgang af de fire døtres forhold reterer spørgsmålet: *Hvor kom pengene fra?*

Hvis historien om sølvskatten passer, er pengene sandsynligvis samlet før svenskerkrigen.

Det er nu ikke sikkert, historien om sølvfundet er helt tilforladelig, thi en helt tilsvarende historie om et fund beskrives i »Fra Ribe Amt« 1943, side 656, hvor Roar Skovmand citerer J. Olrik: Drikkehorn og Sølvstøj fra Middelalder og Renæssance, hvor der side 144 står: »1841 fandtes under skorstenen i et hus i Vilslev by en træbuddike med ni og tyve udenlandske specier (1550-1658)«.

Fra den kgl. mønt og medaillesamling er fundbeskrivelsen rekvireret, og overinspektør Jørgen Steen Jensen påpeger her, at der er et kildekritisk problem, da det ikke er sandsynligt, at der både i 1790'erne og i 1841 er fundet en sølvskat i Vilslev under ensartede fundomstændigheder, og han tilføjer: »Jeg vil tro, at beretningen om 1841-fundet er smittet

tilbage til 1790-fundet - hvis der (NB) overhovedet har været et sådant ældre fund«.

Om fundet fra 1841 lyder fundbeskrivelsen i Nationalmuseets notater: »Af Tømmermand Peter Jepsen af Wilslef Byn under Ribe Amt blev den 21. Maj 1841 funden i Knud Frederiksens Huus i Wilslef under Skorstenen en nedgraven dreiet Træbuddik, som var hensmuldret 29 franske og hollandske Speciesdalere, hvoraf de ældste er fra Mauritius Kurfyrst af Saxen fra 1550 og de yngste er fra Geldern præget 1658. Af disse 29 stk. beholdt Kabinettet 19 stk.«.

Det er svært at vurdere, hvor mange Speciesdalere, der skulle til at få fremstillet tre større og en mindre sølvstob.

Hvis pengene til sølvstobene ikke stammer fra et fund, må de være fremkommet på anden vis. Indtægterne fra en gartner har næppe været store, og de har med sikkerhed ikke været det for jordemoderen, hvilket med tydelighed fremgår af forhandlingerne ved ansættelsen af den næste jordemoder i Vilslev og Jernved sogne, Karen Jørgensdatter, der i øvrigt var fra Jernvedlund og ikke i familie med sin forgænger (arkivpakke B9-575 i Viborg).

Ved Kongeåen tjentes penge ved smugleri, handel med bl.a. stude og brændevin samt ved brænderi, men kilderne er tavse om dette, hvar angår aneparret Jørgen Pedersen og Gunder Michelsdatter. En datterdatters to sønner, Per Smeds drenge Morten og Kristen er nævnt i en smuglerhistorie side 115 i bogen »Fra Darum sogn« af J. P. Nielsen, men det er en senere historie.

Pengene kunne også have været arvet, men det er der ikke noget, der tyder på. Jørgen Pedersens forældre er ikke fundet, men efter lang forgæves søgen p.g.a. de vildledende oplysninger i »Slægtsminder« om, at Gunder

Michelsdatter skulle være fra Emmerlev, er det nu via oplysninger i Nielsbygårds skifteprotokol (G 482-1 side 158) klart, at hun er født i Gredsted som datter af fæstegårdmand Michel Svendsen og hans anden hustru Dorthe Christensdatter. Ved skiftet efter faderen 18. september 1769, hvor Gunder Michelsdatter og Jørgen Pedersen lige var blevet trolovet, var der ikke noget at arve, idet boet havde underskud.

Her kunne sagtens nævnes yderligere oplysninger om de forskellige efterkommere i de fire slægtsgrene, men læseren henvises til de fire forskellige slægtsbøger, der ganske vist også kunne uddybes i større eller mindre grad, især da de ikke alle er helt nye.

Yderligere en slægtsbog har to af slægtsgrene tilknytning til, »*Hans Puggaards slægt*« udgivet i København 1938 (forfatter uoplyst), idet en datter af Gunder Marie Jørgensdatter blev gift med en søn af Christen Hansen Puggard, der var bro til Hans Chr. Hansen

Pugaard, som var gift med en søster (Anna Pedersdatter) til Anna Maria Jørgensdatters mand.

Grunden til oplysningerne om slægt i Emmerlev sogn i »*Slægtsminder*« er muligvis, at Peder Svendsen, der var søn af Svend Michelsen, en halvbror til Gunder Michelsdatter, blev fæstegårdmand i Vester Gammelby i Emmerlev sogn. Nævnte halvbroder til Gunder Michelsdatter er i øvrigt min tiptiptiptipoldefar, så der er tale om såkaldt anesammenfald, hvad angår deres fælles far.

Gennemgangen her viser, at man kan være heldig at finde mange skriftlige kilder til oplysninger om sine forfædre, men nogle oplysninger må tages med forbehold.

Hvis nogen af læserne kan bidrage med oplysninger om de sidste tre sølvstobe, modtages de med taknemmelighed.

Magne Juhl, f. 1947, overlæge, Rævehøjen 2, 8800 Viborg, skrevet til Lokalårbogen for Bramming Kommune.

Folkevandring i Holsted-Brørup-Vejen 1870-1911

Af Poul Tuxen

De tre sogne Holsted, Brørup og Vejen er som bekendt stationsbysogne, d.v.s. sogne, hvor en bymæssig bebyggelse skød hastigt op i anden halvdel af forrige århundrede eller begyndelsen af dette. De tre stationsbyer voksede op med jernbanestationen som det gryn i topografien, som den fysiske udvikling af et bysamfund lokaliseredes omkring. Jernbanen åbnede i alle tre sogne 1874. Disse for-

hold er ofte nok påpeget bl.a. i tidligere artikler i Holsted-Brørup-Vejen-egnens Museumsforenings tidsskrift Museumsavisen, ligesom der har været udstillinger og gruppearbejder, der fokuserede på stationsbyhusene.

Denne lille artikel vil i stedet se på befolkningforskydningen fra 1870 til 1911 eller rettere sagt folkevandringen, som der reelt var tale om. En befolkningstilvækst på 250%



Holsted. Storegade omkring 1910. Til venstre ses bdr. Jensens købmandshandel, senere Skousens isenkram, til højre Afholdshotellet opført i 1907, nu Hotel Holsted, bagved P. C. A. Pedersens dampbageri, nu nedlagt.

Folketallet i Vejen, Brørup og Holsted sogne og stationsbyer 1850-1921:

	Vejen sogn	st.by	Askov by	Brørup sogn	st.by	Holsted sogn	st.by	kirkeby
1850.....	667			751		577		
1855.....	689			773		658		
1860.....	751			919		804		
1870.....	865			1.051		936		
1880.....	1.125			1.157		1.227		
1890.....	1.432			1.206		1.470		
1901.....	2.108	1.108		1.632		1.773	349	522
1906.....	2.541	1.635	782	1.728	607	1.984	446	828
1911.....	3.072	2.138	793	1.951	850	2.249	552	808
1916.....	3.563	2.651	762	2.193	1.068	2.337	524	857
1921.....	3.749	2.838	798	2.241	1.149	2.538	638	1.014
Areal 1907.....	2.371 ha			4.135 ha		3.858 ha		

Skema over tilflytningsår for husstandsoverhoveder blandt 1911-beboerne.

Stationsby/år	<1870	71	72	73	74	75	76	77	78	79
Brørup.....	1	1		1	1	1				2
Holsted	3		1				1	1	1	1
Vejen	13	2		1		1	4	3	3	2
Stationsby/år	1880	81	82	83	84	85	86	87	88	89
Brørup.....	1	1	1			2	2			1
Holsted	1	1	1		1				2	2
Vejen	1	3	2	1	2	2	2	1	4	6
Stationsby/år	1890	91	92	93	94	95	96	97	98	99
Brørup.....	2		2	4	3	5	4	3	9	8
Holsted	1		3	4	2	3	1	5	4	1
Vejen	8	4	6	9	5	7	12	15	17	9
Stationsby/år	1900	01	02	03	04	05	06	07	08	09
Brørup.....	7	6	5	3	7	6	9	11	8	6
Holsted	2	6	2	4	2	5	9	9	11	11
Vejen	17	12	17	17	20	24	33	30	23	24
Stationsby/år	1910	ikke oplyst								
Brørup.....	18	41								
Holsted	17	1								
Vejen	46	57								

(Vejen sogn), 140% (Holsted sogn) og 85% (Brørup sogn) på blot 40 år kommer ikke af sig selv ved almindelig forplantning iblandt sognebørnene; der fandt en ganske betydelig indvandring sted til sognene, og man kan i den forbindelse stille nogle ganske enkle spørgsmål til kildematerialet, folketællingerne:

Hvorledes var egentlig vandringsmønstret i de tre små landsogne i 1870, d.v.s. *før* jernbanen kom dertil?

Hvorledes blev da vandringsmønstret frem til 1911, d.v.s. *efter* den første hektiske vækstperiode havde kulmineret?

Eller med andre ord: Hvor kom de fra, de gæve stationsbyboere? – og hvornår?

Befolkningstallet 1850-1921.

Med baggrund i samtlige folketællinger fra 1850 til 1921 er skemaet s 93 og befolkningskurverne s 102 for både sognene og stationsbyerne Vejen, Holsted og Brørup udarbejdet. Desuden er medtaget Holsted kirkeby – den oprindelige landsby – da denne netop ikke blev opslugt af stationsbyen, men udviklede et selvstændigt bylegeme. At selve byernes folketal først er medtaget fra 1901 og 1906 skyldes, at der først fra 1901 blev optalt på de nye byer i modsætning til den tidligere sognetællingspraksis. Brørup blev endda først i 1906 regnet som egentlig stationsby i folketællingssammenhæng.

Der tegner sig nogle ganske interessante



Holsted. En af Stationsbyens første forretninger, Peder Nielsen Vodders manufakturforretning oprettet i 1887. Billedet som er fra omkring 1890 stammer fra et reklametryksag, hvor flere forretninger var fotograferet. Derfor har man i dagens anledning udstillet varelageret på gaden.



Holsted. Parti fra Storegade ca. 1905, bl.a. ses Storegade 52.

Skema 1870 og 1911 over husstandsoverhoveders oprindelse i Vejen, Brørup og Holsted sogne.

Sognene	Holsted Sogn		Brørup Sogn		Vejen Sogn	
	antal	i pct.	antal	i pct.	antal	i pct.
1870						
Indbyggere i sognet.....	936	–	1.051	–	865	–
Husstandsoverhoveder.....	176	–	188	–	151	–
Født i sognet.....	41	23	57	30	46	30
Født udenfor sognet.....	135	77	131	70	105	70
Født i Sønderjylland.....	29	16	31	16	30	20
Født i købstæder.....	12	7	9	5	5	3
Indbyggere pr. husstand.....		5,3		5,6		5,7
I stationsbyerne						
1911						
Indbyggere i sognet.....	552	–	850	–	2.138	–
Husstandsoverhoveder.....	119	–	182	–	461	–
Født i sognet.....	4	3	15	8	59	13
Født udenfor sognet.....	115	97	167	92	402	87
Født i Sønderjylland.....	19	16	37	20	75	16
Født i købstæder.....	10	8	14	8	41	9
Tilflyttet fra købstad.....	15	13	23	13	83	18
Indbyggere pr. husstand.....		4,6		4,7		4,6



Brørup ca. 1915. Søndergade set fra jernbanen. En gruppe yngre Brørup-borgere er stillet op og til højre enkelte ældre. Ca. halvdelen af billedets personer er tilflyttere iflg. folketællingen 1911! Foto i Historisk arkiv for Brørup og Omegn.

forhold i materialet: De tre sogne havde i 1850 nogenlunde ens folketal; Brørup var dog det folkerigeste sogn og vedblev hermed indtil 1870'erne. Holsted var det mindste sogn i 1850, men »overhalede« Vejen sidst i 1850'erne. Årsagen hertil kan måske søges i, at Holsted i 1846 fik herredskontor og desuden var tingsted, hvilket ganske naturligt har været oplandstilknyttende og kan have stimuleret en befolkningstilvækst.

Som det fremgår af kurven, er væksten i de tre sogne nogenlunde ensartet indtil 1870'erne, men så stikker Vejen af med en meget stejl stigning, mens Brørup og Holsted sogne

udviser et noget mere moderat forløb. Vejen sogns næsten eksplosionsagtige vækst fortsætter helt frem til efter første verdenskrig. Ser man på de tilsvarende kurveforløb for stationsbyerne, er det umiddelbart klart, at Vejen sogns store tilvækst i årtierne lige efter århundredskiftet udelukkende skyldes stationsbyens udvikling. Denne opsluger endda en del af det omgivende sogns befolkning: Fra 1901 til 1911 stiger hele sognets indbyggertal med 964 sjæle, men stationsbyens folketal stiger med 1.030 i samme periode. For de to andre stationsbyer Brørup (dog fra 1906) og Holsted gør noget lignende sig gæl-



Brørup 1918. Søndergade i opbrud. Gaden blev gravet op og ført som viadukt under banen. Herved vandt enkelte huse nær banen én etage ekstra, til gengæld styrkede gavlparket på det store hus til venstre sammen. Til højre afholdshotellets stald. Foto i Historisk arkiv for Brørup og Omegn.

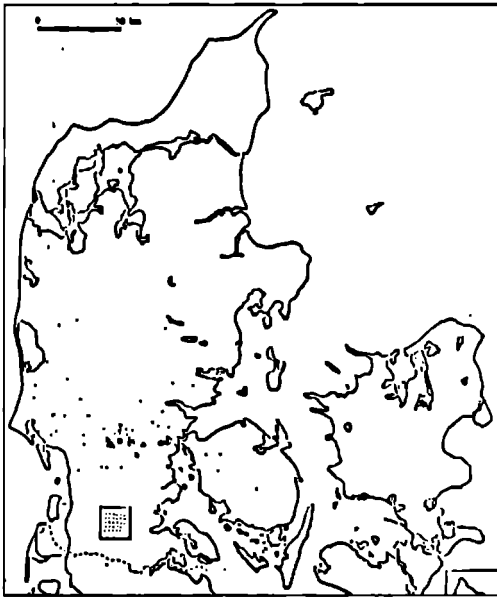
dende omend i mindre målestok; for Holsted dog således, at væksten i stationsbyen og kirkebyen tilsammen overstiger sognets tilvækst som helhed.

Alle tre landsogne synes at have haft nogenlunde samme udgangspunkt for en vækst med hensyn til befolkningstal; de kom alle til at ligge tæt på den nye grænse efter 1864, og de fik alle jernbanetilknytning i 1874. Alligevel udvikler de sig meget forskelligt, idet den bratte stigning i Holsted og Vejen sogne finder sted allerede fra 1870'erne, mens den i Brørup først sætter ind i 1890'erne.

Selv om Vejen sogn og stationsby i helt ekstraordinær grad skiller sig ud med deres størrelse og voldsomme befolkningstilvækst, må det konkluderes, at området rigeligt har kunnet bære tre stationsbyer.

Befolkningen 1870. Hvor kom de fra?

Den 1. februar 1870 fandt en folketælling sted i Danmark – den første siden tabet af de sønderjyske landsdele. Afståelsen gjorde Vejen sogn til et grænsesogn, og Folding bro over Kongeåen syd for Brørup blev en kendt grænseovergang.



Vejen ▲



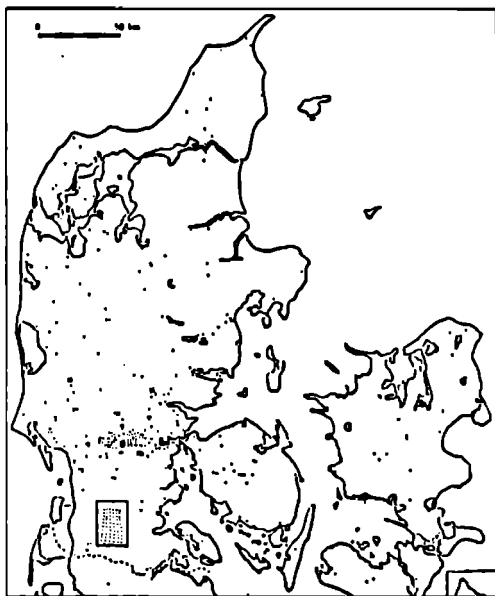
Brørup ▲

Holsted ▼



1870

Fødesteder for tilflytterne i de tre sogne ifølge folketællingen 1870. Den skarpt indrammede firkant i Sønderjylland markerer de personer, hvis fødested var upræcist angivet syd for Kongeåen som Sønderjylland, Slesvig, Holsten, Tyskland o.lign.

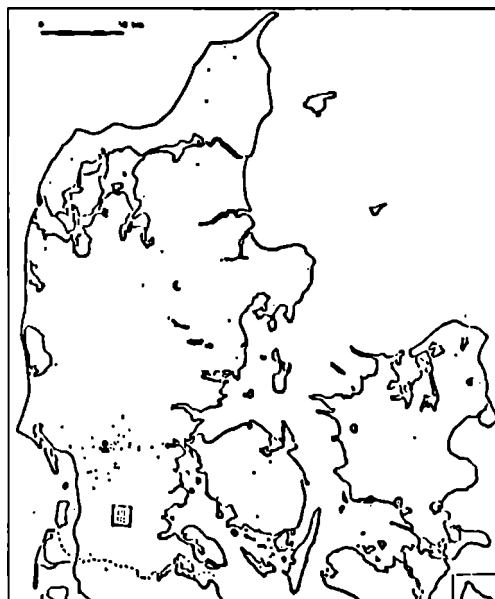


Vejen ▲



Brørup ▲

Holsted ▼



1911

Fødestederne for tilflytterne i de tre stationsbyer Vejen, Brørup og Holsted ifølge folketællingen 1911. Den skarpt indrammede firkant markerer de personer, hvis fødested syd for Kongeåen var upræcist angivet som Sønderjylland, Tyskland, Slesvig, Holsten o.lign.

I folketællingen noterede den officielt upegede tællingskommisær en række oplysninger om de enkelte familiemedlemmer, husstand for husstand: Navn, alder, køn, stilling i familien, religion, fødested, titel/erhverv/embede samt evt. invaliderende skavanker. Det var lovpligtigt at svare på spørgsmålene, og tællingskommisærene, der gik fra hus til hus og skrev op, har naturligvis som lokalkendte og betroede mennesker i forvejen kendt de fleste af de fordrede oplysninger. Der er derfor næppe grund til at betvivle ægtheden af folketællingens angivelser. Selv om der på detailniveauet naturligvis kan indsnige sig fejl (erindringsforskydninger, skrivefejl m.v.) kan man ud fra en overordnet statistisk synsvinkel nok bruge de i denne sammenhæng relevante oplysninger, nemlig folks fødesteder.

En foreløbig fornemmelse af vandringsmønstret i de tre vordende stationsbysogne giver dels skema s 95 dels udtegningen af fødestederne på kortene s 98 og 99. Kort og skema medtager kun husstandsoverhovedet (kaldet »husfader« i tællingslisterne). På det tidspunkt var det udelukkende hans situation med hensyn til erhverv, økonomi og bopæl, der bestemte familiens bosætningsmønster og lokalsamfundets økonomiske aktivitet i øvrigt.

Det er en illusion at tro, at de tre sydjyske landbrugs- og hedesogne i 1870 var stille sovesogne, der indadvendt hvilede i sig selv og havde en statisk befolkning med en økonomi, hvor penge spillede en tilbagetrukket rolle; dette er en hårdnakket myte, som bl.a. nationalromantiske forfattere på vandring i forrige århundrede har bidraget til at holde i live. H. C. Andersen og St. St. Blicher for nu blot at nævne to. Sandheden er, at der fandt en ganske betydelig flytning sted, hvad både skema og kort viser.

Ikke mindre end 70% af Brørup og Vejen sognes befolkning var født uden for sognet og må derfor opfattes som tilflyttere. I Holsted var det endda 77%, men her kan det igen have spillet en rolle, at det juridiske og administrative centrum har draget fremmede til sig.

Netop i 1870 – seks år efter Hertugdømmernes afståelse – vil det være relevant at spørge, hvor mange der kom sydfra. 16-20% af befolkningen er tilflyttede sønderjyder, men da Vejen, Holsted og Brørup sognet støder op til Sønderjylland, kan man næppe tillægge tallet noget nærmere udsagn om et »flygtningespørgsmål«. Alt andet lige ville man vel have kunnet forvente, at henvend halvdelen af tilflytterne kom sydfra. Formodentlig er der derfor snarere tale om en begrænset tilflytning sydfra som følge af grænse-dragningen. Spørgsmålet om vandringsmønsteret i Syd- og Sønderjylland som følge af 1864 er som helhed aldrig blevet videnskabeligt undersøgt.

Det kan ikke undre nogen, at det i 1870 kun er 3-7% af befolkningen i de tre sogne, der har rod i købstæderne. Hede- og landsogne var næppe specielt attraktive for en købstadsbo at slå sig ned i.

Vender vi os nu imod kortene over fødestederne for tilflytterne i de tre sogne, bliver det tydeligt, at »flytteretningen« er øst-vest eller vest-øst.

Naboamterne Ribe og Vejle amter bidrager med langt den betydeligste del af immigrationen i Vejen, Holsted og Brørup sogne, mens kun ganske få stammer fra Øerne og den nordligste del af Jylland samt Vendsyssel. En sammenligning af de tre sogne indbyrdes med hensyn til fødesteder udviser ikke væsentlige forskelle.

**Befolkningen 1911. Hvor kom de fra?
– og hvornår?**

En tilsvarende undersøgelse af fødesteder for husstandsoverhoveder i stationsbyerne kan foretages for 1911 på basis af folketællingen. I den mellemliggende 40-års periode havde de tre bysamfund udviklet sig med et hastigt væksttempo, og én af stationsbyerne – Vejen – blev endda så stor, at Traps Danmarksbeskrivelse i sin tredje udgave fra 1904 kan tale om Vejen som en »købstadlignende landsby«. Med dette udtryk er der nok tænkt på Vejens fysiske fremtoning med gadeforløb med 2-3 etages høje sammenhængende købstadsagtige huse og et temmelig nuanceret handelsliv i et

tæt bylegeme. Men også på folketallet kan man på det tidspunkt konstatere, at Vejen stationsby med sine 2.138 indbyggere var større end flere af de gamle købstæder.

Skema s 95 viser med baggrund i folketællingen 1911, hvor mange af de tre stationsbyers husfædre der var født i sognet, og hvor mange der var tilflyttere. Faktisk kan man konstatere, at langt den overvejende del af befolkningen var tilflyttere. Det kan ikke undre, at sognet selv ikke havde befolkningsgrundlag til at skabe en stationsby i et så rask tempo, som der faktisk var tale om. Når der i Holsted i 1911 var tale om, at blot 3% stammede fra sognet selv, kan det naturligvis



Brørup. Klar til cykeltur. Til højre Nørregade 40. Omkring 1917.

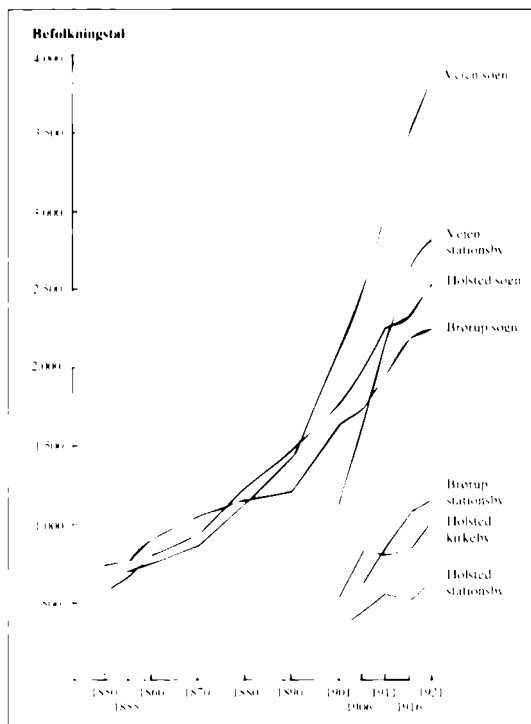
hænge sammen med, at Holsted kirkeby, som også undergik en betydelig udvikling i perioden (skema s 93), har opsuget den indre flytning i sognet i perioden. I Vejen stammede 13% fra sognet, og der er her formentlig tale om, at en så stor by, som Vejen havde udviklet sig til allerede omkring århundredskiftet, har tiltrukket mange lokale sognebørn, ligesom bylegemet i 1911 også omfattede den oprindelige landsby eller kirkeby.

Blandt tilflytterne udgør sønderjyderne fortsat ikke nogen særskilt stor andel, så man må opfatte Kongeå-grænsen som en temmelig streng blokering for flytning.

Et andet karakteristisk træk ved tilflytningen er, at nu stammer 8-9% af befolkningen fra en købstad, mens ikke mindre end 13-18% kommer direkte fra en købstad, d.v.s. boede i en købstad umiddelbart forud for flytningen til Vejen, Brørup og Holsted stationsbyer. Man må tænke sig, at købstadsboere har været mere motiverede for at flytte til en stationsby fremfor et landsogn. Stationsbyens væsentligste særpræg er jo netop at rumme en del »købstadstilbud« i form af et bymæssigt handels- og erhvervsliv og en købstadsagtig infrastruktur. Endelig kan man forestille sig, at en og anden købstadsborger har følt sig tiltrukket af muligheden for at »bygge noget op« i det nye bysamfund – altså pionérånden.

Når så mange som 18% af Vejens befolkning stammede fra købstæder i modsætning til 13% i henholdsvis Holsted og Brørup, må det hænge sammen med at Vejen alene i kraft af sin størrelse har øvet en større tiltrækning på købstadsborgere.

Generelt må man dog konstatere, at hovedparten af den nye stationsbybefolkning stammede fra landet. Kigger man nærmere på de tre tilflytningskort, synes der at tegne



Befolkningsudviklingen i Vejen, Brørup og Holsted sogne og stationsbyer samt Holsted kirkeby 1850-1921 baseret på samtlige folketællinger.

sig den tendens, at tilflytterne kom fra steder langt fra det landsdækkende jernbanenet; men det kan ikke ses af folketællingen, om man kom direkte fra andre stationsbyer eller blot fra sogne ved banen.

Hvornår kom de?

I 1911 folketællingen kan man læse en hel del om (de)stabiliteten i de unge bysamfund. En undersøgelse som denne, der kun opererer med de to folketællinger 1870 og 1911 som kilde, gør det ikke muligt nøjagtigt at afdække mønsteret for til- og fraflytning igennem vækstperioden. Men ved at se på de årstal,



Vejen. Herreselskab hos isenkræmmer Fr. Kasten ca. 1910. Den velkonsoliderede stationsbys matadorer samlet til en bedre middag. Stationsbyerne udviklede tidligt sociale strukturer med en lagdeling, der i mangt og meget lignede købstædernes, hvilket ikke var helt tilfældigt. Fra venstre nr. 2 sagfører Sivebæk, nr. 4 isenkræmmer Kasten, nr. 5 læge Børge Møller og nr. 6 urmager V. Grunnet. Foto i Lokalthistorisk Arkiv for Vejen kommune.

1911-byboerne er flyttet til byen, kan alligevel skabes et rimeligt billede af bosættningens stabilitet.

I skema s 95 er angivet tilflytningsår for husstandsoverhovederne i de tre stationsbyer for beboerne i 1911. Med hensyn til undersøgelse af til- og fraflytningsfrekvensen ville det have været nødvendig med 1901-tællingens angivelser til sammenligning, men disse foreligger som nævnt ikke for Brørup stationsby.

Alligevel kan der sluttes en del ud af skemaet: Med Vejens jævnt stigende befolkningsvækst i 1890'erne og efter 1900 er det påfaldende så mange, der må være flyttet fra

byen igen blandt de tidlige tilflyttere. Eller med andre ord: Der må have været en betydelig turbolens i bysamfundet i de hektiske årtier omkring 1900. Omvendt kan det med nogenlunde sikkerhed sluttes, at det mere afdæmpede væksttempo i de mindre stationsbyer Holsted og Brørup har givet et mere stabilt bosættingsmønster med mindre turbolens og relativt mindre fraflytning.

Det må derfor være tilladt at drage den foreløbige konklusion, at jo større vækst stationsbyen undergik ved tilflytning, jo større var også fraflytningsfrekvensen og dermed ustabiliteten. Et lignende fænomen blev konstateret i en nyligt gennemført undersøgelse

af Ølgod stationsbys udvikling frem til 1911. Det er påfaldende, at det spring i forholdet mellem Holsted og Brørup sognes folketal, som blev konstateret ovenfor, ikke afspejler sig i skemaet over 1911-befolkningens tilflytningsår. Tilflytning og bosætningsmønster har været mere stabile på det jævne niveau.

Konklusion

Ovenstående lille undersøgelse af flytningsforholdene i de tre sogne og stationsbyer 1870-1911 efterlader nogle ret klare konklusioner:

De oprindelige land- og hedesogne Holsted, Brørup og Vejen var præget af en temmelig høj til- og fraflytning allerede inden jernbanen kom til sognene. Tilflytterne kom i langt overvejende grad fra de nærtliggende områder i Øst- og Vestjylland, en vis, beskedent tilflytning skete fra de afståede Hertugdømmer, mens der næsten ingen tilflytning fandt sted fra det øvrige Jylland og Øerne. Tilflytterne kom hovedsagelig fra andre landdistrikter og kun i yderst beskedent omfang fra købstæder.

Efter jernbanens åbning med station i hvert sogn – men ikke nødvendigvis i direkte sammenhæng hermed – sker der en betydelig forskydning de tre sogne imellem: Det arealmæssigt og befolkningsmæssigt mindste, Vejen, udsættes fra 1870'erne for en meget kraftig befolkningstilvækst, der langt overstiger de to andre sogne. Topografisk foregår byudviklingen hovedsagelig i området nær jernbanestationerne. Væksten i folketal kan udelukkende tilskrives udviklingen af stationsbyerne Brørup og Vejen, mens Holsted sogn udvikler bysamfund i vækst både ved stationen og i den gamle kirke-/landsby.

Det absolut største af de tre bysamfund, Vejen stationsby, fremtræder allerede ved

århundredskiftet som en købstadlignende by. Den kraftige udvikling hertil har dog haft betydelige omkostninger i form af et ustabil og turbolent samfund i årtierne omkring århundredskiftet præget af en betydelig fraflytning. Dette købstadspræg over Vejen har tilsyneladende tiltrukket relativt flere købstadsboere og lokale sogneboere end egentlige landboere udefra.

Omvendt har de mindre stationsbyer, Brørup og Holsted, med deres roligere vækst i højere grad tiltrukket folk fra landet end fra købstæderne.

Tilflytningen i stationsbytiden frem til 1911 er – ligesom ved 1870 – i langt overvejende grad sket fra naboområderne i østlig og vestlig retning og kun i beskedent omfang fra de øvrige landsdele.

Om folketællingen 1911 i øvrigt.

Der er flere grunde til, at denne undersøgelse af vandringsmønsteret i de tre stationsbyer slutter i 1911. Dette år er en relevant milepæl i den forstand, at pionérfasen for de nye byer da var overstået, og de ligesom næsten alle andre stationsbyer i Danmark (med Grindsted som en markant undtagelse) gik ind i en roligere konsolideringsfase, hvor vækstkurven fladede ud. 1911 er også det tidligste år, hvor man kan anse folketællingerne for stationsbyerne for rigtigt pålidelige i den forstand, at man da overlod afgrænsningsspørgsmålet af stationsbyen til de lokale sognemyndigheder, hvor man i 1901 og 1906 havde foretaget udskillelsen centralt på kontoret i Statistisk Bureau.

Sidst men ikke mindst: Det originale folketællingsmateriale er omfattet af en 80-års klausul om utilgængelighed for almindelig brug. Men denne klausul udløb for 1911-folketællingen netop 1. februar 1991, hvorefter



Vejen ca. 1896. Nørregade set mod syd fra kirketårnet. Den nye by er domineret af industriens skorstene, der rejser sig over det flade land. De to bylegemer er endnu ikke vokset helt sammen, men det er tæt på! Enkelt- og dobbelthuse præger mellemområdet, mens byggeriet i bykernen nær stationen snart efter rejste sig i to-tre etagers højde. Til højre afspejler de mange stabler teglsten dynamikken i husbyggeriet omkring 1900. Få år senere var der tale om ét stort, sammenhængende bylegeme. Foto i Lokalthistorisk Arkiv for Vejen Kommune.

det store, oplysende materiale om befolkningen i Vejen, Brørup og Holsted sogne 1911 vil være frit tilgængeligt for enhver, der måtte ønske at sætte sig lidt ind i stationsbyernes og sognenes historie på individniveau.

I folketællingen oplyses om:

- 1) samtlige personers navne i en husstand
- 2) matr.nr. på bopæl for familien/husstanden (mangler dog jævnlige)
- 3) personens køn, fødselsdag og -år
- 4) ægteskabelig stilling
- 5) trossamfund
- 6) fødested (sogn eller købstad)
- 7) hvilket år man flyttede til sognet
- 8) sidste egentlige bopæl før tilflytning
- 9) stilling i familien/husstanden

- 10) erhverv, navn på ansættelsessted (mangler dog ofte), navn på anden købstad eller landsogn med arbejdsstedet samt transportmåde (mangler ofte)
- 11) oplysning om evt. invaliderende sygdomme.

En række af disse oplysninger er velegnede til brug for beskrivelse af den kulminerende stationbyvækst 1911. Man kan pege på en hel serie af mulige undersøgelser, der kan bidrage til at udvide vort kendskab til de tre stationsbyers tidlige historie på basis af folketællingerne:

- der kan tegnes befolkningspyramider, som viser aldersfordelingen i de nye byer – som var væsensforskellig fra de ældre købstæders,
- undersøgelser af erhvervsfordelingen i byerne (og i sognenes landområder),
- undersøgelser over, om der var tendens til at bestemte erhverv slog sig ned bestemte steder i byerne,
- husstandsstørrelser
- forholdene mellem bopæl og arbejdssted
- flytningsmønstre
- hvorledes ændredes forholdene for landbefolkningen, da stationsbyerne dukkede op i sognene?
- og meget, meget mere.

Hvis man er opmærksom på, at der naturligvis kan forekomme enkeltstående fejl i oplysningerne på detaljeringsniveauet, rummer folketællingen 1911 storartede muligheder for statistiske analyser og overordnede undersøgelser.

Byhistorikeren Niels Peter Stilling har i bogen »De nye byer« lavet en undersøgelse af folketællingerne som byhistorisk kilde og vist forskellige befolkningsanalyser, de kan

muliggøre inden for stationsbyhistorien. I samme værk er der i øvrigt en nøje analyse af befolkningsudviklingen i Vejen stationsby i pionérfasen.

Ligeledes har bygeografen Christian Wichmann Matthiessen i »Danske byers folketal« undersøgt folketællingernes kildeværdi til byernes folketal, specielt med hensyn til stationsbyerne.

Med frigivelsen af 1911-folketællingen til almindelig brug åbner der sig et stort og frugtbart historisk materiale.

Kombineres folketællingen med f.eks. bygningshistoriske og socialhistoriske kilder, vil der på mange planer kunne tegnes et rigere og mere nuanceret billede af Holsted, Brøup og Vejen sognes og stationsbyers historie end det hidtil kendte.

Vejledende litteratur:

Niels Peter Stilling: De nye byer. Stationsbyernes befolkningsforhold og funktion 1840-1940. Viborg 1987.

Chr. Wichmann Matthiessen: Danske byers folketal 1801-1980. Danmarks Statistik. København 1985.

Chr. Wichmann Matthiessen: Danske byers vækst. København 1985.

De originale tællingslister til folketællingen 1911 befinder sig i Rigsarkivet i København. De vil blive mikrograferet til videre brug i forbindelse med frigivelsen i 1991.

Poul Tuxen (1950-92), lic.phil., leder af Herning Kunstmuseum 1991-92. Har skrevet: En sten bliver til tre huse. (Antikvariske Studier, 5, 1982), Tugt- og manufakturhuset i Stege 1750 (Sammesteds, 6, 1983), Byplanlægning i en stationsby 1890. Træk af Kjellerups morfologi. (Nyt fra stationsbyen, 10, 1986), Torvet i stationsbyen. (Sammesteds, 12, 1987), Stege 1500-1950. Scandinavian Atlas of Historic Towns, 5, 1987, Bygninger og anlæg i Københavns Havn, 1988, og Dansk byplanlægningsakt 1860-1920, 1991, Stege inden for volden, 1981, og Kalundborg bys historie, 3, 1983.

Christian Jürgensen Thomsens rejse til Vestjylland i sommeren 1863.

af Stine Wiell

En af de sidste rejser museumsmanden og grundlæggeren af den arkæologiske videnskab i Danmark Christian Jürgensen Thomsen foretog var til Vestjylland og til hertugdømmet Slesvig. Det var i sensommeren 1863. Han var da 74 år gammel og som altid energisk og arbejdsivrig. Thomsen elskede at rejse og havde igennem et langt liv rejst Europa tyndt, når der havde været lejlighed dertil. Der var, når

han skulle deltage i auktioner, bese privatsamlinger eller museer. I hertugdømmet havde han flere ærinder. Et hovedmål var et besøg i »Den kongelige Samling af Nordiske Oldsager« i Flensborg, hvor en af hans gamle elever, Conrad Engelhardt var bestyrer. Et andet hovedmål var et besøg i Ekernførde, hvor en privatsamling, skulle bese. I Vestjylland var målene Henne kirke og endnu et museumsbesøg i Ribe.¹

Thomsen mestrede allerede i 1820'erne - og derved som den første - kunsten at »læse i ting«, netop dét, der siden har været alle museumsfolks særkende, i forhold til andre historikere. Hans foretrukne medie var hele livet museet. Han skabte og omordnede de fleste i København. Positionen som museernes nestor var oprindeligt blevet skabt indenfor rammerne af at være blevet udnævnt til sekretær for »Den kongelige Commission til Oldsagers opbevaring« i 1816 og ende som øverste ansvarlige af flere museer i Københavns hjerte. Han døde den 21. maj 1865, 76 år gammel.²

Det er formodentlig ikke som museumsgrundlægger, Thomsen i sin samtid var kendt over det ganske land. Snarere var det vel, fordi Thomsen var en meget velhavende mand. Der er ligesom vi næsten alle idag ved, hvem »de rige« er. Han var inspiration for både H.C. Andersen i bogen OT, og for forfatteren til »Rejsen til jordens Indre« franskmænd Jules Vernes. I fagkredse i ind- og udland var han kendt som en af ophavsmændene til det



Christian Jürgensen Thomsen 1788 - 1865. Officiel tegning af J. V. Gertner 1860. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg.

banebrydende arkæologiske sk. »treperiode-system«. Efter iagttagelser af oldsagerne havde Thomsen inddelt dem i tre påhinanden følgende perioder, i sten-, bronze- og jernalderen. Inddelingen var ikke blot en grov materialsortering, tingene havde træk i sig som pegede i en retning og som tilsammen viste en udvikling. Thomsen skrev om dette i en lille, men siden meget berømt bog i 1836. Det var »Ledetråd til nordisk Oldkyndighed og Historie«. Den blev oversat til tysk og til engelsk.

Thomsen som brevsriver

Thomsen var hele livet en flittig brevsriver og modtog også gerne breve, når han var på rejse. Han var omhyggelig med at bede om at få posten viderebragt til efterfølgende opholdssted. På denne rejse skrev han mindst 5 breve. Flere af dem er skrevet over flere dage og efterlader det indtryk, at han har skrevet på brev i hver en stille stund. Selv omtalte han i brevene, at han modtog 2 fra broderen Ove T. Thomsen og 2 fra sine medarbejdere i København. »Jeg beder kun om et af de Breve som Bernstorf forlangte af sine Ministre og som var »her er intet passeret«,« skrev han i det allerførste brev han sendte, to dage efter udrejsen. Det virker derfor som om, han delte den danske udenrigsministers ønsker til sine ambassadører, at intet nyt er godt nyt! Men sådan forholdt det sig ikke. I brevene skrev han myndigt til medarbejderne, hvad han forventede, at de skulle tage sig af, og hvad der skulle ligge til, når han kom hjem. Det skete også på denne rejse.

Thomsens efterfølger J.J.A. Worsaae havde mildest talt ikke synderligt høje tanker om sin læremester. Worsaae mente, at Thomsens evne til at udtrykke sig, både på skrift og i tale, var ringe: »Ligesom han skrev en knudret, of-

te ulogisk Bedemandsstil, saaledes vare hans mundtlige Forklaringer hyppig svævende og usammenhængende, og han var ligefrem ude af Stand til, med Klarhed og Skarphed, at danne sig eller rigtig forfølge et større Overblik.«³

Visselig er det rigtigt, at Thomsen både stavede inkonsekvent og kun sjældent anvendte almindelig tegnsætning. Der er også meget langt mellem punktummerne. Han jonglerede i sine sætningsopbygninger ofte tilfældigt frem og tilbage mellem genfortælling i datid og direkte talesprog i nutid. Og dét ovenikøbet midt i en fra begyndelsen anderledes planlagt sætningskonstruktion. For en Worsaae, der på skrift selv udtrykte sig ikke alene næsten altid korrekt men også elegant - og med en sylesspids pen -, må Thomsens breve have været en plage at læse.

De første provinsmuseer og besøget i Ribe

Thomsen opfattede og kaldte de museer, som han skabte for sine »børn«, og følgelig også de museer, som deraf opstod, som sine »børnebørn«. »Børnebørnene« var samlingerne i provinsen. Ældst var Oldsagssamlingen i Kiel, skabt i 1833 på grundlag af en deponering på omkring 300 oldsager og middelalderlige genstande fra Det Oldnordiske Museum i København. Så fulgte Samlingen i Flensborg, som var blevet grundlagt i 1852 og allerede fra begyndelsen landets største samling udenfor København. I grunden var Thomsens ældste »barnebarn« en lille samling på 63 oldsager sendt til udstilling på Stiftsbiblioteket i Odense. Her var det meningen, at de skulle supplere en lokal samling på 43 oldsager. Men begge samlinger var næsten blevet glemt, måske fordi de var gemt væk fra omverdenen. Så langt borte var de, at end ikke de mænd, som i 1860 ville grundlægge en oldsagssamling i Odense

kendte til, hverken den lokale samling eller den ældgamle deponering fra 1818, som stadig befandt sig i byen. De 106 genstande var også ganske utilgængelige for almenheden. De lå »på nogle Hylder på Biblioteket og tildækket med tykt Støv«⁴. Det var Oldnordisk Museum i København, som måtte gøre folkene i Odense opmærksomme på den tidligere deponering. Samlingen i Ribe blev grundlagt i 1855.⁵ Så fulgte samlingerne i Odense og Århus i 1860 og året efter endnu en samling i Viborg. Nogle måneder før Thomsens rejse til Slesvig og Vestjylland, som foregik i første halvdel af august, blev der grundlagt nok en oldsagssamling i Ålborg. Også i Altona og på Island blev der i 1863 grundlagt samlinger med hjemlige oldsager.

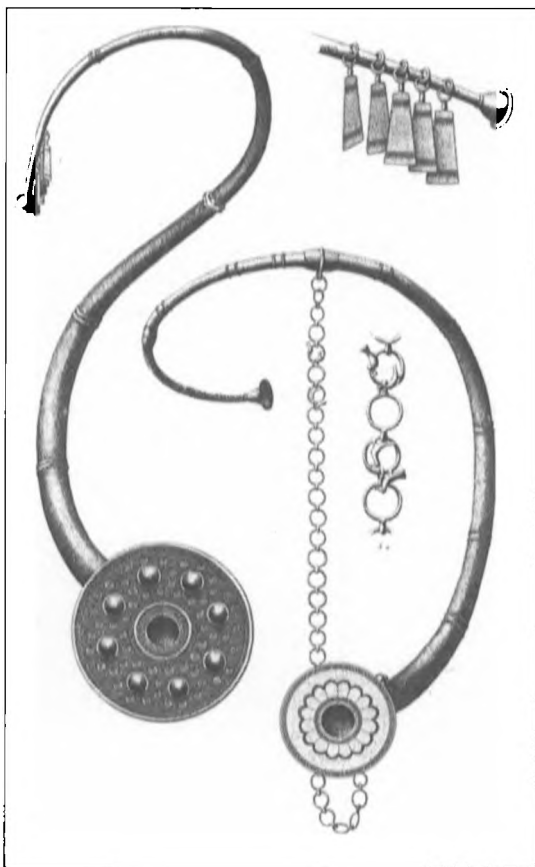
Da Thomsen var i Ribe var samlingen endnu ubetydelig, men viljen til forøgelse havde hele tiden været tilstede hos stifterne. En af dem adjunkt Emil d'Origny ville måske endda gerne have foretaget udgravninger ligesom Engelhardt i Flensborg med stor succes gjorde det. Thomsen havde i alt fald skrevet en lænere redegørelse for vanskelighederne ved arkæologiske udgravninger, med udgangspunkt i den pågående undersøgelse af kongehøjene i Jelling.⁶ d'Origny døde samme år og efterfølgeren historikeren J.F. Kinch foretog ikke egne arkæologiske udgravninger. Der var andre måder at forbedre samlingen på. Det kunne være ved forøgelse gennem auktionskøb, bytte med Oldnordisk Museum eller ligefrem deponeringer derfra. Endog »danefæ« blev uddeponeret i Ribe. Kinch fortsatte praksis med det gode forhold til Oldnordisk Museum.⁷ I Ribe anvendte Thomsen 1/2 dag, som han bl.a. delte imellem stiftsøvrigheden og den nyligt afdøde kaptajn Møllers svoger og fortsatte i samme brev: »Ved Skolen var en Samling af etnografiske Gjenstande, hos capt. Möllers

datter mancherley, en lille samling af Oldsager er bevaret ved hospitalet.«⁸ Hospitalet var Skt. Katarinæ kloster, hvortil Den antikvariske Samling var flyttet efter fire år på Kathedralskolen. I 1866 var der 357 protokollerede numre, i 1888 22 år senere 582 numre.⁹ Skønt nogle af de protokollerede numre indeholdt flere museumsgenstande var det, sammenlignet med enkelte af Thomsens andre »børnebørn«, alligevel ingen stor museumssamling. Nuvel! Enhver museumsgænger idag ved, at det ikke er størrelsen, det kommer an på, men kvaliteten.

Den antikvariske Samling i Ribe kunne også smykke sig på anden vis med ordene »Danmarks ældste provinsmuseum«. Men det var først efter tabet af hertugdømmerne i 1864.

Opholdet i Varde og hjemrejsens besværligheder

Turen til Henne kirke kunne forenes med et privat familiebesøg i Varde. Hvad formålet med besøget i kirken konkret var, er ikke opklaret. Thomsen skrev i et brev, at besøget drejede sig om med egne øjne at se »Noget hvorom der nu i to år har været Vrøvl« og i det efterfølgende, at han havde truffet præsten og »saa, hvad jeg burde«. Hennegaard hovedgård med forstrand og kirke var blevet købt af staten i 1829, der straks igen solgte gården fra, men beholdt kirken. I kirkens synsprotokol, kan man erfare, at den var blevet solgt på auktion til et interessantskab af 8 mænd i sognet i 1862.¹⁰ Måske har det været problemer med kirkens bevaringstilstand ved dette salg, som endnu ét år senere var uafklaret. Det kunne tænkes, at Thomsen måske var en slags uvildig vurderingsmand i en eventuel strid mellem køber og sælger. Skønt han selv var yderst diskret med det konkrete i denne sag, skete



Der kendes idag omkring 50 fund af bronzelurer i Skandinavien og Nordtyskland, deraf ca. 30 fra det nuværende Danmark. Indtil midten af forrige århundrede kende man 6 stykker eller tre par. Gengivet kobberstik efter Antikvarisk Tidsskrift 1861 - 1863, København 1864, side 25.

hans besøg i øvrigt ikke diskret. I Varde kunne han ikke gå på gaden uden at blive genkendt. Selv barberen stoppede ham og gjorde ham opmærksom på, at han tidligere havde barberet ham i København. Også i Sottrup på Sundeved var der tidligere på rejsen blevet gjort stads af ham. Hos den fattige eller mindre formuende slægtning, som han besøgte i

Varde, fornøjede den hovedrige gamle mand sig ved at se, at hans slægtning var virksom i sit arbejde og lykkelig med sin kone og to børn.

Thomsen havde et langt livs erfaring i at sortere alt det uvæsentlige fra og stadig kunne forene det nyttige med det behagelige. Hele rejsen varede blot 1 1/2 uge, skønt han nåede både rundt i Slesvig og kom tværs over Jylland. Thomsen foretrak, når det var muligt, de mest moderne transportmidler jernbanen og dampskibet. Det sidste brev påbegyndt Skodborghus og fuldendt i Middelfart samme dag den 19. august om aftenen. Kroen på Skodborghus var i 1863 den kørende posts hovedstation mellem Ribe og Kolding. Det var turens længste og mest anstrengende strækning, fordi transporten foregik med postvognen. Når han så ovenikøbet skulle op kl. 4 om morgenen, kan man ikke fortænke ham i at klage sig en smule: »i går rejste jeg 11 Mil og idag måtte jeg for ei at være Contrair følge med de Andre rejse 13 1/2 Mil og begynde kl 4 om Morgenen.« Men han skrev først dette samme aften fra Middelfart. Han kunne være blevet i Kolding, men havde undervejs følt, at han havde kræfter til at fortsætte. Der var faktisk visse besværligheder som han foretrak frem for andre: »Det er et Held, at jeg slap for Reisen til Gallataflet på Fredensborg - det er ligeså Anstrengende som at køre 13 1/2 Mil over Heden«, skrev han videre i Middelfart, samme aften, som taflet blev afholdt. Thomsen havde formodentlig i mandagsudgaven af Berlingske Tidende læst om det bebudede taflet, hvor ministre, corps diplomatique m. fl. ville blive indbudte.¹¹ Som storkorsridder var Thomsen en selvfølge at indbyde, men han yndede dem ikke.

Tørvegravning og oldsager

I 1861 fandt gårdmand Laust Madsen en nogenlunde hel men velbevaret bronzelur ved tørvegravning i Maltbæk mose, omtrent midtvejs mellem Ribe og Kolding.¹² Den blev erhvervet af Frederik den 7., som i forvejen var i besiddelse af landets største private oldsags-samling. Da dele af endnu én senere fandtes, blev det besluttet at foretage eftergravning på stedet i håb om at finde de manglende dele af lurparret, som endnu måtte ligge i mosen. Men der skulle flere eftergravninger og yderligere to somre til, førend lurerne kunne sættes rigtigt sammen og hver for sig blive hele, selvom de opholdt sig hver sit sted i København.

Den senest fundne var nemlig blevet afleveret til Oldnordisk Museum i Prinsens Palæ sammen med en rapport, som fogeden i Maltbæk havde skrevet. For finderen og budbringeren af sjældne oldsager vil en så speciel begivenhed næsten altid blive husket. Sådant var det for sognefoged Mortensen i Maltbæk. Selvfølgelig måtte han da fortælle Thomsen, at det var ham, som havde skrevet rapporten, da han ved et tilfælde mødte og genkendte ham på gaden.

Intensiveringen af tørvegravningen i forrige århundredes midte er baggrunden for de mange gode oldtidsfund fra moser. Fundene var ovenikøbet som regel usædvanligt velbevare-



Skål fra Maltbæk mose, fundet i 1867. Efter Årbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1868.



Kong Frederik den 7. ved sin anden oldsagsssamling. Den første samling var gået til ved Christiansborgs brand natten til den 18. december 1859. I baggrunden indtager Luren fra Maltbæk en dominerende plads på gavlen af udstillings-skabet med oldsager. På bordet foran majestæten ligger en tegning af siden med kristusfiguren fra Jelling, som kongen synes at vise frem sammen med de få bemalede træstykker fra Jellingundersøgelsen i 1861. Efter J. Magnus Petersen

de. I nogle moser bevares bronze og træ særligt godt. Sådan var det i Thorsbjerg mose i Angel. I Nydam mose på Sundeved fandt inspektøren for Flensborgsamlingen Conrad Engelhardt netop dét, som manglede i Thorsbjerg, jern. Derfor supplerede de to mosefund, som han udgravede næsten sideløbende med hinanden, så godt. At hovedgevinsten i

Nydam mose blev både af træ, og stedet for en eftertid især blev husket på grund af fundet af disse, er en anden historie. Maltbæk mose er i arkæologien kendt for endnu et usædvanligt mosefund, en meget velbevaret emallieret bronzeskål fra jernalderen. Den blev fundet i 1867.¹³

Thomsen havde været i Ribe den 17. august. Han havde foruden museumsbesøgene også aflagt visitter deriblandt hos både biskoppen og stiftamtmanden. Det er ikke utænkeligt at forestille sig, at Thomsen, foruden i det brev han havde sendt fra København den 31. juli, nok engang ville takke stiftamtmand Henrik Chr. Nielsen for dennes medvirken ved fremfindingen af de manglende dele til lurerne fra Maltbæk. Stiftamtmanden var kendt for sin nidkære embedsførelse og indsendelsen af »Danefæ« til Oldnordisk Museum var i forvejen i helt normal gænge i stiftamtet. Det er formodentlig også hans fortjeneste, at der var blevet foretaget eftergravninger i Maltbæk mose efter fundet af den første lur 1861. Det havde også siden ført til flere indsendelser af lurdele til museet. Baggrunden var, at Thomsen 1 1/2 år før Ribebesøget i 1863 indtrængende havde appelleret til stiftsamtmandens hjælp i denne sag, idet han meget gerne ville have flere dele af den sønderbrudte lur. Man kan af brevene forstå, at der var blevet byttet godt og grundigt rundt på delene til de to lurer: »Det Mundstykke som fulgte med hørte til den Kongen fik og er anbragt på denne - nu mangler jeg stedse det Mundstykke der har hørt til denne jeg har liggende i brudstykker [for] ei at tale om, at der formodentlig har været en Kjede ved denne.«¹⁴

Efter Frederik den 7.s død i november 1863 gik Thomsen til grevinde Danner og fik hende til at skænke kongens omfattende samlinger af

meget blandet og højst forskellig kvalitet til offentligheden. Oldsagerne kom til Oldnordisk Museum og først da blev lurparret fra Maltbæk mose forenede, som de havde været det i bronzealderen.

Noter

1. Tre breve i et særligt læg findes i Nationalmuseet, Arkivet vedr. museumshistorie før 1892, Breve fra Christian Jürgensen Thomsen. Andre breve fra denne rejse findes andre steder i samme arkiv, men i modtagerens arkiv. Ved et tilfælde kom Thomsen også på et længere besøg i Nydam mose og overnattede i Sottrup. Om besøget ved Engelhardts udgravning i Nydam mose, opholdet i Flensborg og turen i øvrigt rundt i hertugdømmet Slesvig henvises til en artikel herom i *Sønderjyske Årbøger* 1992.
2. Hele årgangen af tidsskriftet »Årbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1988 er et mindeskrift for Christian Jürgensen Thomsen, udgivet i 200-året for hans fødsel. Bogen rummer mangfoldige artikler om de seneste års Thomsenforskning. Der gøres endvidere opmærksom på Jørgen Jensens bog »Thomsens Museum«, København 1992.
3. J. J. A. Worsaae: *Af en Oldgrandskers Erindringer*, København 1934, s. 62.
4. Victor Hermansen: *Tredelingen og Odense*, Odense 1960, s. 48.
5. J. F. Kinch om *Antikvarisk Samling* side 55-57 i J. F. Forchammer: *Om Oldnordiske Samlinger*, Samlinger til Jysk Historie og Topografi 1866-67, side 48-65.

6. Brev af 13/7 1861, koncept fra Thomsen til d'Origny, Arkivet vedr. Museumshistorie før 1892, Nationalmuseet. Birgitte Kjær: *Gensidig afhængighed og godt arbejde*, Årbøger 1988, side 195.
7. Bodil Busk Laursen: *Den antikvariske Samling 1855-1980*, Mark og Montrer 1980, s. 63 ff.
8. Brev af 19. august 1863.
9. K. H. Rosenstand: *Provinsens ældste museum*, fra Ribe amt 1955.
10. *Danmarks Kirker*, Ribe amt, Historisk indledning ved Niels Jørgen Poulsen s. 1239 ff, 1984.
11. *Berlingske Tidende* den 16. august 1863.
12. *Antikvarisk Tidsskrift* 1861-63, København 1864, s. 24.
13. *Årbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1868.
14. Koncept fra C.J. Thomsen, den 10 februar 1862, Oldsagsmuseets Arkiv, Nationalmuseet. Brevet er tidligere offentliggjort i sin fulde ordlyd i en artikel af Bodil Busk Laursen, *Hikuin* 7, 1981.

Stine Wiell er født i 1946 og museumsinspektør på Haderslev Museum. Hun er uddannet som forhistorisk arkæolog og som historiker. De senere år har hun især beskæftiget sig med arkæologisk forskningshistorie i det dansk-tyiske grænseland. Hun har bl.a. skrevet »Apropos - kongegravninger«, om Frederik den 7's moseudgravninger i hertugdømmet Slesvig, i *Slesvigland* nr. 2, 1991, »Christian Jürgensen Thomsens rejse i hertugdømmet Slesvig i sommeren 1863«, i *Sønderjyske Årbøger* 1992, samt senest »Hjerteguld«, om guldsboksen fra Skodborg, der blev Thomsens sidste glæde mens han lå for døden, *Skalk* nr. 1, 1993.

Malt-stenen, en alfabetmagisk indskrift fra tidlig vikingetid

Af Poul Erik Mørup

Af de forslag til tydning af den sydjske Malt-indskrift, der foreligger i dag, synes Ottar Grønviks¹⁾ og Karen Thuesens²⁾ – deres øvrige kvaliteter ufortalt – tillige at være dem, der indeholder de bedste dellæsninger. De vil derfor blive lagt til grund for nedenstående forsøg på en nytolkning. Der vil blive søgt sammenstillet en tekst, der både indebærer en vis forenkling af sætningsopbygningen og desuden byder på såvel sammenhæng i det mytologiske indhold som i den del, der udgør selve mindeindskriften. Hvad angår udlæsningen af indskriften rune for rune, vil den translitteration, som bringes i museumsinspektør Svend Aage Knudsens redegørelse i Mark og Montre 1991³⁾ og som bygger på en grundig, fornyet undersøgelse af stenen, blive fulgt nøje. Den gengives hermed, idet indskriftens 2 lodrette runerækker betegnes A1 og A2 og de 6 vandrette B1 til B6. De runer, jeg betragter som usikre, er angivet med *, mens skilletegn uanset antal markeres med .:

Translitteration:

A1 suaai:titultitul
A2 fuparkhniastbmlR
B1 huaRisi:alistiḡsa:huaRis
B2 uifrpuR:karpi:afraftasinifaupṛ
B3 kul:finR:faI,*:tairunḡR:u
B4 ḡiuinrunḡR:sulialta:huaR ttt
B5 utu:tuuutbilikḡR:tuRraki
B6 tuḡI

I vestnordisk gengivelse:

Svá á í titul titull:

Futharken.

Hverr es í? Elzti ása. Hverr es? (Hóvarr es).

Véfrøðr gerði afr ept æsnifqðr.

Kolfinnr fal teitirúnar ok ævinrúnar. Sýli alda hverr: T(ýr) ! T(ýr) ! T(ýr) !

Út, út, ú-ú-út bili gengr Týr! Reki dul í.

Oversættelse:

Således har indskriften i sig en indskrift:

Runealfabetet.

Hvem er deri? Den ældste af aserne. Hvem er det? (Det er Hovar).

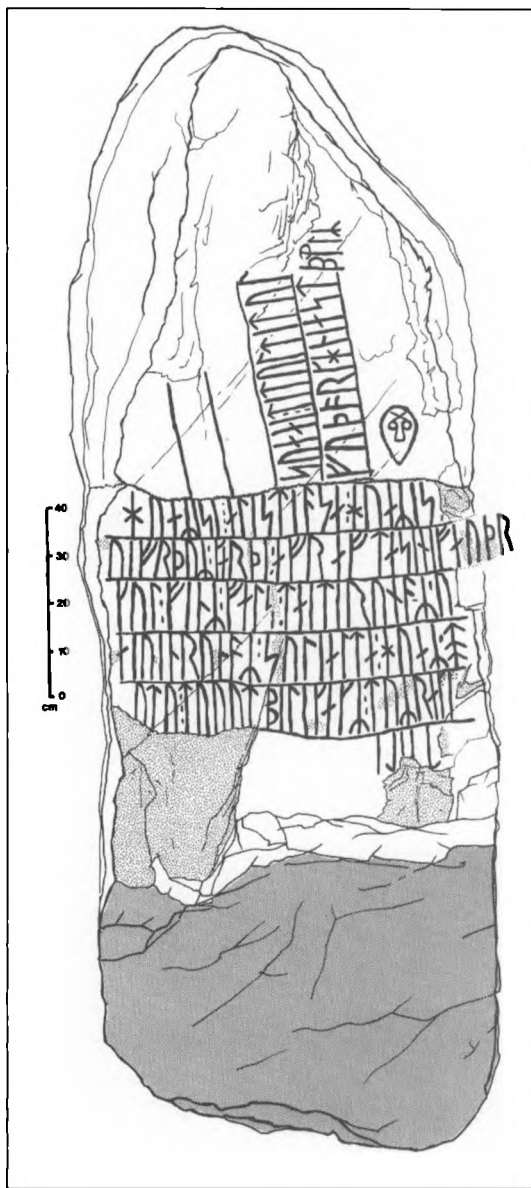
Vifrød gjorde arveøl efter sin kære fader.

Kolfinn skjulte glædesruner og evighedsruner. Enhver stivne til is: T(yr) ! T(yr) ! T(yr) ! Ud, ud, u-u-ud øjeblikkelig træder Tyr! Han drive fordølgelse deri.

Malt-stenens indholdsmæssige disposition kan opstilles på følgende måde:

1. Overindskriften. (A1 - A2).
2. Den mytologiske gåde. (B1).
3. Mindeindskriften. (B2).
4. Runemesterformlen. (B3-B4.10).
5. Fremmaningen af Tyr. (B4.11 - B6).

Af disse hører 1, 2 og 5 sammen under det, der sammenfattende kan kaldes indskriftens mytologiske indhold og 3 og 4 under det, man kunne benævne indskriftens anledning. Lad os begynde med den.



T.v. Revideret læsning og udtegning af Malt-indskriften med skitsering af stenens strukturlinier og revner. Priksignaturerne angiver forvitrede og skadede stenpartier. (Tegn.: Sv. Aage Knudsen, Egnsmuseet for Holsted, Brørup, Vejen).

T.h. Malt-runestenen fotograferet med skråt sidelys efter opsætningen på Sønderkov. Foto: A. Frandsen, Egnsmuseet for Holsted, Brørup, Vejen.






I. Anledningen

Selve læsningen af mindeindskriften (B 2) følger Ottar Grønviks tekst nøje, bortset fra, at personnavnet i hans udlægning er anbragt på sidste plads i sætningen, altså Kolfinn. Denne ordstilling, som hævdes at fremhæve personnavnet, er jo nok mulig, men ikke særlig almindelig (jvf. DR sp. 877 ff. spec. 880, om ordstilling). Når man betragter stenens linieopdeling og de 2 personnavnes placering på disse: første plads i hver sin linie, vil det være naturligere at opfatte disse navne som indledning til hver sin hovedsætning, hvilket i epigrafisk sammenhæng giver en mere ligefrem og mindre søgt sætningsopbygning. Desuden ville runeristeren næppe heller have døjet med at riste slutningen af B 2 helt om på stenens smalside, hvis det ikke netop var fordi han ønskede sit eget navn anbragt forrest i B 3 og som indledning til en ny sætning. Vi må altså holde fast i, at Vifrød er mindestenens rejser og Kolfinn den, der er mester for runerne.

Ordet *afR* byder på visse vanskeligheder i sammenhængen. Det optræder i Egils saga (kap. 43), hvor det betyder en slags simpel drik, måske tyndt øl i modsætning til rigtigt øl. Ottar Grønvik mener, at der kan være tale om langtidsholdbart, stærkt krydret øl, som man kunne have med på langfart til søs, altså skibsøl, som det i en nødssituation var muligt at anvende som gravøl. At antage, at *afR* skulle være en forvanskning af *erfi*, der betyder gravøl, synes ikke nødvendigt. Ifølge Grønvik kan ordet nemlig forbindes med *adj.afR* = stærk, således at det måske netop har kunnet betegne stærkt øl af en kvalitet, så det kunne bruges til gravøl. I en dansk sammenhæng og på baggrund af tidsforskellen på 3-400 år mellem Malt-indskriften og Egils saga kan en sådan nuanceforskel i betydning vel ikke udelukkes.

Navnet på Vifrøds afdøde fader oplyses ikke i indskriften. At det udelades, er et udtryk for, at det nok så meget var til minde om stenrejserne selv, at runestenene i vikingetiden blev rejst. Ophavs-

mændene sørger altid for selv at blive nævnt på fremtrædende plads i indskrifterne. Formålet kunne ofte være at markere, at det nu var stenrejseren, der sad inde med afdødes ejendom, status eller rang⁴⁾. I Karen Thuesens udlægning er det Vifrøds oldefader (*ái*), der mindes. Rent bortset fra det sjældne i et sådant forhold (med den tids langt kortere levealder taget i betragtning) synes denne antagelse også af en anden grund at kunne udelukkes: Det er nemlig ikke særligt sandsynligt, at Vifrød har overtaget ejendom eller nogen verdslig eller religiøs position i samfundet direkte efter sin oldefader. Det ville jo i hvert fald kræve, at såvel faderen som farfaderen var døde før oldefaderen, samt at der ikke har været nogen nærmere arveberettigede hverken i første, anden eller tredje generation efter oldefaderen, hvilket forekommer stærkt hypotetisk. Så denne anonyme oldefader må vi nok lade ude af betragtning.

I Kolfinns runemesterformel må der knyttes nogle bemærkninger til opfattelsen af et par usikre runer. Såvel hos Karen Thuesen som hos Ottar Grønvik læses første rune i B 4 som et *k*, således at det lille ord *uk* = »og« ret påfaldende skulle være delt over på midten. Denne rune er nu efter al sandsynlighed et oralt *a*, , med venstre del af bistaven bortslået af rendegraveren i forbindelse med fundet. Den bevarede højre del står ret ud fra hovedstaven uden den krumning, som en *k*-rune normalt har, og den er endvidere alt for kort. Desuden sidder *k*-runens bistave (bortset fra *k* i *kul*: *finR*) ellers ret højt i indskriften, medens den her skulle sidde omtrent midt på hovedstaven. Alt taler således for et *a* af dansk type, medmindre vi her skulle have et enkeltstående eksempel på en svensk-norsk *a*-rune (), på linie med de 4 *n*-runer af denne type (). Iøvrigt dækkes det lange *æ* i *ævinrúnar* kun dårligt alene af *i*-runen i en så gammel indskrift⁵⁾. Dertil bruges  = *a* eller bedre endnu på dette sted digrafen (tvetegnet)  = *ai*, fordi *æ* i dette tilfælde er opstået af en gammel ur-

nordisk diftong (tvelyd) ai (aiwin > ævin)⁶⁾. Man kan så undre sig over, hvorfor k'et efter u er udeladt i slutningen af B 3, udover, at der ikke har været plads til det. Årsagen hertil skal sikkert søges i den defekte rune mellem fal og taiti midt i linien. Den læses af Karen Thuesen som et i og af Ottar Grønvik som et s, men ligner vel snarere et mislykket t. Runen er simpelthen gået i fisk for risteren, der så har opgivet det forvitrede sted og ristet t i taiti lidt længere til højre, således at der kom til at mangle plads til den sikkert ellers planlagte k-rune i liniens slutning.

Der optræder 2 slags runer ifølge indskriften: »glædesruner og evighedsruner«. Den første slags hentyder ifølge Karen Thuesen til den fornøjelse, der for de gamle nordboer lå i at fremsætte gåder. Og her er Malt-indskriften jo langt fra noget enkeltstående eksempel. Indskrifterne fra Eggjum og Rök indeholder også gåder, ligesom Edda-digtningen er rig på dem. Der er dog også mulighed for som Ottar Grønvik at anskue dem i sammenhæng med gravøllet (Grønvik 1990, s.194 og 1992, s.14). »Evighedsruner« skal derimod sikkert ses i forbindelse med værnefunktionen, en evig »fordølgelse«. Formålet var at sikre stenen og dens runer for fremtiden, en bestræbelse, også andre indskrifter er eksempler på (Glavendrup, Tryggevælde, Randbøl, Års, Tillitse, Sandby 3 o.a.).

II. Det mytologiske indhold

De 2 lodrette runerækker (A 1 og A 2) er udlagt som en slags overindskrift (Grønvik), en opfattelse, som jeg vil tilslutte mig. Denne overindskrift meddeler, at indskriften rummer en ekstra indskrift i sig, nemlig runealfabetet. Denne meddelelse er essentiel, idet runealfabetet, som det skal vise sig, udgør nøglen til den rette forståelse af indskriftens mytologiske indhold. Opfattelsen af runefølgen titultitul som hhv. akkusativ og nominativ af vestnordisk titull = overskrift, titel, indskrift, kan synes problematisk i en så tidlig indskrift (850-900), da

ordet i alm. anses for indlånt fra middelalderlatin (titulus) efter kristendommens indførelse. Og her anvendes ordet kun i en snæver sammenhæng om indskriften på Kristi kors. Ottar Grønvik antyder en mulig forbindelse med missionstidens Ribe, hvor runeristeren kan have tilegnet sig dette udtryk og brugt det også i en hedensk gravskrift, en forklaring, der dog forekommer temmelig usandsynlig. Men hvad skulle egentlig være til hinder for, at et ord som titull kunne være indlånt på et langt tidligere tidspunkt? Der findes flere latinske låneord, der er optaget i urnordisk engang i løbet af kejsertiden, hvor romerverdenen i det hele taget øvede så stor indflydelse på de germanske folkeslag i nord såvel merkantilt som kulturelt. Som eksempler på sådanne tidlige låneord kan nævnes visse handels-samkvevmsbetingede ord som købe (af caupo = kræmmer, krovært), pund, kobber, men også kedel, kat (cattus), vin, bælte m.fl.⁷⁾ Da selve skikken at rejse runesten – fra det 4. århundrede e.Kr. i Norge og Sverige, fra det 6. århundrede i Danmark (Blekinge) – utvivlsomt er inspireret af romerske gravmæler og altersten med indskrifter, der bl.a. i stort tal har flankeret de gamle romerveje (f.eks. Via Appia), kan det ikke undre, at også selve betegnelsen for en sådan indskrift kan være indlånt tidligt, mens latin endnu var et levende talesprog⁸⁾.

Første vandrette linie (B 1) rummer den mytologiske gåde i form af et spørgsmål om, hvem der befinder sig skjult i futharken. Efter svaret »Den ældste af aserne« følger et nyt spørgsmål, som samtidig er et maskeret svar på gåden: huaR is kan nemlig dels læses Hverr es? = »Hvem er det?«, dels Hóvarr es = »Det er Hovar«, altså et (visuelt) ordspil i stil med Homers »Ingen« i Odysseen. På en guldraketeat (Fyn 1) fra begyndelsen af 500-tallet møder vi en lignende form houaR, der er udlagt som et personnavn eller gudenavn. Det er et gammelt germansk toleddet navn, bestående af forleddet Hó- = »Høj-« og af -(v)arr < -warjaR = »beskytter«⁹⁾ eller -harjaR = »kriger«¹⁰⁾. Lignende

navne er f.eks. Agnarr, Einarr, Ragnarr m.fl. Navnetyper er overordentlig almindelig i de nordiske sprog. Forleddet kendes fra en anden tidlig runeindskrift, nemlig Ribe-kraniet fra ca. 750. På denne står der *hutiur*, som læses vestnord. Hótyr. Det er blevet opfattet som et Odins-navn, men kan lige så let tages for fuldt pålydende, altså den gamle krigsgud Tyr. »Den høje kriger« eller »den høje beskytter« (her af indskriften, mindesmærket) vil begge passe fint som benævnelser for Tyr. Følgelig er gáden såvel en påkaldelse som første led i en udmaning af Tyr i 3 stadier med det formål at få ham til at træde helt frem. I spørgsmålet/svaret huaR is er han fortsat skjult ligesom i futharken, men i sætningen i B 4 sýli alda hverr: t t t! = »Enhver stivne til is (i hellig ærefrygt): t t t! (= 3 gange Tyr)« er hans tilstedeværelse nært forestående, men dog kun i form af hans symbol, den tredobbelte t-rune. Af den efterfølgende sætning fremgår det helt åbenlyst, hvad hensigten har været: Tyr skal manes ud af futharken på magisk vis (»Ud, ud, ud straks træder Tyr«) for at kunne beskytte indskriften, »drive fordølgelse i den«. Hans gudskraft ligger latent i futharken, men kan kun træde i funktion, når han kaldes ud derfra og kommer rigtigt til stede. Det ansueliggøres også grafisk ved, at hans navn ikke længere dølges eller bringes i kryptisk form, men nu nævnes fuldt ud. Tyr skal som højere magt sikre evig fordølgelse af det, som runeristeren som menneske har søgt skjult med sine runer. Er indskriften skjult (fal)¹¹ efter bedste menneskelige evne og hemmeliggjort ved guddommelig indgriben (dul), kan der ikke forøves anslag mod den ved hjælp af trolddom eller magi. Tyr er til evig tid nærværende i indskriften, så derfor må enhver, der nærmer sig, »stivne til is« (d.v.s. lammes af ærefrygt), således at onde hensigter derved umuliggøres. Malt-stenen er dermed et fint kilde-eksempel på den Tyrs-kult, som de mange stednavne med Tyr især i Jylland bærer vidne om¹². Disse navne er formodentlig opstået en-

gang i løbet af yngre jernalder, men kan også være senere dannelser fra begyndelsen af vikingetiden. Tyr anses ellers i alm. for en falden stjerne på dette tidspunkt, helt ulig den høje rang i gudehierarkiet, han må have haft længere tilbage i hedenskabet. I Eddaen og hos Snorre spiller han ingen fremtrædende rolle. Men navnet Tyr betyder som appellativ (fællesnavn) »gud« og er etymologisk beslægtet med Zeus og Juppiter, den antikke verdens øverste guddom. Opfattelsen af ham som »ældst af aser« ligger derfor lige for. Som himmelgud på linie med Zeus har han næppe været dyrket på dette sene tidspunkt. Det er snarere som krigsgud, en viking som Vifrød ville dyrke ham. Malt-indskriftens betydning er da dels påvisningen af denne sene kult i Sydjylland, dels af runealfabetets særlige magiske funktion og snævre sammenhæng med mytologien og endelig af gravølsceremoni og rejsning af mindsten som manifestation af overtaget position i samfundet¹³.

III. Datering og herkomst

Til tidsfæstelse af indskriften er det vigtigste enkeltord *reki*, der samtidig afslører risterens sproglige herkomst. De tidligste eksempler på tab af v foran r i vestnordisk findes hos skjalden Brage, der digtede sin Ragnarsdrapa engang i første halvdel af 800-tallet. Dette digt opviser såvel bevaret som svundet v i denne stilling (vrøngum i str. 19 over for reiðr i str. 11). Vi har hermed en terminus post quem for Malt-indskriftens datering: den er næppe ældre end ca. 850. Senest fra ca 900 er endvidere R i norsk erstattet af r i alle stillinger (modsat dansk, hvor det i første omgang kun sker efter dental).

Det ældste eksempel er Trå bronzeøse fra ca. 900 med formerne averkar og kærðir, mens de 3 norske 800-tals indskrifter, hvor eksempler foreligger, Valby- og Bjørneby-stenene og Oseberg træbøtte, alle ligesom Malt endnu har R. Dette sandsynliggør, at indskriften tidsmæssigt nok skal

anbringes i perioden 850-900. Ud fra rent runografiske kriterier må man nå til samme konklusion:

𐌱 har endnu de højsiddende bistave, som også ses på Gørlev-stenen (fra ca. 900). Endvidere anvendes * for h og ikke det gamle H, som endnu optræder på de danske stenindskrifter fra ca. 800 (Helnæs, Snoldelev, Høje Tåstrup). På disse dækker runen * oralt a, der i visse af periodens indskrifter også noteres med den nye rune 𐌶, f.eks. Snoldelev, Helnæs, Flemløse 1. Mens de benyttede runer med undtagelse af de 4 n-runer af den svensk-norske stutrunetype 𐌱 alle tilhører den klassiske, danske yngre normalfuthark, der i sin »rene« form er fremherskende i Danmark fra 800-tallet til o. år 1000 og også påtræffes i enkelte norske indskrifter (f.eks. Valby- og Alstad-stenene), så er sproget bag tegnene entydigt vestnordisk, d.v.s. norsk, da Island først netop koloniseredes fra Norge på Malt-indskriftens tid. Herpå tyder nemlig udover reki også navnet på runeristeren, Kolfinn, som ikke kendes fra østnordiske kilder, samt vel også formerne tuR med u = \bar{y} i stedet for i = \bar{i}

Noter

1) Ottar Grønvik 1990 og 1992. I oversættelse: »Således har indskriften en indskrift i sig: Futharken. Hvem er deri? (d.v.s. i futharken) Den ældste af aseme. Hvem er deri? Vifrød (= Tor). Kolfinn holdt gravøl efter sin elskede far. Der overbragtes glædesruner og evighedsruner. Hver mand fryse til is. Utu – tuut! (=udråb, som når man gyser af kulde). Med djærvehed går han, som er vanskelig at drive bort (= Tor), mod skadevolderen (= jætten).«

2) Karen Thuesen 1990. I oversættelse: »Således: Giv evigt fordølgelse! Giv evigt fordølgelse! Futharken. Hvem (den ældste af aseme) er i et kar, som gnistrer? Vifrød gjorde afr(?) efter sin oldefader malningen heri (i stenen). Kolfinn skjulte heri (i stenen) morskabsruner og evighedsruner. Solen i ildkarret! Tyr! Tyr! Tyr! Ud, ud, ud Billing (en dværg)! Tyr drive fordølgelse heri (i stenen).«

3) Svend Aage Knudsen 1991, s. 14.

4) Birgit Sawyer 1991.

og u(k) i stedet for auk. Disse træk synes således at være grund nok til, at Ottar Grønvik næppe kan have ret i at søge indskriftens sproglige oprindelsessted i det svenske, nærmere bestemt Östergötland¹⁴⁾. Malt sammenholdes her med tidlige svenske indskrifter som Rök og Oklunda-ristningen, hvilket også er korrekt, for så vidt angår visse træk i indskrifternes ydre præg. Men sprogligt kan der ingen tvivl være. Der må være tale om en nordmand, der sikkert har været meget omkringrejsende (måske også i det svenske) og som kan have været på kortere eller længere visit i Sydjylland, evt. hidkaldt til opgaven fra det nærliggende handelscenter Ribe, der jo på den tid trak folk til fra hele Nordsø-området¹⁵⁾.

Indskriftens andet personnavn Vifrød derimod kan ikke entydigt afgrænses til nogen bestemt del af Norden, og vi må derfor antage, at Vifrød som mindestenens rejser har været lokal, hvilket også understøttes af de ovenfor omtalte religiøse forhold.

5) Lydværdien æ får i-runen først fra omkring midten af 900-tallet, jvf. Harry Andersen 1942, s. 252.

6) Brøndum-Nielsen I 1950, § 106, anm. 2.

7) Peter Skautrup I 1944, s. 76 og s. 174.

8) Titull (titulus) må ligesom ketill = »kedel« (<*katilaR af latin catillus) være indlånt som a-stamme, ikke som u-stamme. I så fald måtte nemlig formen på Malt-indskriftens tid endnu have været titulR i nominativ, da u-apokope efter kort rodstavelse først finder sted efter 800.

9) Ottar Grønvik 1987, s. 141-143.

10) At R-runen er benyttet i stedet for det ventede -r (efter assimilation rR > rr) må jo være gjort bevidst for at tilsløre svaret, men lader sig også underbygge af indskriftens norske herkomst, hvor de 2 r-lyde tidligt falder sammen (senest o. 900). En mere »korrekt« ristning af Hóvarr ville være huuar, men

Malt-stenen

med det ene u udeladt for at maskere svaret på gåden. Iøvrigt kan et enkeltstående u godt dække o-v eller u-v, jvf. Rök-stenens ituituąki = etu vettvangi = »føde på slagmarken«.

En tredje mulighed, der bedre ville forklare det anvendte -R, kunne for efterleddets vedkommende være en afledning af urn.

*gaiRaR = vestnord. geirr = »spyd«, jvf. Jan de Vries 1962 (u. Hávarr).

11) Når runerne udtrykkeligt skal dølges (ved Tyr's mellemkomst), må også ordet fal tages i sin bogstavelige betydning: skjule (i magisk sammenhæng), skjule for at beskytte. Der kan være tale om en gammel reliktbetydning fra en magisk formel fra umordisk tid: skjule i grav, begrave, altså anvendt om indskrifter, der skulle lægges ned i grave for at beskytte dem (sml. Kylver, Stenstad, Eggjum m.fl., der lå skjult i grave). Denne oprindelige betydning af vestnord. fela må være gået i glemmebogen allerede før senumordisk tid (6. århundrede), da Stentofte- og Bjørketorp-stenene (fra Blekinge) begge bruger ordet uden at have haft tilknytning til nogen grav (se DR sp. 404-405).

12) I Jylland findes 21 sikre eksempler over for 3 sjællandske og 1 norsk, f.eks. Tirslund, Tistet, Tisted (se Bente Holmberg 1986). Af disse befinder 3 sig inden for afstande af hhv. ca. 10, 20 og 25 kilometer fra Malt-stenens fundsted.

13) Hvilken position, der kan være tale om, kan navnet Vifrød måske give et fingerpeg om. Det har udtalt sakralt præg (»viets, helligdommens freder«) og ville passe fint til en, som skulle overtage hvervet som gode, ligesom fynske Roulv, »Næsboernes gode«, der nævnes i indskrifterne fra Helnæs og Flemløse, og Glavendrup-stenens Alle.

14) Ottar Grønvik 1990, s. 199-200 og s. 202-203, og 1992, s. 23-24.

15) Stig Jensen 1991.

Litteraturhenvisninger

Andersen, Harry: Runedansk rita og rata. Nogle runografiske og lydhistoriske Bemærkninger. (Arkiv för Nordisk Filologi 56, 1942, s. 251-265).

Brøndum-Nielsen, Johs.: Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling. 2. udg. Bd. 1. Kbh., 1950.

DR = Danmarks Runeindskrifter. Ved Lis Jacobsen og Erik Moltke under Medvirkning af Anders Bæksted og Karl Martin Nielsen. Bd. 1-3. Kbh. 1941-42.

Grønvik, Ottar: Fra Ågedal til Setre. Sentrale runeindskrifter fra det 6. århundre. Oslo, 1987.

Grønvik, Ottar: Den nyfundne runesteinen fra Malt i Jylland – en religionshistorisk vigtig indskrift fra omkring 900. (Det Norske Videnskapsakademi: Årbok, 1990, s. 187-207).

Grønvik, Ottar: Runesteinen fra Malt i Jylland. (Arkiv för Nordisk Filologi 107, 1992, s. 1-34).

Holmberg, Bente: Den hedenske gud Tyr i danske stednavne. (Mange bække små. Til John Kousgård Sørensen på tresårsdagen 6.12.1985. Kbh. 1986, s. 109-127).

Jensen, Stig: Ribes vikinger. Ribe, 1991.

Knudsen, Svend Aage: Runesteinen fra Malt sogn nu på museum. (Mark og Montre, årg. 1991, s. 3-23).

Sawyer, Birgit: The erection of rune-stones in Viking-age Scandinavia: The political background. (The audience of the sagas II: The eighth international saga conference. Göteborg, 1991, s. 233-242).

Skautrup, Peter: Det danske Sprogs Historie. Bd. 1. Kbh., 1944.

Thuesen, Karen: Maltstenen. En runologisk undersøgelse af den sydjyske Maltindskrift. Kbh., 1990.

Vries, Jan de: Altnordisches etymologisches Wörterbuch. Leiden, 1962.

Poul Erik Mørup. Født 1949. Bøgevej 32, 6600 Vejen. Har tidligere skrevet til Årbog for Ribe Amt, 1989: Lægelig runemagi i 700-tallets Ribe.

Et udvalg af historisk litteratur om Ribe amt

"Fra Ribe Amt" bringer hvert år en liste over bøger og tidsskriftartikler vedrørende Ribe amts historie. Oversigten er udarbejdet i samarbejde med foreningens medlemmer og Centralbiblioteket i Esbjerg. Redaktionen vil være taknemmelig for oplysninger, der kan bidrage til at gøre listen så fuldstændig som muligt.

Til orientering skal anføres, at når der i litteraturlisten henvises til: 1/Egnsbogen 1992, så er det Grindsted - Billund egnen, der dækkes, 2/Lokalårbogen 1992, så er det Bramming kommune, der dækkes og endelig 3/Museumsavisen 1992, så er det Vejen - Brørup - Holsted området, der behandles.

Historieformidling

Tidsskrifter

By, marsk og geest 2, Årsberetning 1989 (Udg. af Den antikvariske Samling i Ribe)

By, marsk og geest 3, Årsberetning 1990 (Udg. af Den antikvariske Samling i Ribe)

By, marsk og geest 4, Årsberetning 1991 (Udg. af Den antikvariske Samling i Ribe)

Egnsbogen 1992, Grindsted/Billund (med årets begivenheder) 64 s., ill.

Fra Ribe Amt XXV - 3, 1992 (Red. af H.J. Larsen, A. Frandsen og J. Kusk, udg. af Hist. Samf. for Ribe Amt), 160 s., ill.

Lokal-årbogen 1992 (med glimt fra 1991 - 92. Red. af F. Just, H. Benmouyal, E. Schmidt, K. Frøsig og T. Nielsen, udg. af Lokalhistorisk Forening for Bramming Kommune)

Mark og Montre 1992 (red. af W. Gelius, M. Guldborg og S. A. Knudsen, udg. af Ribe Amts Museumsråd) 52 s., ill.

Museumsavisen nr. 21, 1992 (Red. af A. Frandsen, S. A. Knudsen, H. J. L. Larsen og S. Moses) 12 s., ill.

Sjæk'len 1991 (red. af M. Hahn-Pedersen, Årbog for Fiskeri- og Søfartsmuseet, Saltvandsakvariet i Esbjerg) 144 s., ill.

Ølgod Museum 1991 (red. S. Manø) 101 s. ill.

Museer/Arkiver

Beretninger fra amtets lokalhistoriske arkiver (Fra Ribe Amt 1992, s. 446 - 463)

Fra lokalarkivernes arbejdsmark i Ribe Amt i 1991 (Fra Ribe Amt 1992, s. 442 - 445)

Årsberetning 1991. Esbjerg Museum (Esbjerg 1992) 23 s. ill.

Bjørnslev, J.: Fanø Kunstmuseum i Sønderho (Mark og Montre 1992, s. 44 - 47)

Nielsen, H.: Aktuelt om Sønderuskov (Museumsavisen nr. 21, 1992, s. 2 - 4)

Arkæologi

Feveile, C.: Et sjældent ravhus (By, marsk og geest 4, s. 40 - 44)

Frandsen, L. B.: Sig kapelbanke (Fra Ribe Amt 1992, s. 417 - 421)

Frandsen, L. B.: Under hul nr. 13 - fundet af en boplads fra ældre germansk jernalder (Mark og Montre 1992, d. 31 - 34)

Frandsen, L. B. og Voss, O.: Jernalderudvindingspladsen i Snorup (Ølgod Museum 1991 s. 7-9).

Jensen, S.: Dankirke - Ribe. Fra handelsgård til handelsplads (i "Fra Stamme til Stat i Danmark. Høvdingesamfund og kongemagt. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII:2, 1991, s. 73 - 88)

Jensen, S.: Handel med dagligvarer i Vikingetiden (Hikuin 16, 1990, s. 119 - 138)

Jensen, S.: Metalfund fra vikingetidsgårdene ved Gl. Hviding og Vilslev (By, marsk og geest 3, s. 27 - 40)

Jensen, S.: Odin fra Ribe (i "Oldtidens ansigt" 199, s. 178 - 179)

Jensen, S. og Frandsen, L. B.: Hvor lå Ribe i vikingetiden (Kuml 1986, s. 21 - 35)

Jensen, S. og Frandsen, L.B.: Pre - Viking and Early Viking Age Ribe. Excavations at Nicolaigade 8, 1985 - 86 (Journal of Danish Archaeology, vol. 6, 1988, s. 175 - 189)

Jensen, S. og Frandsen, L. B.: The Dating of Ribe's Earliest Culture Layers (Journal of Danish Archeology, vol. 7, 1990, s. 228 - 231)

Juhl, M.: Runegravstenen i Føvling gennem 350 år (Fra Ribe Amt 1992, s. 392 - 406)

Kolstrup, E.: Mikroskopiske levn fra Ansgars Ribe. 800 og 900-tallets plantevækst belyst ved pollenanalyser (By, marsk og geest 3, s. 44 - 51)

Madsen, P. K.: Handelskeramik fra middelalderens Grønnegade (By, marsk og geest 2, s. 2 - 31)

Madsen, P. K.: Mittelalterliche bleiglaserte Miniaturgefasse aus Ribe (i "Töpferei- und Keramikforschung", 2, 1991, s. 427 - 439)

Madsen, P. K.: The Relocation of 12th Century Ribe - the evidence of the pottery imports (i "Festschrift presented to John G. Hurst", 1992, s. 113 - 125)

Melander, T.: Ribesten fra Rhinen af? (By, marsk og geest 4, s. 15 - 24)

Rindel, P. O., m.fl.: Motorvejen. Et tværsnit gennem Sydjyllands oldtid (Museumsavisen nr. 21, 1992, s. 8 - 9)

Rindel, P. O.: Oldtid i lange baner - arkæologiske undersøgelser på den kommende motorvejsstrækning mel-

lem Vejen og Holsted (Mark og Montre 1992, s. 38 - 43)

Siemen, P.: En høj i Vorbasse og lidt om høje i almindelighed (Mark og Montre 1992, s. 13 - 18)

Skov, H.: De arkæologiske undersøgelser af Sortebrødregade i Ribe i 1991 (By, marsk og geest 4, s. 25-30)

Stoumann, I.: En ny runeindskrift fra dansk middelalder (Mark og Montre 1992, s. 24 - 25)

Wamers, E.: Ribes Gral (By, marsk og geest 4, s. 2 - 13)

Naturforhold

Schmidt, E.: Stormfloder og digebyggeri i Darum (Lokal-årbogen 1992, s. 57 - 60)

Skov, H.: Ribe, storkenes by (Fra Ribe Amt 1992, s. 382 - 391)

Besættelsestiden

Andreasen, A. V.: To rømningsmænd fra Værnemagten (Fra Ribe Amt 1992, s. 324 - 326).

Ebert, V. B.: Atlantvolden fra Nymindegab til Skallingen (Oksbøl 1992) 92 s., ill.

Gerlich, S.: Den tyske værnemagt i Strellev under 2. verdenskrig (Ølgod Museum 1991, s. 41-62).

L. G.: Tirpitzstillingen - før og nu (Fra Ribe Amt 1992, s. 354 -369)

Petersen, D.: Thue og hans tid, skæbner, oplevelser og hverdan under Danmarks besættelse 1940 - 1945 (Esbjerg 1992).

Schmidt, P.: Bombardementet af Esbjerg den 4. september 1939 (i "Hej, Verner)

Landbrug, Fiskeri

Landbrug

Bak, O.: Engvandingsanlæg (Lokal-årbogen 1992, s. 54 - 56)

Mulvad, S.: Grandegilde (Fra Ribe Amt 1992, s. 410 - 416)

Sørensen, F.: Foranderligheder efter Anden Verdenskrig (Fra Ribe Amt, 1992, s. 311 - 323)

Fiskeri

Holm, P.: Den flåde, vi ikke fik. Danske damptrawler i Nordsøen og ved Island, 1887 - 1903. (Sjæk'len 1991, s. 49 - 74)

Landsbyer

Lindknud 1930 - 1992. En egn i forandring (Lindknud 1992) 332 s., ill.

Troelsen, S. B.: V. Vedsted Sogns slægts- og ejendomshistorie bd. 1-3 (1992) ill.

Mejerier

Jensen, E.: En mejerihistorie (Lokal-årbogen 1992, s. 68 - 78)

Industril og håndværk

Frausing, J. S.: Tårnuret på Sønder-skov Hovedgård (Museumsavisen nr. 21, 1992, s. 5 - 7)

Guldberg, M.: Fra husflid til industri? Vestjyske bønders bierhverv (Mark og Montre 1992, s. 26 - 30)

Guldberg, M.: Køkkenet - Ølgods største arbejdsplads (Køkkenet. Danmarks største arbejdsplads, Ølgod 1992, s. 42 - 51)

Ploug, M.: Skrædderi i Årre (Mark og Montre 1992, s. 19 - 23)

Thomsen, J. S.: En Landsbysmed (Fra Ribe Amt 1992, s. 327-333).

Willadsen, P.: En familie og en fabrik (Lokalårbogen 1992, s. 51 - 53)

Trafik og kommunikation

De mange gode sider (Esbjerg 1992) 102 s., ill.

I storm og stille - den sikre havn (Esbjerg 1992) 160 s., ill.

Hahn-Pedersen, M.: Fanøs "jernalder" - portræt af en brydningstid (Sjæk'len 1991 s. 9 - 48)

Itersen, P. J.: Jens Sørensen - En dansk sømand i Amsterdamsk tjeneste (Ølgod Museum 1991 s. 10-29).

Nyland, N.: Ledvogter i Forsomhøj (Ølgod Museum 1991 s. 34-40).

Handel, service og off. institutioner

Andersen, T.R.: Farup-Hansens Ægpakkeri (Lokal-årbogen 1992, s. 97 - 108)

Nielsen, A. S.: Vejrup Købmandsgård (Lokal-årbogen 1992, s. 61-67)

Simonsen, H. B.: Da fiskebilerne slog godstogene af banen (Mark og Montre 1992, s. 3 - 8)

Simonsen, H. B.: Med fisk fra Esbjerg til Tyskland i 1930'erne og 1940'erne. (Sjæk'len 1991, s. 75 - 86)

Sørensen, E.: Grindsted apotek gennem 150 år (Egnsbogen 1992, s. 19 - 24)

Trabolt, J.: Bramming kommunale tandpleje (Lokalårbogen 1992, s. 46 - 50)

Rets- og toldvæsen

Andersen, P.: Kriminalpolitiet i Grindsted (Egnsbogen 1992, s. 8 - 10)

Nørgaard, G. R.: Gørding Herreds tingbøger (Lokalårbogen 1992, s. 94 - 96)

Socialhistorie

Degn, O.: Porsborg hin røde.... Ejendommen Porsborg i Ribe, dens ejere og beboere og baggrund i de sociale forhold 1950 - 1990. (By, Marsk og geest 3, 1990, s. 3 - 25)

Kulturelle forhold

Bukdahl, E. M.: Det heroiske og det monumentale - hovedlinier i Niels Hansen Jacobsens og Svend Montre 1992, s. 35 - 37)

Gelius, W.: Kristian Zahrtmann i Ribe (Mark og Montre 1992, s. 9 - 12)

List, M.: Franz List; en Fanø-maler. 14 s., ill.

Arkitektur

Engqvist, H. H.: Laurids Tøgersens gård på hjørnet af Torvet og Overdammen i Ribe (By, marsk og geest 4, s. 31 - 39)

Madsen, P. K.: Nørreport i Ribe - et forsvundet vartegn for byen (Hikuin 19, 1992, s. 197 - 218)

Søndergaard, S.: Sønderskov. Historie og restaurering (1992) 32 s., ill.

Kirkehistorie

Futtrup, A. M.: Begravelsesskikke i Ribe Amt (Fra Ribe Amt 1992, s. 422 - 426)

Kirkebygningen

Havsteen-Mikkelsen, A.: Robert Jakobsen og Hjerting kirke (i "Velux Fondens Årsskrift" 1992)

Jensen, M.: Urup kirke (Egnsbogen 1992, s. 35 - 40)

Nyborg, E. Poulsen, N. J., og Kjær, U.: Kirkerne i Anst, Gesten og Skanderup (Danmarks Kirker bind 4, hæfte 25, 1992) 118 s., ill.

Nyborg, E., Poulsen, N.J., og Kjær, U.: Kirkerne i Grindsted, Grene, Vorbasse og Hejnsvig (Danmarks Kirker bind 4, hæfte 23, 1992) s., ill.

Nyborg, E., Poulsen, N. J., og Kjær, U.: Kirkerne i Verst, Bække, Lejrskov og Jordrup (Danmarks Kirker bind 4, hæfte 24, 1992)

Nørlund, S.: Grene kirke med tårn (Egnsbogen 1992, s. 11 - 15)

Prange, K.: Den ukendte B. B. i Guldager kirke (i "Hej, Verner")

Ud over bæk og skel Bejsnap kirke 1892 - 1992 (Ølgod 1992)

Andet

Kirke og sogn i byen. Studiearbejde i Esbjerg om bysognets vilkår (Ribe 1992) 226 s., ill.

Madsen, P. K.: Han ligger under en blå sten. Om middelalderens gravskik på skrift og i praksis (Hikuin 17, 1990, s. 113 - 134)

Simonsen, J. B.: Opvokset blandt missionsfiskere (Ribe Stiftsbog 1992 s. 27-34).

Uddannelse og skole

Hansen, E.: Student 1945 (Ripenser-Bladet 11, 6, 1992, s. 203 - 207)

Hunderup skole 150 år, 1842 - 1992. 39 s., ill.

Juhl, M.: Ribe Katedralskoles gamle sportsplads (By, marsk og geest 3, s. 41 - 43)

Pedersen, J. P. R.: Grindsted sogns ældste skolevæsen 1741 - 1903 (Egnsbogen 1992, s. 3 - 7)

Vind, J.: Klassikere i Ribe (Ripenser-Bladet 11, 6, 1992, s. 308 - 314)

Folkkultur

Lauridsen, J. T.: Fanø Nordsøbad mellem dansk og tysk (Magasin fra Det kgl. Bibliotek, 7, 2, 1992, s. 41 - 57)

Foreningsliv

Højlund, J.: Darum Borgerforening (Lokal-årbogen 1992, s. 43 - 45)

Personalhistorie

Borch, S., Esbjerg Borch, S.: En 10 års drengs oplevelser af lugte og lyde i Esbjerg 1920 (Fra Ribe Amt 1992, s. 334 - 341)

Bruhn, Verner, lektor, Esbjerg. Hej Verner (red. af P. Nytrup og J. K. Sørensen) 1991, 83 s., ill.

Fog, Jørgen, Grene. Schmidt, I.: En degn, hans liv og betydning for Grene sogn (Egnsbogen 1992, s. 49 - 54)

Fuglebjerg, Stine, Nielsen, A. M.: Stine Fuglebjerg (Fra Ribe Amt 1992, s. 407 - 409)

Lauritsen, V. S., Årre. Lauritsen, V. S.: Erindringsbilleder III (Fra Ribe Amt 1992, s. 342 - 353)

List, Franz, kunstmaler, Fanø. List, M.: Franz List; en Fanømalers 14 s., ill.

Pedersen, Niels, forstander, Ladelund. Kofod, A. D.: Ladelunds grundlægger Niels Pedersen (1851 - 1911) og hans samtid (i "Ladelund Elevforenings Årsskrift" 1992, s. 8 - 31)

Hellsten, Arthur, smed, Esbjerg. Den røde by ved Vesterhavet. Arthur Hellstens erindringer (c. 1900 - 1960) 88 s. ill.

Johnsen, skuespiller, Gørding. Lauridsen, J. G.: Skuespiller Johnsen, Gørding (Lokalårbogen 1992, s. 79 - 83)

Poulsen, Nikolaj, Hovborg. Slægt-sbog for familien efter Nikolaj Poulsen og Mette Marie Nielsdatter fra Hovborg kro. (1992)

Riis, Elisabeth, Ribe. Benthien, S.: "Lammet" - Jacob A. Riis' hustru Elisabeth (Ripenser-Bladet 11, 5, 1992, s. 171 - 182)

Simonsen, N. C., Esbjerg. Simonsen, J. B.: Min far - Niels Chr. Simonsen (Fra Ribe Amt 1992, s. 354 - 369)

Sørensen, Frode, gdr., Ål. Sørensen, F.: Foranderligheder efter anden verdenskrig (Fra Ribe Amt 1992, s. 311 - 323)

Ribe amt eller dele deraf

Beretninger fra amtets lokalhistoriske arkiver (Fra Ribe Amt 1992, s. 446 - 463)

Billedhistorier fra Ribe Amt (Esbjerg 1992) 100 s., ill.

De mange gode sider (Esbjerg 1992) 102 s., ill.

Egnsbogen 1992, Grindsted/Billund (med årets begivenheder), 64 s., ill.

Fra lokalarkivernes arbejdsmark i Ribe Amt i 1991 (Fra Ribe Amt 1992, s. 442 - 445)

Fra Ribe Amt XXV - 3, 1992 (Red. af H. J. Larsen, A. Frandsen og J. Kusk, udg. af Hist. Samf. for Ribe Amt), 160 s., ill.

Futtrup, A. M.: Begravelsesskikke i Ribe Amt (Fra Ribe Amt 1992, s. 422 - 426)

Guldberg, M.: Fra husflid til industri? Vestjyske bønders bierhverv (Mark og Montre 1992, s. 26 - 30)

Mark og Montre 1992 (red. af W. Gelius, M. Guldberg og S. A. Knudsen, udg. af Ribe Amts Museumsråd) 52 s., ill.

Museumsavisen nr. 21, 1992 (Red. af A. Frandsen, S. A. Knudsen, H. J. L. Larsen og S. Moses) 12 s., ill.

Nielsen, A. M.: Stine Fuglebjerg (Fra Ribe Amt 1992, s. 407 - 409)

Nyborg, E., Poulsen, N. J., og Kjær, U.: Kirkerne i Anst, Gesten og Skanderup (Danmarks Kirker bind 4, hæfte 25, 1992) 118 s., ill.

Nyborg, E., Poulsen, N. J., og Kjær, U.: Kirkerne i Grindsted, Grene, Vorbasse og Hejnsvig (Danmarks Kirker bind 4, hæfte 23, 1992) s., ill.

Nyborg, E., Poulsen, N. J., og Kjær, U.: Kirkerne i Verst, Bække, Lejrskov og Jordrup (Danmarks Kirker bind 4, hæfte 24, 1992), s., ill.

Nørgaard, G. R.: Gørding Herreds tingbøger (Lokal-årbogen 1992, s. 94 - 96)

Rindel, P. O., m.fl.: Motorvejen. Et tværsnit gennem Sydjyllands oldtid (Museumsavisen nr. 21, 1992, s. 8 - 9)

Rindel, P. O.: Oldtid i lange baner - arkæologiske undersøgelser på den kommende motorvejsstrækning mellem Vejen og Holsted (Mark og Montre 1992, s. 38 - 43)

Sjæk'len 1991 (red. af M. Hahn-Pedersen, Årbog for Fiskeri- og Søfartsmuseet, Saltvandsakvariet i Esbjerg) 144 s., ill.

Thomsen, J. S.: En landsbysmed (Fra Ribe Amt 1992, s. 327 - 333)

Billund kommune

Grene sogn

Nørlund, S.: Grene kirke med tårn (Egnsbogen 1992, s. 11 - 15)

Schmidt, I.: En degn, hans liv og betydning for Grene sogn (Egnsbogen 1992, d. 49 - 54)

Vorbasse sogn

Siemen, P.: En høj i Vorbasse og lidt om høje i almindelighed (Mark og Montre 1992, s. 13 - 18)

Blåvandshuk kommune

Oksby sogn

Ebert, V. B.: Atlantvolden fra Nymindegab til Skallingen (Oksbøl 1992) 92 s., ill.

Ipsen, L. G.: Tirpitzstillingen - før og nu (Fra Ribe Amt 1992, s. 354 - 369)

Stoumann, I.: En ny runeindskrift fra dansk middelalder (Mark og Montre 1992, s. 24 - 25)

Ål sogn

Sørensen, F.: Foranderligheder efter anden verdenskrig (Fra Ribe Amt 1992, s. 311 - 323)

Bramming kommune

Lokal-årbogen 1992 (med glimt fra 1991 - 92, Red. af F. Just, H. Benmouyal, E. Schmidt, K. Frøsig og T. Nielsen, udg. af Lokalhistorisk Forening for Bramming Kommune)

Willadsen, P.: En familie og en fabrik (Lokal-årbogen 1992, s. 51 - 53)

Bramming sogn

Andersen, T. R.: Farup-Hansens Ægpakkeri (Lokal-årbogen 1992, s. 97 - 108)

Petersen, D.: Thue og hans tid, skæbner, oplevelser og hverdag under Danmarks besættelse 1940 - 1945, (Esbjerg 1992)

Trabolt, J.: Bramming kommunale tandpleje (Lokal-årbogen 1992, s. 46 - 50)

Darum sogn

Højlund, J.: Darum Borgerforening (Lokal-årbogen 1992, s. 43 - 45)

Schmidt, E.: Stormfloder og digebyggeri i Darum (Lokal-årbogen 1992, s. 57 - 60)

Gørding sogn

Engvandingsanlæg (Lokal-årbogen 1992, s. 54 - 56)

Lauridsen, J. G.: Skuespiller Johnsen, Gørding (Lokal-årbogen 1992, s. 79 - 83)

Hunderup sogn

Hunderup skole 150 år; 1842 - 1992. 39 s., ill.

Jensen, E.: En mejerihistorie (Lokal-årbogen 1992, s. 68 - 78)

Børup kommune

Folding sogn

Frausing, J. S.: Tåmuret på Sønder-
skov Hovedgård (Museumsavisen nr. 21, 1992, s. 5 - 7)

Nielsen, H.: Aktuelt om Sønder-
skov (Museumsavisen nr. 21, 1992, s. 2 - 4)

Søndergaard S.: Sønder-
skov. Historie og restaurering (1992) 32 s., ill.

Lindknud sogn og kirke- distrikt

Lindknud 1930 - 1992. En egn i for-
andring (Lindknud 1992) 332 s., ill.

Esbjerg kommune

Esbjerg købstad

Bach, N.: Dagmar Aaen - en Es-
bjerg-kutters usædvanlige livsforløb. (Sjæk'len 1991, s. 87 - 94)

Borch, S.: En 10 års drengs oplevelser af lugte og lyde i Esbjerg 1920 (Fra Ribe amt 1992, s. 334 - 341)

Den røde by ved Vesterhavet. Ar-
thur Hellstens erindringer (c. 1900 -
1960) 88 s., ill.

Hej Verner (red. af P. Nytrup og J. K. Sørensen) 1991, 83 s., ill.

Holm P.: Den flåde, vi ikke fik. Dan-
ske damptrawler i Nordsøen og ved
Island, 1887 - 1903. (Sjæk'len 1991,
s. 49 - 74)

Kirke og sogn i byen. Studiearbejde
i Esbjerg om bysognets vilkår (Ribe
1992) 226 s., ill.

Schmidt, P.: Bombardementet af Es-
bjerg den 4. september 1939 (i "Hej
Verner").

Simonsen, H. B.: Da fiskebilerne slog godstogene af banen (Mark og Montre 1992, s. 3 - 8).

Simonsen, H. B.: Med fisk fra Esbjerg til Tyskland i 1930'erne og 1940'erne. (Sjæk'len 1991, s. 75 - 86)

Simonsen, J. B.: Min far - Niels Chr. Simonsen (Fra Ribe Amt 1992, s. 354 - 369)

Simonsen, J. B.: Opvokset blandt missionsfiskere (Ribe Stiftsbog 1992 s. 27-34).

Årsberetning 1991. Esbjerg Museum (Esbjerg 1992) 23 s., ill.

Guldager sogn

Andreasen, A. V.: To rømningsmænd fra Værnemagten (Fra Ribe Amt 1992, s. 324 - 326)

Havsteen-Mikkelsen, A.: Robert Jakobsen og Hjerting kirke (i "Velux Fondens Årsskrift" 1992)

Holm, P.: Hjerting: et maritimt lokalsamfund midt i verden; ca. 1550 - 1930 (Esbjerg 1992) 99 s., ill.

Prange, K.: Den ukendte B. B. i Guldager kirke (i "Hej Verner").

Fanø kommune

Hahn-Pedersen, M.: Fanøs "jernalder" - portræt af en brydningstid (Sjæk'len 1991 s. 9 - 48)

List, M.: Franz List; en Fanø-maler. 14 s., ill.

Nordby sogn

Lauridsen, J. T.: Fanø Nordsøbad mellem dansk og tysk (Magasin fra Det kgl. Bibliotek, 7, 2, 1992, s. 41 - 57)

Sønderho sogn

Bjørnslev, J.: Fanø Kunstmuseum i Sønderho (Mark og Montre 1992, s. 44 - 47)

Grindsted kommune

Grindsted sogn

Andersen, P.: Kriminalpolitiet i Grindsted (Egnsbogen 1992, s. 8 - 10)

Jensen, M.: Urup kirke (Egnsbogen 1992, s. 35 - 40)

Pedersen, J. P. R.: Grindsted sogns ældste skolevæsen 1741 - 1902 (Egnsbogen 1992, s. 3 - 7)

Sørensen, E.: Grindsted apotek gennem 150 år (Egnsbogen 1992, s. 19 - 24)

Helle kommune

Årre sogn

Lauritsen, V. S.: Erindringsbilleder III (Fra Ribe Amt 1992, s. 342 - 353)

Ploug, M.: Skrædder i Årre (Mark og Montre 1992, s. 19 - 23)

Holsted kommune

Lindknud sogn, Hovborg distrikt

Slægtsbog for familien efter Nikolaj Poulsen og Mette Marie Nielsdatter fra Hovborg kro. (1992)

Føvling sogn

Juhl, M.: Runegravstenen i Føvling gennem 350 år (Fra Ribe Amt 1992, s. 392 - 406)

Ribe kommune

By, marsk og geest 2. Årsberetning 1989 (Udg. af Den antikvariske Samling i Ribe)

By, marsk og geest 3. Årsberetning 1990. (Udg. af Den antiikvariske Samling i Ribe)

By, marsk og geest 4. Årsberetning 1991 (Udg. af Den antikvariske Samling i Ribe)

Feveile, C.: Et sjældent ravhus. (By, marsk og geest 4, s. 40 - 44)

Jensen, S.: Dankirke - Ribe. Fra handelsgård til handelsplads (i "Fra Stamme til Stats i Danmark, Høvdingesamfund og kongemagt". Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII:2, 1991, s. 73 - 88)

Jensen, S.: Metalfund fra vikingetidsgårdene ved Gl. Hviding og Vilslev (By, marsk og geest 3, s. 27 - 40)

Mandø sogn

Meeseburg, H.: Mandø - Landskab og mennesker (Bygd 1992, 3).

Ribe købstad

Benthien, S.: "Lammet" - Jacob A. Riis' hustru Elisabeth (Ripenser-Bladet 11, 5, 1992, s. 171 - 182)

Degn, O.: Porsborg hin røde... Ejendommen Porsborg i Ribe, dens ejere og beboere og baggrund i de sociale forhold 1590 - 1990. (By, marsk og geest 3, 1990, s. 3 - 25)

Engqvist, H. H.: Laurids Tøgersens gård på hjørnet af Torvet og Overdammen i Ribe (By, marsk og geest 4, s. 31 - 39)

Gelius, W.: Kristian Zahrtmann i Ribe (Mark og Montre 1992, s. 9 - 12)

Hansen, E.: Student 1945 (Ripenser-Bladet 11, 6, 1992, s. 203 - 207)

Jensen, S.: Handel med dagligvarer i Vikingetiden (Hikuin 16, 1990, s. 119 - 138)

Jensen, S.: Odin fra Ribe (i "Oldtidens ansigt" 199, s. 178 - 179)

Jensen, S. og Frandsen, L. B.: Hvor lå Ribe i vikingetiden (Kuml 1986, s. 21 - 35)

Jensen, S. og Frandsen, L. B.: Pre - Viking and Early Viking Age Ribe. Excavations at Nicolaigade 8, 1985 - 86 (Journal of Danish Archaeology, vol. 6, 1988, s. 175 - 189)

Jensen, S. og Frandsen, L. B.: The Dating of Ribe's Earliest Culture Layers (Journal of Danish Archaeology, vol. 7, 1990, s. 228 - 231)

Juhl, M.: Ribe Katedralskoles gamle sportsplads (By, marsk og geest 3, s. 41 - 43)

Kolstrup, E.: Mikroskopiske levn fra Ansgars Ribe. 800 og 900-tallets plantevækst belyst ved pollenanalyser (By, marsk og geest 3, s. 44 - 51)

Madsen, P. K.: Han ligger under en blå sten. Om middelalderens gravskik på skrift og i praksis (Hikuin 17, 1990, s. 113 - 134)

Madsen, P. K.: Handelskeramik fra middelalderens Grønnegade (By, marsk og geest 2, s. 2 - 31)

Madsen, P. K.: Mittelalterliche bleiglaserte Miniaturgefasse aus Ribe (i "Topferei- und Keramikforschung" 2, 1991, s. 427 - 439)

Madsen, P. K.: Nørreport i Ribe - et forsvundet vartegn for byen (Hikuin 19, 1992, s. 197 - 218)

Madsen, P. K.: The Relocation of 12th Century Ribe - the evidence of the pottery imports (i "Festschrift presented to John G. Hurst", 1992, s. 113 - 125)

Melander, T.: Ribesten fra Rhinen af? (By, marsk og geest 4, s.15 - 24)

Ripenser-bladet 1992.

Skov, H.: De arkæologiske undersøgelser af Sortebrødregade i Ribe i 1991 (By, marsk og geest 4, s. 25 - 30)

Skov, H.: Ribe - storkenes by (Fra Ribe Amt 1992, s. 382 - 391)

Vind, J.: Klassikere i Ribe (Ripenser-Bladet 11, 6, 1992, s. 308 - 314)

Wamers, E.: Ribes Gral (By, marsk og geest 4, s. 2 - 13)

Seem sogn

Mulvad, S.: Grandegilde (Fra Ribe Amt 1992, s. 410 - 416)

V. Vedsted sogn

Troelsen, S. B.: V. Vedsted Sogns Slægts- og Ejendomshistorie bd. 1-3 (1992), ill.

Varde kommune

Holm, F. B., m.fl.: Varde 1920 - 1990. Fra købstad til storkommune bind 2 (Varde 1992) 606 s., ill.

Varde - en gammel vestjysk købstad (Varde 1992), 92 s., ill.

Torstrup sogn

Frandsen, L. B.: Sig kapelbanke (Fra Ribe Amt 1992, s. 417 - 421)

Vejen kommune

Malt sogn

Kofod, A. D.: Ladelunds grundlægger Niels Pedersen (1851 - 1911) og hans samtid (i "Ladelund Elevforenings Årsskrift 1992", s. 8 - 31)

Vejen sogn

Bukdahl, E. M.: Det heroiske og det monumentale - hovedlinier i Niels Hansen Jacobsens og Svend Wiig Hansens kunst (Mark og Montre 1992, s. 35 - 37)

Ølgod kommune

Grønberg, A.: J. W. Mylord (Ølgod Museum 1991, s. 30-33)

Ølgod Museum 1991, 101 s., ill.

Strellev sogn

Gerlich, S.: Den tyske værnemagt i Strellev under 2. verdenskrig (Ølgod Museum 1991 s. 41-62).

Itersen, P. J.: Jens Sørensen - En dansk sømand i amsterdamsk tjeneste (Ølgod Museum 1991, s. 10-29).

Tistrup sogn

Frandsen, L. B. og Voss, O.: Jernalderudvindingspladsen i Snorup (Ølgod Museum 1991 s. 7-9).

Ølgod sogn

Guldberg, M.: Køkkenet - Ølgods største arbejdsplads (Køkkenet. Danmarks største arbejdsplads, Ølgod, s. 42 - 51)

Nyland, N.: Ledvogter i Forsomho (Ølgod Museum 1991, s. 34-40).

Ud over bæk og skel. Bejsnap kirke 1892 - 1992 (Ølgod 1992)

Beretning for året 1992

Ved indbydelsen til årsmødet sidste år fulgte bogen *»Billedhistorier fra Ribe amt«*, en foræring til vore mange medlemmer. Når vi valgte denne gave til vore medlemmer skyldtes det, at vores økonomi var blevet styrket, således at vi havde opsparet en kapital, som vi fandt kunne anvendes til en publikation, der med spændende billeder og ledsagende tekst fortalte om en eller flere begivenheder, der havde fundet sted i kommunerne indenfor Ribe amt.

Udgivelsen var dog også et ønske fra bestyrelsens side om at markere Historisk Samfunds 90 års fødselsdag - der er d. 25. juli 1992.

Den gang ønskede bestyrelsen at *»Oplive den historiske sans«* - at befolkningens historiske sans, eller rettere interesse, skulle vækkes. Heri lå, at folk i almindelighed havde en medfødt modtagelighed for det fortidige, historien på det lokale plan, som Valdemar Andersen udtrykker det ved 75 års dagen. Han fortsætter: *»Herom vidnede jo den folkelige fortællekunst, der endnu omkring århundredskiftet holdtes i live, men som under en ny tids udvikling vil forstumme. Det var dog ikke sagnene eller folkloren, Historisk Samfund ville komme til hjælp. Det var den konkrete historiske virkelighed, der skulle fremdrages, og her lå jo mange opgaver og ventede på løsning«*.

Historisk Samfund løste og løser stadig opgaven her 90 år efter. *»Oplive den historiske*

sans« og præsenterer *»Den konkrete historiske virkelighed«* - er overordnede mål for foreningen, som er blevet efterlevet i alle disse år gennem utallige foredrag fra enhver krog af amtet, udflugter til historiske steder i amtet eller rundt i landet og i Sydslesvig, kurser, undersøgelser og ikke at forglemme vort flagskib, årbogen *»Fra Ribe Amt«*, der er udkommet uden afbrydelser siden 1903 og i år - 1993 - kan vi så udsende nr. 91.

Når alt dette har kunnet lade sig gøre år efter år, skyldes det den folkelige opbakning der har kendetegnet Historisk Samfund gennem nu 9 årtier. Bag vort arbejde står en kreds af interesserede medlemmer, der med sin støtte har muliggjort arbejdet og været inspirator for bestyrelsens arbejde.

90 år med op- og nedgange i økonomi og medlemstal, men en forening med sine rødder godt forankret i amtets historie. 90 år som Danmarks ældste amtshistoriske samfund, men også blandt de driftigste.

Årbogen

Årbogen for 1992 blev en smule større end året før - ialt på 159 sider. Bogen var den sidste i bind XXV og indeholdt derfor et register for de sidste tre numre.

Redaktionen bestræber sig på, at amtet dækkes geografisk, samt at artiklerne også spredes i tid. Dette er også tilfældet med den sidste årbog, hvor artiklerne omfattede em-

ner fra tidlig middelalder til 1991 spredt fra hele amtet.

Forsiden var prydet af en tegning af den spændende men gådefulde gårdtegner C. J. Jespersen, som på sin vandring rundt i amtet i 1860erne har tegnet mange gårde og landsbymotiver, her gengives Årre skole og kirke.

Arrangementer

Vort første arrangement var årsmødet, som var henlagt til Bryndum. Ca. 100 samlede i kirken, hvor pastor Munksgård fortalte om den nyrestaurerede kirkes spændende historie. Derefter forlagdes mødet til forsamlingshuset, hvor arkitekt Steffen Søndergård, Askov, fortalte om Bygningsrestaurering i Sydvestjylland. Søndergårds inspirerende foredrag var ledsaget af lysbilleder fra de mange arbejder, der pågår på vore egne. Især koncentrerede han sig om herregården Sønderkov ved Brørup, som stod foran færdiggørelsen. Når vi havde valgt dette emne til årsmødet, skyldtes det bl.a. uddelingen af H.K. Kristensen-prisen 1992, som tildeltes tømrermester Helge Kragelund, Hadsten - den nye ejer af Hovedgården Sønderkov og initiativtageren til istandsættelsen af gårdens hovedbygning fra 1620 - amtets ældste renæssance herregård.

Generalforsamlingen afvikledes traditionen tro under bemærkninger fra medlemmernes side. Alle valg var genvalg og bestyrelsens forslag om uændret kontingent blev vedtaget.

Den 10. maj var der udflugt til Als og Sundeved. Det blev en meget vellykket tur, hvor vi havde den tidligere forstander på Danebod Højskole med som guide, og som gjorde det muligt at komme ind på historiske interessante steder, hvor der normalt ikke er adgang. Hans meget store viden og kendskab til eg-

nen gav vore 50 deltagere et rigt indblik i egnens spændende historie.

Historisk Søndag var i år placeret i Blåvandområdet d. 13. september. Vejret var varmt og solrigt, netop det ideelle udflugtsvejr i et særpræget landskab med mange historiske minder.

Turen startede i Ulfslo, hvor klitplantør Ravn-Pedersen, Bordrup fortalte om de første klitbeplantninger på stedet, samt bestræbelserne på at dæmpe sandets vandring.

Derefter kørtes til Husbjerg i det militære område til mindestenen for nedgravningen af 5 frihedskæmpere fra 2. verdenskrig. Fhv. oberstløjtnant Leif G. Ipsen fortalte om de unge mennesker og deres skæbne. Det var også Ipsen, der var vores guide ved Tirppitzstillingen - kanonbunkeren fra sidste verdenskrig og netop åbnet som museum. Dagen blev afsluttet i Ho kirke, hvor menighedsrådsformanden fortalte om den lille særprægede kirkes interessante historie. Ca. 200 deltog i den spændende udflugt.

Varde by fejrede i 1992 sin 550 års dag som købstad. Det ville vi fra Historisk Samfunds side også gerne markere, derfor var efterårsmødet henlagt til Varde d. 3. oktober.

En smuk efterårssol bød os velkommen til Varde, hvor vi startede i Jacobi kirke. Her fortalte museumsinspektør Ole Faber os om byens to kirker, Nicolai og Jacobi, hvor nu kun den sidste eksisterer. Ole Fabers store viden om byen og dens historie kom os til stor nytte, da han tog os med på en byvandring, inden han afsluttede med et foredrag om de danske købstæders opståen og specielt om Varde bys lange historie.

Bestyrelsen

Ved generalforsamlingen genvalgte de bestyrelsesmedlemmer, der var på valg. Ved

det efterfølgende konstituerende møde skete der ingen ændringer i bestyrelsens sammensætning. Der har i årets løb været afholdt 3 bestyrelsesmøder.

Undersøgelser

Vore 2 ihærdige pensionister, fhv. oberstløjtnant L.G. Ipsen, Oksbøl og pastor emer. Anders Futtrup, Esbjerg arbejder trofast videre på hver sin undersøgelse. Ipsen med *Flygtningelejre i Ribe amt*, og Anders Futtrup med *Begravelseskikke i Ribe amt*. Læsere af årbogen vil sikkert have bemærket Futtrups artikel om emnet. Vi vil gerne takke jer begge for den ildhu og grundighed, der præget jeres omfattende arbejde.

Andet

I beretningen for sidste år nævnte jeg, at bestyrelsen arbejder på en udgivelse af Henrik Vensilds afhandling om *Bondegårde i Skast Herred 1636-1760*. Arbejdet er endnu ikke færdigbehandlet, men indgår fortsat i vor udgivelsesprioritering.

Til slut vil jeg gerne rette en varm tak til vore mange trofaste medlemmer for deres gode støtte til vort arbejde. Også en stor tak til Linda og Oskar Nielsens Fond, Ribe amt, Kommuner i Ribe amt og Staten for deres uvurderlige støtte.

Søren Manøe

Regnskab for 1992

INDTÆGTER

Kontingent		107.100
Tilskud:		
Ribe Amt.....	13.200	
Kommunerne:		
Billund	1.000	
Blåbjerg	700	
Blåvandshuk.....	700	
Bramming.....	525	
Brørup.....	900	
Esbjerg.....	1.800	
Fanø	500	
Grindsted.....	1.000	
Helle.....	450	
Holsted	1.000	
Ribe.....	500	
Varde.....	1.500	
Ølgod	800	
Øvrige tilskud:		
DLF.....	6.200	
Oskar Nielsens Fond.....	1.000	31.775,00
Renter		7.081,24
Foreningsindtægter i alt:.....		145.956,24
Bogsalg:		19.312,22
Årets underskud		165.268,46
		56.400,95
		<u>221.669,41</u>

UDGIFTER

Lønninger		10.000,00
Bestyrelsen		4.294,00
Medlemsmøder (nettoudg.)		776,20
Kontorholdsudg. (kontorart., kuverter, tryks.).....		13.893,18
Årbogen 1992.....		90.990,75
»Billedhistorier fra Ribe Amt«.....		67.590,83
Porto		17.616,75
		<u>17.616,75</u>

Foreningsudgifter i alt:..... 205.161,71

Bogsalg:

Kontorholdsudg. (husleje, kuverter, tlf. m.v.).....		14.007,70
Porto		2.500,00
		<u>2.500,00</u>

Udgifter i alt:..... 221.669,41

STATUS pr. 31/12-92:

Kassebeholdning 31/12-92:

Saldo 1/1-92	124.006,10	
Formindskelse i 92.....	<u>55.817,21</u>	68.188,89

Boglager

K & T.s mindelegat..... 10.241,81

81.430,70

Skyldig mons

1.005,77

EGENKAPITAL 31/12-92:

Saldo 1/1-92	139.284,07	
Omlægning af K & T.s mindelegat	2.458,19	
Årets underskud	<u>56.400,95</u>	80.424,93

81.430,70

Foranstående regnskab er revideret. Kassebeholdningens tilstedeværelse konstateret.

Esbjerg, den 4. marts 1993

Chr. Almhede

Jens Kusk

Nye medlemmer 1992

Tove Kristjansen, *Agerbæk*; Lars Holm, *Alslev*; O. Olsen, G. Vangsgaard, *Andrup*; Marie S. Nielsen, *Bounum*; Charlotte Simonsen og Brynhild Tophøj, *Bramming*; Inger Brems, *Brørup*; Lis Hansen, Birgit Holmgård, Marie Knudsen, N. J. Kobbensmed, J. O. Kodal, Jørgen Koed, Willy Langelund, Else Marie Mørch, Børge Nielsen, Ester Møller Nielsen, Bodil og Peder Pedersen, *Esbjerg*; Peder Pedersen, *Føvling*, Ebbe Jørgensen, *Gesten*; Thomas Pedersen, *Glejbjerg*; Karin Berg, *Grindsted*; Hjerting Lokalarkiv, A. Tang Sørensen, *Hjerting*; Chr. Carstensen, *Holsted*; Solvejg og Svend Bruun, *Horne*; Andreas Aagaard, *Jernved*; Inga Muldbjerg og Børge Sørensen, *Kvong*; Aksel Thomsen, *Lind-*

knud; Lønne højskole, *Lønne*; H. Bredmose Simonsen, *Nordby*; William Gelius, Frode Kjems, *Ribe*; Karen Nielsen, Gurli Pedersen, *Tjæreborg*; Finn Pedersen, *Torstrup*; Lene Frandsen, M. Bjerg Pedersen, Olav Pedersen, Egon Thomsen, *Varde*; Bent Sørensen, H. H. Boysen-Møller, *Vejen*; Ellen og Anton Straarup, *Vittrup*; Karin Jørgensen og Torben Busk, *Yderik*; Anne Marie Søndergaard, *Årre*.

Uden for amtet

Tage Thue Tobiasen, *Bagsværd*; Thyra Feilberg, *Flensborg*; A. Pontoppidan Thyssen, *Nr. Sundby*; Emma Dall, *Sdr. Bjærr*; Erik Christensen, *Vojens*.

Fra lokalarkivernes arbejdsmark i Ribe amt i 1992

Sammenslutningen af lokalarkiver i Ribe amt (RAL)

Bestyrelsens beretning

Så kom den da, arkivloven, som vi nu har talt om i snart mange år og der en overgang var megen offentlig blæst om, men som til sidst blev vedtaget uden den store opmærksomhed.

Som lokalarkiverne med god ret frygtede, blev det en administrativ lov og ikke en kulturlov. Næppe nogen betvivler statens behov for at få sin arkivmyndighed lovfæstet samt at få hele grundlaget for arkivvirksomheden ført ajour. Den gamle lov var fra 1889, og det danske samfund har uægtelig ændret sig en del siden da.

Den nye arkivlov tilførte da også nye begreber. Under betegnelsen »offentlige arkiver« introduceres en ny arkivtype, som typisk vil være et lokalarkiv med ansvar for den pågældende kommunes arkiv. Arkivloven indfører også nye tilgængelighedsregler, nye retningslinjer for situationer, hvor der måtte opstå tvivl om tilgængelighedsreglerne, samt et krav til Rigsarkivaren om at samarbejde med andre arkivinstitutioner, f.eks. lokalarkiverne.

Andre sider af loven kan nævnes. F.eks., at statens vindikationsret indskræmpes og præciseres, herunder forpligtelsen til at orientere det statslige arkivvæsen om eventuelle arkivalier af statslig oprindelse, som man måtte have i sine samlinger. Nok et punkt, lokalarkiverne generelt skal være opmærksomme på. I denne forbindelse skal det nævnes, at det ikke behøver at betyde afleveringspligt, men at det statslige arkivvæsen anerkender opbevaringen af de pågældende arkivalier som depot i det pågældende lokalarkiv. Det kan da også nævnes, at der allerede er sager undervejs, hvor - mig bekendt - et lokalmuseum har »fået ørerne i arkivlovsmaskinen« for at opbevare statslige arkivalier uden tilladelse. Vi er interesseret i at undgå tilsvarende sager fra lokalarkivverdenen.

Dette er kun nogle enkelte, men væsentlige udpluk fra arkivloven. Lov og bekendtgørelse er udsendt til medlemmerne, så RALs bestyrelse formoder, at I selv har læst den og kan den på fingrene! Der har jo også været et aftermøde om den, hvor formanden for SLAs lovudvalg, Peter Bondesen fra Randers, fortalte om lovens forhistorie og endelige udformning.

Set fra et lokalarkivsynspunkt er det skuffende, at regeringens ikke benyttede lejligheden til at lave en kulturlov på arkivområdet - altså en model svarende til den, der kendes fra museumsområdet. Når man på museumsområdet med statsstøtte kan opbygge en landsdækkende struktur, der sikrer bevaring af og forskning i dansk kulturhistorie, må noget tilsvarende kunne lade sig gøre på arkivområdet - hvis man vil og har råd. I den forbindelse kan man måske se frem til den revisionsbestemmelse, det trods alt lykkedes SLA at få ind i loven. Nu går der ihvertfald ikke 102 år før næste lovrevision, som tilfældet var sidst.

Mens vi er ved udviklingen på landsplan, kan der også være grund til at komme med nogle kommentarer til arkivernes landsorganisation. Medlemmerne har netop fået meddelelse om, at sekretariatet er blevet flyttet til Vejle pr. 1. marts 1993. Birthe Hoffmann, som var sekretær for SLA og som blev ansat på fuld tid fra 1. februar 1993, op-sagde stillingen til fordel for en stilling på fotomuseet i Odense. Aftalen mellem Esbjerg Byhistoriske Arkiv og SLA gik på, at sekretariatet havde adresse i Esbjerg, så længe Birthe Hoffmann var ansat, men at det ved en eventuel ændring i ansættelsesforholdet flyttede fra Esbjerg. Det er denne bestemmelse, der er trådt i kraft nu.

Om SLA i øvrigt følgende. På kredsmødet i Middelfart diskuterede man bl.a. en ændret politik i vedtægtsspørgsmålet. RALs bestyrelse ville meget gerne have drøftet spørgsmålet med medlemmerne på generalforsamlingen, men har faktisk svært ved at se, hvad det er, landsorganisationen vil.

RALs bestyrelse har imidlertid drøftet spørgsmålet, så godt som vi kan, og mener, at vedtægtssagen stadig er vigtig, fordi det sikrer lokalarkivernes arbejdsgrundlag og definerer dem udadtil, ligesom SLA definerer sig selv i kraft af kravene til medlemmernes vedtægter. Det aspekt er stadig vigtigt - og vi vil opprioritere arbejdet med vedtægtsspørgsmålet i det kommende virksomhedsår og få forømmelser indhentet.

1992 har ikke været RALs mest aktive virksomhedsår, selv om der er blevet arbejdet intenst indadtil. På grundlag af Jytte Skaanings løfter på generalforsamlingen sidste

år havde vi håbet at kunne præsentere foreningsarkivregistraturen som lovet d. 1. oktober 1992. Det lykkedes imidlertid ikke, hvad Jytte Skaaning senere vil redegøre for. Det er imidlertid bestyrelsens faste beslutning, at registraturen skal være færdig nu og at yderligere afvigelser fra tidsplanen ikke vil blive accepteret.

Det blev derfor på uddannelsesområdet og med RAL-Nyt, vi markerede os mest udadtil, og nok med størst succes på uddannelsesområdet. Efter generalforsamlingen sidste år nedsatte vi et egentligt uddannelsesudvalg. Det kom til at bestå af Olga Pedersen og Birger Vitved-Jensen med Jytte Skaaning som sekretær. De har foreløbig planlagt en arkivdag i Holsted og en arkivaften i Billund. Temaet for arkivdagen var gejstlige arkivalier og for arkivaftenen arkivloven. Som noget nyt blev indbydelser også sendt ud til naboamternes lokalarkiver, hvilket har givet mange nye deltagere til arrangementerne. Det har yderligere haft en økonomisk fordel, hvad man kan se af regnskabet. Det er åbenbart en god idé, uddannelsesudvalget har fostret.

En af vore aktiviteter kunne vi godt tænke os at høre medlemmernes mening om her i dag. Det drejer sig om studieturene til Landsarkivet i Viborg, som RAL og SESF arrangerer i fællesskab. Som man kan se af regnskabet, koster det RAL en smule, og det kan undre i lyset af, hvor populære turene er. En af forklaringerne er imidlertid, at det på grund af det store deltagerantal er nødvendigt med to busser. Og det er ikke billigt. Den anden arrangør ønsker ikke at sætte deltagergebyret op over de nuværende 100 kr. Derfor ønsket om tilbagemelding, så vi kan beslutte, om RAL fortsat skal have part i turene og tilbudet gå ud til medlemmerne.

RAL-Nyt er ikke udkommet så hyppigt, som redaktøren ønskede og bestyrelsen gerne så. Det er sejt at være redaktør af et blad - og skulle skrive det hele selv. Det er heller ikke meningen, så opfordringen skal derfor - på ny lyde til medlemmerne: Indsend bidrag til bladet, hvis I ønsker det fortsat skal udkomme og fungere som meddelelsesblad.

Til beretningen hører endvidere en redegørelse for konsulentvirksomheden, men amtskonsulent Jytte Skaanings beretning følger umiddelbart herefter.

Derfor skal forstandsberetningen afsluttes med en tak til vore samarbejdspartnere i Ribe Amt. Det gælder ikke mindst Historisk Samfund for Ribe Amt, der med bogen Billedhistorier fra Ribe Amt i foråret 1992 gjorde en fin reklame for amtets lokalarkivers billedsamlinger og for at Historisk Samfund - som sædvanlig - optog arkivernes beretninger i årbogen. I den forbindelse skal der lyde en tak til Ribe Amts Kulturfond for støtten til særtryk af beretningsafsnittet. Det er en nyttig vejledning for de efterhånden mange brugere af amtets arkiver. Også

en tak til amtets museer for samarbejde i årets løb, bl.a. gennem Ribe Amts Museumsråd.

Jørgen Dieckmann Rasmussen
formand

Amtskonsulentens beretning

Uforudsete tekniske vanskeligheder har desværre forsinket foreningsarkivregistraturens færdiggørelse. Vanskelighederne, som jeg ikke skal trætte forsamlingen med, er nu løste, og opsætningen af manuskriptet påbegyndt.

Amtskonsulentordningen er udbygget med assistance fra Jørgen Dieckmann Rasmussen og Morten Mortensen.

At grøden i det lokalhistoriske arkivarbejde er fortsat i 1992 har vi også kunnet konstatere ved en stigning i antallet af konsulentopgaver. Enkelte af konsulentopgaverne er løst umiddelbart pr. telefon, mens andre, mere komplicerede spørgsmål har krævet konsulentbesøg på stedet. Det er sket dels ved besøg i dagtimerne, dels ved aftenbesøg, da ikke alle arkiver er bemandet i dagtimerne.

Som eksempel kan nævnes de lokalhistoriske arkiver i Billund, Varde, Hejnsvig og Vejrup. I Billund var det ordning og registrering af Billund Andelsmejeris arkiv og vejledning i brugen af ARKIBAS. I Varde var det besigtigelse af de nyrenoverede lokaler, rådgivning omkring opbevaring af billeder samt genopstilling af samlingerne. I Hejnsvig var det rådgivning i omlægning fra et gammelt registreringssystem til SLAs registreringssystem samt vedtægts spørgsmål. I Vejrup drejede besøget sig om fremstilling af lokalhistoriske undervisningsmaterialer.

Vi er ligeledes blevet konsulteret om indkøb af arkivudstyr - især EDB - og inventar, EDB-programmer til inddatering af mandtals- og folketællingslister, hjælp til udfærdigelse af vedtægter, vejledning i brug af ARKIBAS, rådgivning omkring overspilning af gamle lokalhistoriske film til video, samt rådgivning og vejledning vedrørende manuskripter med lokalhistorisk indhold.

Vi har endvidere været foredragsholdere ved generalforsamlinger i lokalarkiver/lokalhistoriske foreninger samt ved sogneaftener, som f.eks. afholdes i forbindelse med opstart af nye lokalhistoriske arkiver. Som et eksempel herpå kan nævnes Hostrup og Skads. Et andet eksempel var deltagelse i åbent-hus arrangement i Seem. I Hjerting var vi til et møde i forbindelse med en videoproduktion om den nye Hjerting Kirke, produceret af Benny Aros.

Flere arkivledere og ansatte har været på besøg i Esbjerg Byhistoriske Arkiv, hvor de dels har været på rundvisning, dels har fået eksempler på arkiveringsmaterialer som f.eks. etiketter, plastikclips og -holdere, syrefri læg, klausulmærker, acetatlonner. Andre har været her for at

købe arkiveringsmaterialer - arkivæsker m.v. - som led i vores fælles indkøbsordning. Det vil sige at hvis det enkelte lokalarkiv ikke selv kan aftage et tilstrækkeligt antal af f.eks. arkivæsker, kan arkivet købe et mindre antal hos Esbjerg Byhistoriske Arkiv.

I skal fortsat bruge os. Vi er til for jer!

Kursus- og mødevirksomhed

Amtskonsulenten er sekretær for RALs uddannelsesudvalg, som blev nedsat i foråret 1992. Udvalget har i løbet af 1992 afholdt tre møder, hvor vi har planlagt RALs kursusvirksomhed for 1992 og foråret 1993.

Amtskonsulenten har forestået temadagen om gejstlige kilder i oktober måned 1992 i Holsted, hvor amtskonsulenten tillige stod for et af foredragene. Emnet var »sørgmuntre historier« - kirkebogen som kilde til andre arkivalier.

Jørgen Dieckmann Rasmussen og Jytte Skaaning del-

tog i RALs kursus: Sælg arkivet bedre, som blev afholdt i februar måned 1992 i Ølgod.

Endvidere har amtskonsulenten deltaget i RALs bestyrelsesmøder, når det har været muligt.

Studieture

Amtskonsulent Jytte Skaaning har sammen med Jørgen Dieckmann Rasmussen og Morten Mortensen været vejledere på RALs aftenstudieture til Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg.

Arbejdsopgaver 1993

Forslag fra generalforsamlingen til kommende arbejdsopgaver modtages gerne.

Til slut vil jeg takke de lokalhistoriske arkiver. RALs bestyrelse og kollegerne for et godt arbejdsår 1992.

Jytte Skaaning
amtskonsulent

Beretninger fra amtets lokalhistoriske arkiver 1992

Billund kommune

Lokalhistorisk arkiv

Billund Centret, 7190 Billund. Tlf. 75 33 24 72.
Åbningstid: Tirsdag 19-21 eller efter aftale med lederen.
Leder: Kaj Schmidt, Søndermarksvej 411, 7190 Billund.
Tlf. 75 33 13 92.

Vi fik i foråret 1992 installeret edb-registreringsprogrammet Arkibas og har udover de fleste af årets 23 afleveringer registreret afleveringerne fra de tre foregående år, men det er stort arbejde.

Årets største aflevering er regnskabet fra mejeriet, som blev nedlagt i 1979.

Der har ikke været mange besøg i arkivet i 1992.

Vorbasse Lokalhistoriske Arkiv

Vorbasse Museum, Kirkegade 3, 6623 Vorbasse.
Tlf. 75 33 37 17.
Åbningstid: Tirsdag 19-21 eller efter aftale.
Leder: Sven Tygesen, Stadionvej 4 A, 6623 Vorbasse.
Tlf. 75 33 31 39.

Arkivet har i 1992 modtaget 34 afleveringer.

I begyndelsen af året gik vi over til edb-registrering, og to arkivmedarbejdere har deltaget i SLAs kursus i edb-registrering på Arkibas.

Arkibas-programmet er desværre ret dyrt, men det er godt og let at arbejde med, og SLA giver en god service, når de uundgåelige begynderproblemer opstår.

Blåbjerg kommune

Blåbjerg Lokalhistoriske Arkiv

Sønder Allé 21, 6830 Nr. Nebel. Tlf. 75 28 71 18.
Åbningstid: Mandag 8.30-11.30 samt efter aftale med lederen.
Leder: Henning Nielsen. Tlf. 75 28 20 26.

I årets løb er modtaget ca. 100 afleveringer, deriblandt en regnskabsbog fra 1870-1943 for en gård.

Det lokalhistoriske udvalg har været på besøg på Varde Museum med rundvisning på købstadsjubilæumsudstillingen.

To slægtshistoriske foreninger, Egvad og Fåborg, har aflagt besøg på arkivet.

I anledning af kommunens 25 års jubilæum er der udarbejdet en større udstilling.

I årets løb har vi anskaffet mikrofiche og mikrofilm-læseapparat. Billedsamlingen er omorganiseret, og båndsamlingen er udvidet med et par optagelser.

Blåvandshuk kommune

Blåvandshuk Lokalhistoriske Arkiv

Kirkegade 3, 6840 Oksbøl. Tlf. 75 27 15 48.
Åbningstid: Efter aftale med lederen.
Leder: L. G. Ipsen, Østparken 92, 6840 Oksbøl.
Tlf. 75 27 15 89.

I 1992 er der journaliseret 18 indkomster, men derudover er der modtaget et betydeligt antal småafleveringer i form af enkeltark og -billeder. Blandt indkomsterne kan nævnes arkivalier vedrørende starten af den tyske spejderbevægelse i flygtningelejren samt en større samling af dias fra Ho-Oksby sogne, samlet i serier, som har været forevist for større forsamlinger i kommunen.

Omregistrering til Arkibas fortsætter løbende for såvel arkivfonds som for billeder. Hertil kommer, at en ny medarbejder har sat arkivet i stand til at påbegynde KTP-registrering.

Arkivet har ydet og vil fortsat yde konsulentstøtte i forbindelse med udarbejdelse af jubilæumsbøger, årsskrifter, erindringsbøger samt eleverbejder bl.a. vedrørende flygtningelejren i Oksbøl.

I det kommende år påregner arkivet at få registreret sit håndbibliotek efter DK-5 systemet.

Bramming kommune

Bramming Byhistoriske Arkiv

El-værket, Pederstræde 4, 6740 Bramming.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Olaf Bak, Sportsvej 7, 6740 Bramming. Tlf. 75 17 45 51.

Året 1992 blev i gavemæssig henseende et godt og tilfredsstillende år for Bramming Byhistoriske Arkiv.

I årets løb er indgået 49 gaver/afleveringer, hvilket er en lille nedgang i forhold til det foregående år, hvor arkivet modtog 55 gaver. Ligesom de fleste foregående år bestod mange af gaverne af forskellige typer arkivalier, som f.eks. fotos, udklip, beskrivelser og skøder m.v.

20 personer har i året løb besøgt arkivet. Antallet af udlån har været syv, og der er besvaret 14 telefoniske eller skriftlige henvendelser. Derudover har der været henvendelser om ejendomsbeskrivelser og slægtsforskning.

I arkivledelsen ser man frem til at kunne få arkivets efterhånden ret store samling af arkivalier ind på et edb-system, og der spares i øjeblikket sammen til indkøb af det fornødne materiel. Det hidtil anvendte protokol-system føles efterhånden meget upraktisk på grund af de mange arkivalier og utallige emner.

Rent gavemæssigt blev 1992 i øvrigt et slags mærkeår, idet arkivet da passerede gaveaflevering nr. 1.000.

Darum Sognearkiv

Nørrebyvej 12, Darum, 6740 Bramming.

Åbningstid: 1. oktober-31. marts: Onsdag 15-17 og efter aftale med lederen.

Leder: J. Hedegård Rasmussen, Alsædtægten 12, Darum, 6740 Bramming. Tlf. 75 17 93 30.

Darum Sognearkiv har i år modtaget 19 afleveringer. Tre personer har skrevet erindringer, som arkivet har fået kopier af. Blandt de større afleveringer kan nævnes en fyldig samling af kort og planer vedrørende jordfordelinger i Darum Sogn i årene 1950-1976. En slægtsforsker fra Odense har skænket: Kopi af register til Kiergaard Skifteprotokol 1719-1772, plus et ringbind med udskrifter af henvendelser 200 skifter.

Efter sommerferien mødte der medarbejderne et sørgeligt syn. Der havde været indbrud i vore lokaler. Tre døre var ødelagte og et større oprydningsarbejde forestod. Det eneste, der var stjålet var to sølvskrivesæt. Disse har vi fået igen, idet politiet senere på året oprykkede en hælcentral, hvor de dukkede op.

I årets løb har to foreningsbestyrelser samt 34 enkeltpersoner besøgt arkivet.

Gørding Sognearkiv

Plejehjemmet Østergården, Nørremarken, 6690 Gørding.

Åbningstid: 1. og 3. mandag i hver måned kl. 19-21.

Lukket i juli måned.

Leder: Nora Olesen, Sdr. Lourupvej 17, 6690 Gørding. Tlf. 75 17 82 50.

Årets gang i arkivet har været præget af livlig aktivitet. Vore åbningsaftener har været godt besøgt. 75 personer har skrevet i vor gæstebog, heraf nogle fra USA, som vi stadig har kontakt med pr. brev. Vi har modtaget ca. 15 gaver plus en del billeder.

Vor årlige Lokalhistoriske aften havde emnet »Sådan bruger vi vor fritid«. Karen Christensen fortalte om, hvordan hun var kommet igang, helt fra bunden, med lokalhistorie og slægtsforskning. Kora Hartlev viste sine samlinger af udklip og scrapbøger samt mønter og frimærker. Elise Bækholm fortalte om sit arbejde som frivillig medarbejder på Krisecentret i Esbjerg. Efter kaffebordet var der musikalsk underholdning af Aksel Tækker og Niels Vejgaard. Aftenen samlede ca. 100 deltagere.

Gørding Bibliotek har foræret arkivet et komplet sæt årbøger fra Ribe Amts Historiske Samfund.

Elly Nielsen har i mange år sørget for vor avisudklippssamling. Dette hverv er nu overtaget af Erna Bruun.

Vi har også i år modtaget pengegaver, bl.a. til indkøb af en længe ønsket kopimaskine.

Vi starter et kursus i Slægtsforskning og læsning af gotisk skrift i januar. Kurset ledes af Olga Pedersen i Glejbjerg, og der er god forhåndsinteresse.

Hunderup Sognearkiv

Kærgårdsvej 9, Hunderup, 6740 Bramming.

Åbningstid: Vinterhalvåret: 1. mandag i hver måned kl. 19.30-21.30. I øvrigt efter aftale med lederen.

Leder: Thea Boesen Smidt, Puggårdsvej 3, Sejstrup, 6740 Bramming. Tlf. 75 17 33 42.

I vort arkiv har vi i 1992 registreret 41 afleveringer af forskellig art. Vi har bl.a. modtaget skoleprotokoller fra Hunderup og Sejstrup Skoler samt en regnskabsprotokol fra Hunderup Mølle i tiden fra 1897-1907. Derudover er vi blevet beriget med et maleri fra 1877 af Sejstrup gamle skole.

Arkivlederen har været med i udarbejdelse af et jubilæumsskrift vedrørende Hunderup skoles 150 års jubilæum - en virkelig spændende og lærerig opgave.

Arkivet har også kunnet være behjælpelig med oplysninger til en beretning om Hunderup Mejeris historie



Hunderup Skole ca. 1900. Skolebygningen, som er Hunderups første, er fra 1842. Den bestod af en skolestue og en lejlighed til en ugift lærer. I 1848 blev skolebygningen udvidet, og samtidig blev der bygget et udhus til stald og klynehus. (Foto i Hunderup Sognearkiv).

fra det blev bygget i 1884 og 100 år frem. En »Mejerihistorie« er skrevet af Ejnar Jensen, tidl. forstander på Ribber Kjærgård, og optaget i lokal historisk årbog for Bramming Kommune 1992.

I efteråret var den samlede bestyrelse med på en studietur til Landsarkiver i Viborg. Søgnesystemet har været en af arkivets store arbejdsopgaver, og tildels er der også ved at være styr på det. Dog kan det naturligvis udvides meget.

Der har ikke været ret mange besøgende, for desværre er pladsen så trang, at de knap kan tilbydes en siddeplads.

Ved sammenlægningen af Bikuben og Sparekassen blev arkivet beriget med nyt inventar: En reol, to skriveborde og fire stole, så under alle omstændigheder sidder bestyrelsen nu godt placeret ved arbejdet.

Fremtidsplanen er, at vi skal igang med historien omkring sognets gårde og huse, og som start på det, er tre af bestyrelsesmedlemmerne tilmeldt et kursus i slægtsforskning og gotisk skriftlæsning.

Vejrup Sognearkiv

Skolevænget 1, Vejrup, 6740 Bramming.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Andreas K. Petersen, Rebelsigvej 7, Vejrup, 6740 Bramming. Tlf. 75 19 01 69.

Efter et meget stille år er vi begyndt at modtage flere afleveringer.

I den sidste tid har vi haft mange henvendelser udefra angående slægtsforhold.

En studiekreds på otte deltagere har været samlet en gang i ugen, hvor vi bl.a. har indtalt bånd fra vor barndom og ungdom. Det har været meget fornøjeligt.

Arkivet har i det forløbne år fået nye og bedre lokaler.

Vester Nykirke Sognearkiv

Hovedvej A1 nr. 23, Endrup, 6740 Bramming.
Åbningstid: 1. mandag i hver måned kl. 14.30-16.30 samt efter aftale med lederen.

Leder: Louise Hansen, Hovedvej A1 nr. 23, Endrup, 6740 Bramming. Tlf. 75 19 10 37.

Arkivets samlinger er efterhånden meget omfattende, og i året 1992 har vi da også modtaget enkelte afleveringer.

Arkivet har i årets løb besvaret en del henvendelser, hovedsageligt vedrørende slægtsforskning.

I efteråret 1992 deltog arkivet i en studiekreds, som var arrangeret af Vejrup Sognearkiv. Det var meget interessant. Bl.a. så vi film om fremstilling af jdepotter.

Vi er meget taknemmelige for den støtte, vi får fra Skads m.fl. herreders Brandkassefond.

Brørup kommune

Historisk Arkiv for Brørup og Omegn

Biblioteket, Stadionvej 6, 6650 Brørup.

Åbningstid: Torsdag kl. 15-17 eller efter aftale.

Leder: Laurits Clausen, Hyacintvej 6, 6650 Brørup.
Tlf. 75 38 18 55.

Historisk arkiv for Brørup og Omegn har i 1992 fået udvidet arkivet med 15 m hyldeplads, så hele lokalet nu er fuldt udnyttet. Det vil i nær fremtid blive nødvendigt med et større lokale, hvis afleveringerne fortsætter som hidtil.

I 1992 modtog vi 33 afleveringer, hvoraf den største var på 58 protokoller og ni mapper med korrespondance. Yderligere har vi registreret ca. 1.200 fotos, samt skøder og tidsskrifter fra 1799-1803.

Arkivet har været besøgt af ca. 75 personer i 1992, og de er blevet hjulpet med slægtsforskning, materiale til foreningsjubilæer og andre aktuelle ting.

Vi har besvaret 30 skriftlige henvendelser, vist lysbilleder og holdt foredrag på skoler samt ledet studiekreds med lysbilleder og indlæg til diskussion om Brørup Kommunes fortid og fremtid.

Desuden har vi afholdt et par møder på arkivet med gode foredragsholdere samt deltaget i en tur til museerne i Frøslev, Ladelund og Husum.

Vi har i 1992 fået en del nye medlemmer og fået vores årsskrifter genoptrykt, så vi nu igen er leveringsdygtige i årsskrifter fra arkivets start i 1971.

Esbjerg kommune

Esbjerg Byhistoriske Arkiv

Torvegade 47, Postboks 522, 6701 Esbjerg.

Tlf. 75 18 18 55. Telefax 75 18 09 40.

Åbningstid: Mandag-fredag kl. 10-16, torsdag tillige kl. 16-18.

Leder: Jørgen Dieckmann Rasmussen.

1992 var et meget aktivt og travlt år for Byhistorisk Arkiv, idet arkivet i årets løb har stået for ikke mindre end tre succesrige bogudgivelser.

Den første i rækken var Dorthe Petersens: »Thue og hans tid«, som udkom i slutningen af marts. Første oplag var på 1.700 eksemplarer, og det blev revet væk på mindre end en måned. Da efterspørgslen fulgte, blev bogen genoptrykt, og den sælger stadig godt.

Bogens tilblivelse har også stærk tilknytning til Byhistorisk Arkiv. Dorthe Petersen deltog i 1989-90 i et folkeuniversitetskursus i erindringsskrivning under ledelse af arkivar Morten Mortensen. På kurset beskæftigede hun sig med at skrive erindringer fra besættelsestiden samt redigere efterladt materiale fra og om broderen Jens Thue Jensen, som blev henrettet af den tyske værnemagt den 10. marts 1945. Efter kurset fortsatte hun arbejdet og fik forbindelse med en lang række personer, som havde kendt broderen og hans virksomhed under besættelsen.

Dorthe Petersen var selv aktiv i modstandsbevægelsen og måtte »gå under jorden«, og i bogen fortæller hun om hverdagen under besættelsen for en familie, hvor flere medlemmer deltog aktivt i modstandskampen.

Bogen har fået særdeles gode anmeldelser - også i landsdækkende medier - og er et af flere eksempler på, at lokalhistorie ikke er begrænset til en snæver, lokal geografisk ramme.

Den næste udgivelse var »Den røde by ved Vesterhavet. Arthur Hellstens erindringer 1900-1960«, som udkom i oktober måned. Der er tale om en erindring, som er redigeret og forsynet med en indledning af Søren Federspiel, Erhvervshistorisk Bureau. Arthur Hellsten fortæller bl.a. om sin fattige barndom, sin tid som smedelærling og -svend, om arbejdsløshed, engagement i politisk arbejde samt om oprettelsen af DKP i Esbjerg. Til sidst fortælles bl.a. om sprængningen af DKP og oprettelsen af SF i 1956. Arthur Hellsten døde i 1990, 92 år gammel.

Også denne udgivelse har solgt godt og påkaldt sig opmærksomhed uden for Ribe Amt.

Den tredje og sidste bogudgivelse i 1992 fandt sted fjorten dage før jul. »Klatterup. Et arbejderkvarter i Esbjerg ca. 1890-1990«, som bogen hed, er skrevet af John T. Lauridsen, og handler om arbejderkvarteret øst for jern-



Dorthe Petersen og arkivar Morten Mortensen ved præsentationen af Dorthe Petersens bog: »Thue og hans tid« i Esbjerg Byhistoriske arkiv den 27. marts 1992. (Foto: Tonny Sørensen, Esbjerg Ugeavis).

banen omkring teglværker, gasværk og tobaksfabrik. Beboerne i området var ved en hustandsomdelt indbydelse inviteret til bogpræsentationen, som fandt sted onsdag den 9. december i Aktivitetshusets sal i Gasværksgade. Flere hundrede mennesker deltog i arrangementet og mange måtte gå forgæves. På denne ene aften blev der solgt ca. 160 eksemplarer - for ca. 20.000 kr. - af bogen, som denne aften kunne købes til favørpris.

Salget har for alle tre bøger samt for bogen »Det gamle Jerne som Gunnar Pedersen huskede det«, som udkom i 1991, været over al forventning.

Udover opgaverne med bogudgivelserne samt det efterfølgende bogsalg med pakning, forsendelse og regningsudskrivning, som har krævet store ressourcer i årets løb, har arkivet naturligvis også haft travlt med mere traditionelt arkivarbejde.

I 1992 har Byhistorisk Arkiv modtaget 234 afleveringer. Af større afleveringer kan bl.a. nævnes Esbjerg Skipperskole (supplement), Esbjerg Seminarium, Danmarksgade Skole, Esbjerg Erhvervskontor, Stadsarkitektens forvaltnings fotoarkiv, Haveselskabet »Nørrevænge« og Esbjerg Sociale Byggeselskab.

Vi har stadig et efterslæb med at få registreret de indkomne arkivalier, bl.a. fordi vi i øjeblikket også er i gang med en omregistrering af vores gamle samling. Det drejer sig indtil videre om billed- og udklipssamlingen. I årets løb har vi fået installeret yderligere tre edb-arbejdspladser med Arkibas på netværk. Det skulle gerne betyde, at arbejdet kan skride hurtigere frem.

Også arkivets læsesal har været flittigt benyttet i årets løb. Besøgstallet i dagtimerne kan opgøres til ca. 3.200, men mange får sig ikke skrevet i gæstebogen, og det faktiske tal må derfor anses for at være noget større. Blandt de besøgende, som sjældent får skrevet i besøgsprotokollen, er de mange gruppebesøgende på Byhistorisk Arkiv. Diverse undervisningsinstitutioner er flittige brugere af Byhistorisk Arkiv.

Der er skriftligt besvaret 88 større og mindre forespørgsler, og fra det statslige arkivvæsen har vi i 1992 haft 37 hjemlånsekspeditioner, og der blev hjemlånt 96 enheder.

Byhistorisk Arkiv låner i begrænset omfang arkivalier ud til godkendte institutioner og professionelle reproduktionsanstalter. I 1991 er der registreret 187 udlån af denne slags, og der blev udlånt i alt 984 enheder.

Foruden formidling på læsesalen har der som de foregående år været en omfattende formidling til foreninger, skoler m.m. både i og uden for arkivet. I 1991 var der 105 sådanne arrangementer med ca. 5.000 deltagere.

På grund af travlhed med bogudgivelser blev udstillingen om »Esepigernes børn, børnebørn og oldebørn« fra 1991 først udskiftet den 16. november 1992, hvor vi åbnede en billedudstilling om sportens historie i Esbjerg. Udstillingen var udarbejdet af arkivar Morten Mortensen.

Som tidligere har der været kursusaktiviteter i tilknytning til Byhistorisk Arkiv, enten arrangeret i samarbejde med FOF eller Esbjerg Folkeuniversitet. Olga Pedersen underviste i gotisk skriftlæsning i foråret og havde to kurser i slægtsforskning i efteråret, et for begyndere og et for videregående. Jørgen Dieckmann Rasmussen underviste i foråret i kurserne: Lokalhistorisk Værksted og »Ka' det nu passe?« - Om kritik i historien. I efteråret underviste han i kurserne: Lokalhistorisk værksted, Danmarks historie efter 1850 og »Min egen historie« - skrive- og fortællerværksted. I samarbejde med Esbjerg Folkeuniversitet har arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen og arkivar Morten Mortensen afholdt i alt fire fyraftensforedrag. Som noget nyt har vi i efteråret 1992 i samarbejde med Esbjerg Folkeuniversitet arrangeret »Søndagsmatineer«, hvor arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen og arkivar Morten Mortensen hver har holdt to foredrag.

Flere af arkivets medarbejdere deltog i august-september måned på en studietur til Canada, som Jørgen Dieck-

mann Rasmussen arrangerede for foreningen Arkivernes Faglige Studierejser i samarbejde med stadsarkivar Birgitte Dedenroth-Schou, Kolding.

Der er stadig alt for få faste medarbejdere til at klare de mange, forskellige arbejdsopgaver på arkivet. Hovedparten af personalet er personer med en midlertidig ansættelse under forskellige ordninger, oftest af seks eller syv måneders varighed. I år har vi udover de løst ansatte i jobtilbud og beskæftigelsesprojekter fået to personer ansat i beskyttede stillinger. Dette har medført en mindre forøgelse af det faste personales timetal, men kun i den periode, hvor de pågældende i beskyttede stillinger er ansat i arkivet.

Vester Nebel Sognearkiv

Vester Nebel Skole, 6715 Esbjerg N.

Åbningstid: Onsdag kl. 9-11 og efter aftale.

Leder: Morten Harborg, Landsbytoften 7, Vester Nebel, 6715 Esbjerg N. Tlf. 75 16 90 89.

Arkivet har kun modtaget få afleveringer i 1992. Heriblandt en interessant erindring fra en gammel elev, som fortæller om sin skolegang i Vester Nebel skole i trediveerne.

Bestyrelsen har haft tre møder, hvor man bl.a. har drøftet arkivets overgang til selvejende institution. Vi har ikke fået løst problemet endnu.

I 1986 havde arkivet besøg af to unge studerende, Inger Marie Børgesen og Kirstine Due. De undersøgte hedeopdyrkernes kår under deres arbejde, bl.a. i Lifstrup. 1990 udkom bogen: »Vi startede med en ko og en kat«, udgivet af Ribe Amts Museumsråd. I 1992 fulgte tre radioudsendelser om hedeopdyrkningen i Lifstrup, Filskov og Dyrvig. Vi optog alle tre udsendelser på bånd og har dem i arkivet. De kan have både lokal og almen interesse, mener vi.

Vi har haft enkelte besøgende, også arkivstuderende. Henning Jørgensen arbejder på en bog om lokal historie for Forum og Astrup. Det sker på opfordring fra beboerne i de to lokalsamfund.

Fanø kommune

Sognearkivet i Nordby

Åbningstid: Tirsdag kl. 10-12, onsdag kl. 19-21 samt efter aftale med lederen.

Leder: Børge E. Hansen, Bavnebjerg 17, Nordby, 6720 Fanø.

Tlf. 75 16 23 25.

I året 1992 har vi modtaget 83 afleveringer af blandet indhold. Arkivet har haft 118 besøgende, der for de flestes vedkommende har søgt oplysninger om slægten. I den forbindelse har arkivet modtaget 16 større og mindre anetavler. Blandt de lidt mere spændende afleveringer var oplysning om en kirkelig verdenskongres, der fandt sted på Fanø i 1934, hvor man bl.a. drøftede kirkens forhold til Hitlers naziparti. Midt under konferencen landede en vandflyver i Nordby havn og medbragte »Det tyske Riges« specielle udsending.

Fra Tyskland har vi fået henvendelse angående en tysk/jødisk familie, der i mellemkrigsårene havde en villa ved Fanø Bad. Villaen brændte imidlertid, men pårørende i USA leder nu efter den jødiske familie, der forsvandt under anden verdenskrig.

Ovenstående viser, at selv verdenshistoriske begivenheder kan afspejle sig i et lille arkiv.

Der er modtaget arkivalier fra Rindby Brugs, Mergelselskabet, Andelsfryseriet og Nordby Sogns Bjergelav. ligesom arkivet har modtaget fire videobånd med TV-Syd optagelser i anledning af 250-året i 1991, to andre om 1991, en videoptagelse ang. stormfloden 1981 og en reklamevideo om Fanø. Vi har fået et kassettebånd om livet på Fanø omkring 1900. Endvidere diverse skifter og skøder, billeder af lærere og klasser, materiale om den sidste »klokkemand«, bindebrev m.m.

Endelig har arkivet leveret fotos til forskellige formål, bl.a. »Bedstefars billedbog IX«.

Til sidst skal der lyde en tak til Fanø Kommune, Skads m.fl. herreders Brandkasse for påskønnede tilskud til arkivets drift.

Sønderho-arkivet

Sognegården, Landevejen 41, Sønderho, 6720 Fanø.

Åbningstid: Mandag kl. 19-21 samt efter aftale med lederen.

Leder: Jørgen Lind, Møllegården, Sønderho, 6720 Fanø. Tlf. 75 16 41 14.

I Sønderho-arkivet er i 1992 indgået 40 afleveringer, der i omfang spænder fra »et enkelt stykke papir« til »flere kasser«. Alt er det brikker i et puslespil, der - heldigvis - aldrig fuldendes. Der er stadig plads til lidt fantasi og gisninger. Én aflevering omfatter et stort antal skøder, aftægtskontrakter, obligationer, skifter og lignende, heraf flere fra 1700-tallet. Det er netop brikker, der rummer talrige oplysninger, ikke alene om personer, men også om deres huse og levemåde.

Endvidere er indgået en del breve, beretninger, erindringer og artikler. Et spændende supplement til vor store

samling af P. J. Lund-fotografier er en tilhørende regnskabsbog, hvormed endnu flere af billederne kan dateres og identificeres. Fra historikeren bag Sønderho-Registranten, senere museumsinspektør i Herning, cand. mag. Poul Tuxen, modtog vi en del »diverse-materiale« og nåede netop at takke Poul, kort før han pludselig afgik ved døden.

Fra den nu nedlagte Esbjerg Feriekoloni indkom en del ældre fotos samt alle efterkrigs-gæstebøgerne. Helt fra Skotland nåede nogle håndskrevne N. M. Kromann-artikler på skibsreder J. Lauritzens foranledning »tilbage« til Sønderho, og på den maritime side modtog vi nogle målebrev, et skibsbygningsbrev og nogle aktiebrev for Sønderho-sejlskibe. Indleverede arkivalier fra Sønderho Gl. Fuglekøje dækker ikke mindst tiden, hvor denne fangstmetode blev forbudt ved lov - og beretter om problemerne i forbindelse dermed.

Nævnes skal også en række spændende - og for os hidtil ukendte - gamle fotografier af huse, steder og personer i Sønderho. Endelig har arkivet selv anskaffet »Arkivernes Informationsserie« samt diverse lokale bøger.

Endnu engang er der - traditionen tro - anledning til at takke Fanø Kommune, Fanø Spare- og Laanekasse samt Skads m.fl. herreders Brandkasses Fond for økonomisk støtte, og give, besøgende og interesserede iøvrigt for stor opbakning.

Grindsted kommune

Lokalhistorisk Arkiv, Grindsted Bibliotek

Tinghusgade 16, 7200 Grindsted. Tlf. 75 32 09 00.

Åbningstid: Læsestuen: Mandag, onsdag og torsdag kl. 14.-19.30, tirsdag kl. 10-19.30, fredag kl. 10-17 og lørdag kl. 9-12 (bibliotekets åbningstid). Arkivet: Mandag-fredag kl. 14-17 eller efter nærmere aftale med lederen.

Leder: Overbibliotekar Søren Peder Nielsen.

Tlf. 75 32 42 78.

1992 har været et år uden de store ekstraordinære aktiviteter.

Arkivet har været flittigt benyttet af både lokale og tilreisende. Især den store samling af kirkebogskopier og lignende fra Grindsted og omliggende sogne benyttes af folk langvejs fra.

Der er tilgået en række arkivalier, tryksager og billeder. Af større afleveringer kan nævnes arkivalier vedr. gården Egholm samt et par personarkiver.

Studier udført af frivillige har bl.a. udmøntet sig i arbejder indenfor gårdhistorie, jernbanehistorie og skolehistorie.

»Grindsted-filmen« fra 1936 er overspillet til video og udlånes flittigt.

Indenfor arkivets område dannedes i Sdr. Omme et egnsarkiv baseret på materialer, som hidtil har været i privat eje.

Hejnsvig Lokalhistoriske Arkiv

Åbningstid: 1. onsdag i måneden kl. 14-16 og 3. onsdag kl. 18-20.

Leder: Hans Jensen, Højene 1, 7250 Hejnsvig.

I 1992 har arkivet modtaget ca. 47 arkivalier incl. fotos for syv givere/udlånere.

Vi håber i løbet af næste år at få gang i registreringen via SLAs registreringssystem, og vi har kontaktet amtskonsulent Jytte Skaaning for at få hendes hjælp i den indledende fase.

Helle kommune

Agerbæk Lokalhistoriske Arkiv

»Sognelunden«, 6753 Agerbæk.

Åbningstid: Efter aftale med formanden.

Leder: Henvendelse til formand Jens Schultz, Ålundevej 21, 6753 Agerbæk.

Arkivleder Thorvald Klit er i 1992 ophørt som leder, og der er på nuværende tidspunkt (juni 1993) ingen leder af arkivet. Henvendelse kan ske til formanden.

Ribe Amts Lokalarkiver har ikke modtaget beretning for 1992.

Fåborg Lokalhistoriske Arkiv

Fåborgvej 38, Fåborg, 6818 Årre.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Ane Marie Nielsen, Fåborgvej 18, Fåborg, 6818 Årre. Tlf. 75 19 50 59.

Arkivet har i årets løb modtaget 20 afleveringer. Vi har haft en del henvendelser, hovedsageligt om slægtsforskning, og vore kopier af kirkebøger bliver flittigt brugt.

I februar 1992 havde vi arrangeret et foredrag med fhv. gårdejer Svend Siedelmann, Vrenderup, som fortalte om opholdet på Rødding Højskole i vinteren 1932-33.

Udflugten gik i det forløbne år til Blåbjerg Kommune. På Klønbakken fortalte arkivlederen om Filsø, og derefter havde vi en skøn tur gennem plantagen. Vi samlede derefter på Blåbjerg Museum og Arkiv, hvor vi blev vist

rundt af museumsinspektør Ole Faber og arkivleder Henning Nielsen, Nørre Nebel. En idé om at samle flere arkiver på et sted vakte interesse for en fremtidig udvikling.

I november bestod vort nye lokale sin prøve. Der var åbent hus-aften, og 38 personer var mødt. Arkivlederen fortalte om degnen Mickel og sønnen Peder Vedsted fra 1700-tallet, som havde ført kirkebøgerne i Fåborg-Nykirke Pastorat, om oprettelse af Fåborg Forsamlingshus og om Fåborg-kromanden Johan Christoffer Sørensen, ejer af Klelund Plantage. Derefter var der fremvisning af en del af de billeder, som findes i arkivet.

Grimstrup Sognearkiv

Grimstrup Bibliotek, Grimstrup, 6818 Årre.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Dagmar Lyndgaard, Trehøjevej 16, 6818 Årre. Tlf. 75 19 21 85.

Arkivet har i 1992 modtaget 37 afleveringer. De 13 afleveringer bestod af skøder, aftægtskontrakter, skifte-retsattester o.l. De sidste 24 afleveringer bestod af billeder, 50 stk.

Der har kun været få forespørgsler om slægtsforskning og få besøg på arkivet. Der har heller ikke været så mange skriftlige forespørgsler som året før.

Vi har leveret et sæt spørgsmål med svar til Radio Holsted til brug for udsendelser vedrørende arkiverne i Helle Kommune.

I februar udsendte vi en folder om arkivet til medlemmerne.

Ved generalforsamlingen den 9. marts havde vi Grethe Pedersen til at fortælle om fester før i tiden. Da Tobias Christensen ikke ønskede genvalg, blev Lise Sørensen, Roust, indvalgt i bestyrelsen.

Den 5. oktober havde vi Grethe Engelbrecht til at underholde med »Mit livs eventyr«.

Arkivet har via Varde Museum købt en kopimaskine. Den håber vi at få stor glæde af.

Næsbjerg Sognehistoriske Arkiv

Åbningstid: 1. torsdag i måneden kl. 18.30-19.30 eller efter aftale med lederen.

Leder: Gunnar Pedersen, Villavej 11, Næsbjerg, 6800 Varde.

Arkivet har i årets løb modtaget 10 afleveringer, en stor nedgang i forhold til året før, hvor vi modtog 25 afleveringer. Men afleveringerne har været ret alsidige med protokoller, skøder, billeder m.m.

Arkivet har i årets løb haft flere besøgende, der ønske oplysninger om deres slægt. Skoleelever har besøgt arkivet og arbejdet med forskellige emner.

Årsmødet blev afholdt i Øse, hvor pastor emeritus A. M. Futtrup fortalte om begravelseskikke. En god aften.

Sommerudflugten gik til den nyrestaurerede hovedbygning på Sønderkov med efterfølgende kaffe på Skibelund Krat. En god aften med mange deltagere.

Vester Starup Sogns Lokalhistoriske Arkiv

Helle Plehjem, Vinkelvej 2, Tofterup, 7200 Grindsted.

Åbningstid: 1. og 3. tirsdag i hver måned kl. 14-16.

Ledere: Valdemar Jørgensen, Hovborgvej 11, Tofterup, 7200 Grindsted, tlf. 75 33 71 28 og Jens Skov, Vinkelvej 3, 7200 Grindsted, tlf. 75 33 70 55.

Arkivet modtog i 1992 18 afleveringer af forskellig art: Arkivalier, billeder, bøger og andet. Arkivet har haft 38 besøgende, nogle med interesse for arkivarbejdet, og nogle der »higer og søger«. Endvidere har der været en del henvendelser pr. telefon eller brev.

I forlængelse af generalforsamlingen holdt Jørgen Dieckmann Rasmussen et foredrag: »Lokalarkivet og Lokalsamfundet«, som nok kunne have fortjent et større publikum.

Aftenudflugten gik til Sønderkov Hovedgaard med afslutning på Hotel »Skibelund Krat«, og det var en meget dejlig og interessant oplevelse.

Sammen med Menighedsrådet og Pensionistforeningen havde man formået pastor emeritus Anders Futtrup, Esbjerg, til at komme og fortælle om sin opgave med indsamling af gamle begravelseskikke.

Arkivet bidrager med artikler fra sognehistorien til det lokale blad »Borgerbladet«, som udkommer med syv nr. årligt, og med opgaver til Radio Holsteds program »Ring og gåt«.

Arkivet fik et stort ønske opfyldt ved anskaffelsen af en kopimaskine, som længe har været savnet.

Kirkebogen for Starup Sogn 1815-1890 i form af mikro-kort forefindes nu på arkivet.

LOF har igen i efteråret afholdt kursus i slægtsforskning og gotisk skriftlæsning ved Olga Petersen.

Øse Sognearkiv

Stationsvej 3, Nordenskov, 6800 Varde.

Åbningstid: Torsdag kl. 15-17 og efter aftale med lederen.

Leder: Johannes Madsen, Solsortevej 8, Nordenskov, 6800 Varde. Tlf. 75 29 81 59.

Arkivet har i årets løb modtaget 360 afleveringsnumre. Heraf skal især fremhæves en stor samling materiale fra besættelsestiden, mest illegale skrifter. Endvidere har vi modtaget en del billeder samt materiale af forskellig art fra et par dødsbo.

Vi har ladet en del billeder kopiere til brug ved udstillinger.

Der har været en del henvendelser pr. brev og telefon angående oplysninger om slægtninge. Vi har kunnet hjælpe i de fleste tilfælde. Vi har desuden haft en del besøgende, nogle for at søge oplysninger, andre »for at se«.

Vi »sakser« stadig små og store begivenheder fra området fra avis og ugeblade.

I samarbejde med Næsbjerg har vi haft et par arrangementer. I februar havde vi årsmøde med foredrag af pastor emeritus A. Futtrup om begravelseskikke. I fint sommervejr gik en aftentur til Sønderkov Hovedgård. Undervejs gjorde vi holdt ved Tirslundstenen. På hjemturen drak vi kaffe i pavillionen ved Skibelund Krat efter en tur til mindestenene. I alt deltog 115 personer i denne tur.

Lokalhistorisk Arkiv for Årre Sogn

Årre Skole, Skolegade 25, 6818 Årre.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Knud Lykke Christensen, Elmegade 11, 6818 Årre. Tlf. 75 19 23 37.

I 1992 har vi modtaget flere afleveringer til arkivet. Bl.a. fra et dødsbo.

Bestyrelsen er gået i gang med at foretage en registrering, tilrettelagt af amtskonsulent Jytte Skaaning, Esbjerg.

Den 9. november blev årsmøde og generalforsamling afviklet. Årsmødets taler var fhv. sognepræst A. M. Futtrup, Jerne. Han er i øjeblikket i gang med at lave en undersøgelse om begravelseskikke i Ribe Amt. Det var en spændende aften, som gav anledning til megen snak. Futtrup efterlyste, om der fra Årre var nogle specielle skikke vedrørende begravelse. En god aften med ca. 30 deltagere.

Holsted kommune

Aastrup Sognearkiv

Borgergade 121, 6752 Glejbjerg. Tlf. 75 19 85 69.

Åbningstid: 1. og 3. torsdag i måneden kl. 15-19 samt efter aftale med lederen.

Leder: Olga Pedersen, Boldingvej 16, 6752 Glejbjerg. Tlf. 75 19 82 80.

1992 blev et meget mærkeligt år for Aastrup Sognearkiv. For det første måtte vi af flere grunde lukke arkivet for besøgende i begyndelsen af året. Derefter måtte vi se i øjnene, at vore lokaler var uegnede til arkivformål. Disse to begivenheder satte naturligvis sine spor i årets aktiviteter.

Imidlertid har vi dog alligevel modtaget en lang række arkivalier i årets løb. Heraf kan nævnes omkring 300 billeder, hvoraf de fleste er registrerede, men der var også en del uregistrerede billeder imellem, så vi modtager gerne hjælp til identifikation af disse billeder.

I løbet af sommeren blev det klart for os, at vi var nødsaget til at tage sagen omkring lokalerne i egen hånd, og den 1. oktober 1992 overtog vi huset Borgergade 121 i Glejbjerg. Aastrup Sognearkiv er dermed blevet selvejere, en ganske ny situation, som vi glæder os meget over. Huskøbet blev muligt bl.a. ved hjælp af en husstandsindsamling i sognet, loppemarked, et lån fra Holsted kommune samt en bevilling fra brandkassefonden SydVest.

Vort besøgstal har naturligvis været præget af situationen, men flere har dog fundet vej hertil, og efter indret-

ningen af de nye lokaler er vi nu klar med vore sædvanlige åbningstider: 1. og 3. torsdag i måneden kl. 15-19. Derudover kan man aftale tid med lederen på tlf. 75 19 82 80.

Mens selve arkivet i 1992 har ligget »underdrejet«, har det dog ikke haft betydning for den udadvendte virksomhed, idet arkivleder Olga Pedersen har stået for gennemsnitligt fire kurser om ugen i slægtsforskning og gotisk skriftlæsning rundt omkring i amtet, og har desuden holdt en række foredrag med og uden lysbilleder.

Lokalhistorisk Arkiv for Holsted Kommune

Vestergade 17, 6670 Holsted. Tlf. 75 39 20 10.

Åbningstid: Onsdag kl. 14-18, i perioden 1. oktober-

1. april tillige tirsdag kl. 19-21.

Leder: Chr. Carstensen. Tlf. 75 39 22 59.

1992 har været et meget varmt år, både klimatisk og for arkivet, hvor der har været meget at bestille. Det skal ikke opfattes som en beklagelse, tværtimod, det er dejligt, når kommunens borgere og andre vil benytte arkivet og vi



Arkivleder C. Carstensen Holsted, lokalarkivet i Holsted, forventer i løbet af 1993 at kunne sætte sin gamle IBM System 80, som arkivet har anvendt i fire år på pension, og i stedet få installeret edb-registreringsprogrammet Arkibas. (Foto: Orion-foto-Atelier, Esbjerg).

dermed kan hjælpe med at finde de oplysninger, der søges. Det er jo trods alt det, vi er der for: At bevare egens historie og formidle den til interesserede.

Arkivet har oplevet et stigende antal besøgende og andre henvendelser, omkring 400, hvilket på det nærmeste svarer til en fordobling. Også antallet af arrangementer er steget, ikke til det dobbelte, men til det firdobbelte og omkring 650 personer har deltaget i disse arrangementer. Det har simpelthen været dejligt at føle den interesse, der har været omkring arkivet.

Også antallet af registrerede afleveringer er steget, dog kun 50%, men alligevel en stigning. Der er registreret 135 afleveringer indeholdende 1.308 akter. Her tegner fotografierne sig for den største stigning, idet vi har modtaget over 300 fotos, eksklusive pressefotos.

Af arkivalier, som har interesse for en bredere kreds, skal nævnes afleveringen fra Ribe Amts Gardeforening. Denne forening har valgt Holsted som deres arkiv, bl.a. fordi foreningen blev stiftet her i 1912. Der er modtaget en samling konfirmandbilleder fra Føvling Sogn for perioden 1930-1942. Alle disse konfirmander er med stor hjælp fra kommunens borgere og andre blevet identificeret.

Mange af vore besøgende er slægtsforskere. En stor hjælp for disse er de slægtsbøger, man fra tid til anden kommer i besiddelse af. Arkivet har i det forløbne år erhvervet nogle stykker, bl.a. slægtsbogen for Nicolaj Poulsen, kromand i Hovborg, som i høj grad var med til at præge udviklingen i denne by, og slægtsbogen for efterkommere af »Den lærde Bonde« Hans Jensen Bjerregaard, ikke fordi han har haft mange efterkommere har på egnen, men bogen kan tjene som skoleeksempel på, at slægtsforskning ikke bare er navne og data på personer, men at man også skal give de omtalte personer krop, - fortælle om deres liv og virke. Denne slægtsbog er ikke lavet af en professionel slægtsforsker, men af en amatør og viser, at også almindelige mennesker kan få noget spændende ud af slægtsforskning.

Endelig har arkivet i samarbejde med en interesseret oversat første bind af Liber Daticus for Føvling-Holsted sogne. Den dækker hovedsagelig perioden 1825 til 1850 og giver et godt billede af, hvilke opgaver en præst på den tid skulle beskæftige sig med. Den er et vigtigt led i at forstå forrige århundredes lokalhistorie. Der findes yderligere tre bind som skal oversættes.

I slutningen af året fik arkivet tilsagn fra brandkassefondet Sydvest om tilskud til anskaffelse af edb således, at arkivet kan gå over til den længe ønskede elektroniske registrering. Tilskuddet dækkede dog ikke den fulde udgift, men der er siden søgt en række fonde og andre, således at man når dette læses, burde være langt henne med edb-registreringen.

Ribe kommune

Farup Sogns Lokalhistoriske Arkiv

Kolint 11, 6760 Ribe.

Åbningstid: Efter aftale med lederne.

Ledere: Agnete og Hans Toft, Hillerup Engevej 5, 6760 Ribe. Tlf. 75 43 12 70.

Farup sognearkiv har haft et roligt år.

Vi har haft en udstilling med noget af arkivmaterialet i forbindelse med et møde i Farup Borgerforening.

Der har været nogle henvendelser om slægtsforskning.

Da der endnu ikke har kunnet findes egnede lokaler, findes Farup Sognearkiv fortsat på lederens private adresse.

Hviding Sognearkiv

Råhedevej 6, 6760 Ribe.

Åbningstid: 1. tirsdag i måneden kl. 15-17 eller efter aftale.

Leder: Laurids Nygård Nielsen, Højvej 5, Gl. Hviding, 6760 Ribe. Tlf. 75 44 52 07.

Efter vores bløde start i 1991 er vi nu i 1992 kommet godt i gang med arbejdet. Vi har modtaget ca. 25 afleveringer med godt 50 arkivnumre. Desuden har vi modtaget en hel del billeder.

Vores årsmøde, hvor vi bl.a. så en film fra sognet, samlede 56 deltagere.

Vi har været på studietur til landsarkivet i Åbenrå, hvor alt fra vores egn findes. Desuden har vi deltaget i en vellykket udstilling i Hviding Forsamlingshus.

I starten af 1993 skal vi igang med registrering af vores billedsamling.

Jernved Sognearkiv

Jernved Andelskasse, Gørdingvej 11, Jernvedlund, 6771 Gredstedbro.

Åbningstid: 1. tirsdag i måneden kl. 19-20 eller efter aftale med lederen.

Leder: Kirsten Bjerrum Jensen, Puggårdsvej 69, Jernvedlund, 6771 Gredstedbro. Tlf. 75 43 50 61.

Sognearkivet har i 1992 modtaget en del afleveringer, som er blevet registrerede. Der har været besøg af slægtsforskere, og telefonisk har der været rettet henvendelser til arkivet.

Med hensyn til billedsamlingen er vi kommet så vidt, at vore konfirmandbilleder er blevet registreret med navn

på alle konfirmander. Vi råder over næsten samtlige billeder fra 1917 til 1964.

Den årlige messe i Gredstedbro er foreløbig skrinlagt, og der plejer arkivet jo ellers at være repræsenteret. Jernved-Jernvedlund Borgerforening havde i efteråret arrangeret et møde med emnet: Hvordan opstår et lokalarkiv? Dette redegjorde fhv. arkivleder Hans Otto Kristensen udførligt for. Der var samtidig en udstilling af forskellige arkivalier. Det var en hyggelig aften, og vi har med taknemlighed modtaget overskuddet, der skal gå til driften af arkivet. Vi har også, af en tidligere Jernvedborger, fået foræret kopier af folketællingslister.

Vi kan kun sige tak for alle de bidrag, vi modtager.

Ribe Lokalhistoriske Arkiv

Gjørtzvej 3, 6760 Ribe. Tlf. 75 42 17 00.

Åbningstid: Mandag-torsdag kl. 12-15, fredag kl. 11-17.

Leder: Bibliotekar Susanne Benthien.

Det forekommer mig, at beretningen som regel er begyndt med: Det har været det travleste år i arkivets historie - og det kan vi roligt gøre igen i år. I 1992 var der 515 besøgende og henvendelser, dobbelt så mange som for blot to år siden.

Desværre har det knebet med at få materiale ind. Vi fik kun 62 afleveringer. Og måske skal vi ikke være så kede af dét, for vi lider i den grad af pladsmangel. I juli måned blev vi derfor nødt til at flytte alle arkivkasserne ud på bibliotekets uisolerede loft, da der ikke længere var plads i det 25 m² lille arkivmagasin. Det er naturligvis en uholdbar situation, men foreløbig ser vi ingen mulighed for udvidelse.

På grund af pladsmanglen måtte vi også sige nej til at ansætte de langtidslidende, som vi fik tilbudt. Der er simpelthen ingen borde, de kan sidde og arbejde ved! Men i de sidste 2 1/2 måned af året fik vi dog knebet én ind fire timer om dagen, som dels billedregistrerede, dels fremkaldte glasplader.

Pladsmanglen har vi jo altid jamret over, men der er da også sket opmuntrende ting.

Vores små skiftende udstillinger er til stadig glæde for både bibliotekets og arkivets besøgende. I sommer blev vi af »Bikuben« bedt om at lave en foto-udstilling i dens tomme bygning i Storegade. Udstillingen blev set af mange forbigående.

I 1992 holdt Susanne Benthien et lysbilledforedrag om den romantiske kærlighedshistorie mellem Jacob A. Riis og hans senere hustru, og det var en stor succes. I efteråret henvendte vi os til Danmarks Radio, som i april må-

ned 1993 begynder optagelserne til en 35 minutters TV-udsendelse om historien, efter manuskript af Susanne Benthien. Udsendelsen vil blive vist i TV i løbet af efteråret 1993.

Historisk Arkiv i Seem Sogn

Seem-Varming skole, Skallebæk, 6760 Ribe.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Søren Mulvad, Varming Vesterby 9, 6760 Ribe.

Tlf. 75 44 11 77.

Året 1992 begyndte med, at arkivaren arrangerede en udstilling af arkivalier i et klasseværelse på skolen. Den blev stillet op i løbet af skolens vinterferie og havde åbent i weekenden. Opstilling af udstillingen tog i alt 31 timer. Der var god interesse. I alt mødte 121 personer op i løbet af de to dage, og adskillige besøgende havde opmærksomheder med. Der blev givet kontante bidrag, og der kom arkivalier ind. Bl.a. Seem Sogns Husmandsforenings forhandlingsprotokol og kassebog. Et par postkortsamlere stillede gamle postkort til rådighed til affotografering imod at få kopier af, hvad her findes. Alt i alt et vellykket arrangement.

Så har der været en række henvendelser angående slægtsforskning. Såvel inden- som udenlandske med kontakter til New Zealand, Tyskland, Norge og USA. Alle henvendelser har kunnet besvares positivt, hvilket arkivaren har haft megen glæde af. Arkivet har besvaret pastor Futtrups spørgeliste angående begravelsesskikke, og arkivet har deltaget med bidrag til Historisk Samfunds udgivelse af »Billedhistorier fra Ribe Amt«. Også en henvendelse fra Århus Universitet angående fællesfrysere har kunnet besvares udførligt på grundlag af det bevarede materiale.

Ved et kaffebord i arkivarens hjem 3. Påskedag blev Historisk Arkiv i Seem Sogn anerkendt som et underudvalg under den lokale borgerforening, og har dermed fået egen bestyrelse, ligesom arkivets regnskab for 1993 skal revideres af borgerforeningens revisorer.

Arkivet har formået kunstneren Lis Bøggild til at tegne Seem Kirke som motiv til et telegram, hvilket er sket, og telegrammet har allerede solgt godt.

Arkivaren har i årets løb arbejdet med grevskabet Schackenborgs fæsteprotokoller og har registreret næsten hele fotosamlingen, som nu kan søges efter de anerkendte indgangsprincipper.

Spandet Sognearkiv

Spandet Skole, Arnumvej 9, Spandet, 6760 Ribe.
Åbningstid: Efter aftale med lederen.
Leder: Dinne Christiansen, Spandet Kirkevej 14,
Spandet, 6760 Ribe. Tlf. 74 86 72 43.

1992 var året, hvor Spandet Sognearkiv havde 10 års jubilæum.

Arkivet har i årets løb modtaget 18 afleveringer.

Traditionen tro var vi på spadseretur Grundlovsdag. I år gik vi gennem Sibirien (her i Spandet). Der var ca. 35 deltagere. Turen sluttede i skolen, hvor der blev fortalt om området.

I vinteren 1992-93 har vi haft kursus i Spandet Sogns historie. Der har været 10 deltagere på dette kursus.

Den 19. november lavede vi en udstilling i »Mødestedet«. Her havde vi valgt en bestemt vej som emne, og vi udstillede alt, hvad vi havde om denne vej. Desuden havde vi lånt gamle ting fra to af gårdene.

I årets løb har vi haft arkivmøder og registreringsmøder.

Lokalhistorisk Arkiv for Vester Vedsted Sogn

V. Vedsted Skole, V. Vedsted Byvej 55, V. Vedsted,
6760 Ribe.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Tage Rosenstand, Engdraget 43, Øster Vedsted,
6760 Ribe. Tlf. 75 42 21 25.

Arkivet har holdt otte flittige arbejds møder og et forsinket årsmøde, som er omtalt under sidste års beretning.

Vi er ved at komme så langt i registreringen, at opbygning af et søgesystem nu også er påbegyndt.

Antallet af afleveringer i årenes løb er opgjort til

1987: 1	1990: 6
1988: 9	1991: 18
1989: 9	1992: 9

Blandt bemærkelsesværdige afleveringer kan nævnes materiale fra Sdr. Farup Bjergplantage, Vester Vedsted Skyttekreds, malermester Halds foto og papirer, og papirer fra en ejendom i Sdr. Farup. Vi er begyndt at vurdere, om vi skal tage ukritisk mod pantebreve, skøder, policer, bilag, bøger, ugeblade og tilsvarende sager.

Endvidere har vi fotograferet sognets sidste købmandsforretning.

Takket været en gave fra Vester Vedsted Menighedsråd har vi kunnet købe mikrofiche med kirkebøgerne fra 1814 til omkring 1890.

Generelt har det været et godt arbejdsår i arkivet.

Vilslev Sognearkiv

Kongeådal skole, Kongeådal 17, 6771 Gredstedbro.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Harry Thomsen, Sønderbyvej 15, Vilslev,
6771 Gredstedbro. Tlf. 75 43 12 59.

Post sendes til lederen.

Året 1992 har været et travlt år for arkivet, og vi har modtaget 32 afleveringer.

Arbejdet med bogen om Vilslev Spanges ældste historie er nu afsluttet og er resulteret i en bog, som arkivet har haft til salg fra december og som stadig kan købes ved henvendelse til arkivet.

Endvidere har arkivet fremskaffet kopier af: Forhør og Dom over de ved Konge-Aaen begangne Told-Svig 1728-1729.

Gæstebogen viser, at der i årets løb har været 32 besøgende.

Varde kommune

Alslev Sognearkiv

Thueslund, Alslev, 6800 Varde.

Åbningstid: Mandag kl. 19.30-21.30.

Leder: Agnes Jensen, Korshøjvej 9, Alslev, 6800 Varde.
Tlf. 75 26 90 97.

Arkivet har i 1992 modtaget 26 afleveringer, heriblandt video og kassetteoptagelser.

18 besøgende har i årets løb skrevet sig i gæstebogen.

Billum Lokalhistoriske Arkiv

Billum Skole, Kildegårdsvej 18, 6852 Billum.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Gunhild Jeppesen, Kirkebyvej 17, 6852 Billum.
Tlf. 75 25 82 41.

Arkivet har i 1992 modtaget 12 afleveringer af forskellig art.

Som led i ABSK (Andelsforeningen Billum Skoles Kulturcenter)'s aktiviteter, har der været åbent hus aften i arkivet, hvor der var lejlighed til at se og høre om arkivet.

En skoleklasse har arbejdet med lokalhistorie. Arkivet har deltaget med billeder og fortalt om Billum Sogn i ældre tid.

Der har været en del henvendelser fra personer, der arbejder med slægtshistorie. Vi har købt kirkebøger fra Janderup-Billum og de omkringliggende sogne, på mikrokort fra landsarkivet, så vi nu bedre kan hjælpe både os selv og de personer, der henvender sig.



Vindmølle i Øve enge 1928. Personerne på billedet er familier fra Janderup. Gårdejerne Hans P. Holm og Peder Haahr samt elektriker S. Sørensen med hustruer og børn. De har været på sejltur ad åen og er gået i land for at drikke kaffe. (Foto i Janderup Lokalhistoriske Arkiv).

Horne Sognearkiv

Adresse:

Åbningstid: 1. fredag i hver måned kl. 15-17.

Leder: Anna Uhre Schmidt, Solvangen 12, Horne, 6800 Varde.

Tlf. 75 26 01 06.

Arkivet har i årenes løb modtaget fem afleveringer, deriblandt en del billeder og forskellige protokoller.

Vi har bestilt mikrokort over de manglende kirkebøger. Arkivet har været flittigt besøgt af personer, der har søgt oplysning om deres rødder.

Vi har gennem Varde Arkiv fået billeder af gårde og huse bygget før 1940.

Det er stadig registrering af billeder og gårde, der optager vor tid.

Janderup Lokalhistoriske Arkiv

Biblioteket, Vesterled 46, 6851 Janderup.

Åbningstid: 1. onsdag i hver måned kl. 19-21, dog ikke i juli og august.

Leder: Viggo Mikkelsen, Hebovej 39, 6851 Janderup.

Tlf. 75 25 80 92.

Kasserer og bogsalg: Henning Østergaard Jensen, Åkirkevej 40, 6851 Janderup. Tlf. 75 25 80 50.

Arkivet har i årets løb modtaget 46 afleveringer, hvoraf én var temmelig omfattende.

Her ved årets slutning er vi næsten ved at være færdige med af registrere vore foreningsarkivalier her fra sognet. Det blev til 79 arkivfunds. Vi skal så et stykke tid hen i det nye år igang med at registrere disse foreningers billeder. Til opbevaring af billederne har arkivet indkøbt et stålskab med skuffer til hængemapper.

Vi fik en henvendelse fra en studerende ved Århus Universitet om frysehuse her i sognet, da han ville skrive

en eksamensopgave om denne del af vor andelsbevægelses historie. Han fik detaljerede oplysninger samt kopi af et fotografi.

Ligeledes fik vi en forespørgsel fra Ålborg om idrætsjubilæumsskrifter her fra sognet. Imidlertid har vi ingen, men henviste til vore sognebøger.

Anders Futtrup har henvendt sig om begravelsesskikke.

Der været en del besøgende på arkivet og mange henvendelser fra folk, der søger deres rødder her i Janderup.

Janderups sognefilm har vi fået overspillet til videobånd. Forinden havde vi rådført os med amtskonsulent Jytte Skaaning, Esbjerg, samt en fotograf, så vi mangler nu kun at få videobåndene genindtalt.

Arkivet har på eget initiativ og med menighedsrådets tilladelse påtænkt at lade en mindesten placere ved indkørslen til præsteboligen til minde om Janderup Folkehøjskoles oprettelse for 125 år siden den 1. november 1868.

Thorstrup Sognearkiv

Omsorgscentret Birgittegården, Sig, 6800 Varde.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Kjerstine Kristensen, Nedrevej 16, Yderik, 6800 Varde. Tlf. 75 26 44 43.

Thorstrup Sognearkiv har i 1992 modtaget syv afleveringer, heraf et par større billedafleveringer. Den første var 75 gamle glasplader, som en søn af en tidligere lærer i sognet har bevaret, og som vi nu har fået kopieret på Varde Museum. Den anden omfattede ca. 300 fotografier fra 1990 af gårde og huse i sognet. Billederne blev taget i forbindelse med udarbejdelsen af Varde Kommuneatlas. Desuden er vores sognefilm fra årene 1968-70 nu kommet på videobånd, og resultatet er blevet godt.

I 1992 har vi også stået for genudgivelsen af et lille erindringskrift lavet af N. Chr. Pallesen, Sig. Det omhandler tiden ca. 1860 til 1920 i Sig og Omegn. Bogen har været en stor succes, og der har vist interesse for den også ud over sognets grænser. Bogen er fornemt trykt, og ved stor velvilje fra bogtrykker Erik Vestergård, Sig, har vi kunnet sælge den for kun 25 kr. Den kan endnu erhverves for denne pris ved henvendelse til arkivet.

I øjeblikket skal vi til at arbejde med at flytte arkivet fra vores nuværende tilholdssted på Thorstrup Skole til en lejlighed på det lokale omsorgscenter Birgittegården i Sig.

Varde Lokalhistoriske Arkiv

Rådhuset, Torvet, 6800 Varde. Tlf. 75 22 37 74.

Åbningstid: Tirsdag kl. 9-12 samt efter aftale med lederen.

Leder: Thomas Villadsen. Tlf. 75 22 35 25.

I 1992 fejrede Varde Købstad sit 550 års jubilæum. Hele byen var hele året præget heraf. For arkivet betød det ekstraordinær travlhed. Navnlig antallet af forespørgsler til billedarkivet var stort.

Jubilæumsåret blev bl.a. markeret med udgivelsen af to lokalhistoriske værker, dels en billedbog og dels et bind af Vardes nyere historie. Billedbogen, »Varde - en gammel vestjysk købstad«, er på 96 sider, udgivet af Varde Museum og har mange farvefotos. »Varde 1920-1990« er bind II af et hovedværk om Vardes historie efter 1850 udgivet af Varde Kommune og er på 605 sider. Udarbejdelsen af bind I er endnu ikke afsluttet. Arkivet har bidraget med et stort antal fotos til begge de udgivne bøger.

Ved en tilfældighed kom vi i foråret 1992 i besiddelse af tre ruller 16 mm film fra kronprins Frederik og kronprinsesse Ingrid's besøg i 1942 i forbindelse med 500 års jubilæet. Disse film blev til en video, som dronning Margrethe fik som afskedsgave ved sit besøg i Varde den 22. maj 1992. Ved overrækkelsen var borgmesteren så venlig at nævne overfor dronningen, at arkivet havde haft sin andel i fremstillingen heraf.

I øvrigt har vi modtaget flere videoer i årets løb, herunder bl.a. fra nævnte dronningebesøg samt fra det store tattoo.

I 1991 udkom Varde Kommuneatlas. I forbindelse med udarbejdelsen heraf blev alle ejendomme, opført før 1940, fotograferet. Vi modtog derfra 1.700 billeder fra Varde By og Varde Landsogn, således at vour beholdning af registrerede billeder nu er på ca. 19.000.

Vores »landsognsafdeling« vil forsøge at registrere samtlige gårde i Mejls-Orten området, hvorfor der er nedsat en lokal gruppe, som arbejder med indsamling af oplysninger.

Arkivet har i længere tid opbevaret forsikrings- og taksationsprotokoller for Købstædernes alm. Brandforsikring. Disse er nu afleveret til Landsarkivet, men forinden blev de fotokopieret, og vi er nu i besiddelse af 40 indbundne forsikrings- og taksationsprotokoller fra 1818-1935, bortset fra årene 1867-77. Et uvurderligt stykke værktøj, specielt i forbindelse med forarbejderne til »Mibny-husene«.

I alt har vi i 1992 modtaget 93 indleveringer mod 80 i 1991. Vi har haft ca. 300 besøgende, og vi har besvaret 22 udefra kommende skriftlige forespørgsler, enkelte heraf ret omfattende.

Af større indleveringer kan nævnes f.eks.: Medicinalberetninger fra 1850-1940, anvendt i forbindelse med udarbejdelsen af »Varde 1920-1990«, forfatteren Aksel Kroghs håndskrevne manuskripter til en ret omfattende produktion af egnefortællinger og lignende, samt Mejls-Orten skolars protokoller og dagbøger, Mejls biblioteks papirer og Mejls Brugsforenings protokoller m.v. fra 1919-1988. De tre sidstnævnte er indkommet i forbindelse med skolernes nedlæggelse.

Vi ved, at vi først på året 1993 vil påbegynde edb-registrering, ligesom renoveringen af kælderen vil blive færdiggjort i februar 1993, så der vil blive nok at se til og glæde os til også i 1993.

Vejen kommune

Lokalhistorisk Arkiv for Vejen Kommune.

Østergade 2, Postboks 83, 6600 Vejen. Tlf. 75 36 35 99.
Åbningstid: Mandag-torsdag kl. 10-16, onsdag tillige kl. 16-17.30.

Leder: Jette Hemmingsen (konstitueret).

I 1992 havde Lokalarkivet for Vejen Kommune et rimeligt år. Vi havde 380 besøgende, og hertil kommer skoleklasser fra både Erhvervsskolen og VUC. Vi har haft en del skriftlige og telefoniske henvendelser, som alle er blevet besvaret med et positivt resultat.

I efteråret har vi samarbejdet med en israelsk forsker angående et projekt om »Jesu grav første vogter«. Han hed Peter Beckholt og boede i Askov i sine sidste leveår.

Af årets 42 afleveringer kan bl.a. nævnes ca. fire m3 materiale fra Ladelund Landbrugsskole. Afleveringen bestod af bøger og tidsskrifter, bl.a. Illustreret Tidende 1861-1916.

Foruden den »faste stab« har vi igen i løbet af året beskæftiget to medhjælpere i jobtilbud. Vi har derved haft mulighed for at få alle vore dias-billeder samt biblioteket i læsesalen registreret. Endvidere har vi afholdt seks lysbilled-foredrag både på arkivet og i andre lokaliteter.

Med udgangen af året 1992 er John W. Rasmussen afgået som konstitueret arkivleder. Rasmussen kommer dog fortsat på arkivet, dels som supervisor og dels for at arbejde med Andst Sogns historie. Endnu er der ikke fundet en varig løsning på »lederproblemet«, så derfor er Jette Hemmingsen »udnævnt« til konstitueret arkivleder pr. 1. januar 1992.

Ølgod kommune

Ansager Lokalhistoriske Arkiv

Skolegade 8, 6823 Ansager.

Åbningstid: Onsdag kl. 14-16 eller efter aftale.

Leder: Ejvind C. Jensen, Kanalvej 4, 6823 Ansager.

Tlf. 75 29 71 56.

Vi har i det forløbne år fået en del af vore arkivalier edb-registreret. Således har vi indtil nu nået at registrere samtlige ejendomme og personarkivet, og vi er nu i fuld gang med billedarkivet.

I årets løb har vi modtaget 15 afleveringer, og arkivet har været besøgt af 136 gæster, hvilket er en lille fremgang i forhold til sidste år.

I april måned kunne Lauritsen-Thomsens maleriudstilling, som tidligere var vist i kulturhuset i Ølgod, besøges på arkivet, og i den anledning kom der mange besøgende.

Ansager Arkiv skal i begyndelsen af 1993 flytte til nye lokaler på Ansager Ældrecenter, hvor den tidligere bestyrerbolig er stillet til rådighed af Ølgod Kommune.

Skovlund Sognekirke

»Vesterled«, Borgergade 24, Skovlund, 6823 Ansager.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Kaj Knudsen, Ansagervej 20, Skovlund, 6823 Ansager. Tlf. 75 29 20 70.

Arkivet har medvirket med udstilling i forbindelse med Skovlund Borgerforenings jubilæum, hvor gamle fotos og uddrag af protokoller har dannet grundlag for en fremstilling af en god del af byens historie.

I forbindelse med arkivets arbejde har der været to vandrestillinger opsat på »Vesterled« der viste: »Køkkenet gennem tiderne« og »Telefonens plads på egnen i de sidste 100 år«. Udstillingerne har været besøgt af rigtig mange mennesker.

Hele året har der været arbejdet med en videofilm, som havde sin debut sidst på året. Videoens titel er: »Rundt om Skovlund«. Spilletiden er 47 minutter. Der er lavet 125 kopier, som stort set er solgt.

Arkivet har haft et godt samarbejde med sognets skole, og har haft klasser på besøg. Disse besøg har en afsmittende virkning på hjemmene, som efter et klassebesøg i mærkbar grad henvender sig på arkivet om og med oplysninger. Ikke mindst tilflyttere, som bosætter sig på nedlagte landbrug, viser interesse for den ejendom, de har købt og valgt som bosted.

Disse aktiviteter giver igen flere medlemmer til Ølgod museumsforening og styrker den samlede interesse for museums- og arkivarbejdet.

Indsamlingen af arkivalier er fortsat med en del afleveringer, hvor især forenings- og personområdet tæller mest, ligesom gamle fotos afleveres i stort tal.

Tistrup-Hodde Lokalhistoriske Arkiv

Tistruplund Områdecenter, Søndergade 38, 6862 Tistrup.
Åbningstid: 1. tirsdag hver måned kl. 15-17.
Leder: Børge O. Andersen, Søparken 20, 6862 Tistrup.
Tlf. 75 29 97 82.

Arkivet har i årets løb modtaget 24 afleveringer af forskellig art. Vi har haft et jævnt pænt besøgstal, og så har vi ved særlige arrangementer på »Tistruplund« holdt dørene åbne på arkivet.

Vi har også haft adskillige telefonhenvendelser, der i mange tilfælde har givet anledning til et besøg på arkivet. Vi har også i år haft den fornøjelse, at flere hold skoleelever fra Tistrup Skole har gjort brug af arkivet til specielle opgaver. Vi har benyttet os af den fordel vi har med at kunne lave billed- og plancheudstillinger på »Tistruplund«. Vi har bl.a. haft en ret omfattende billedudstilling omkring Letbæk Mølle. 1992 var hundredåret for oprettelse af telefoncentral i Tistrup. Det havde vi en større plancheudstilling om, udlånt fra Ølgod museum.

Arkivet ligger inde med en sognefilm, som blev optaget i første halvdel af 1960'erne. Den har en spilletid på 85 min. Vi har fået lavet en reduceret udgave på video, der er på 23 min. Den lod vi køre kontinuerligt ved julemarkedet på »Tistruplund«, og den blev med stor interesse set af mange besøgende.

Ølgod-Strellev Lokalhistoriske Arkiv

Kulturhuset, Vestergade 5, 6870 Ølgod. Tlf. 75 24 50 11, lok. 5.
Åbningstid: Tirsdag kl. 14-30-17.
Leder: Nich. Riis, Bakkevej 17, 6870 Ølgod.
Tlf. 75 24 56 51.

Året 1992 har været præget af livlig aktivitet. Der har været mange besøgende, især angående slægtsforskning.

Lidt ud over det sædvanlige fik vi besøg af en mand fra Australien. Han fik nok lidt ekstra service, idet vi kørte rundt med ham i vort lokalområde for at vise ham de steder og ejendomme, der havde tilhørt hans slægt.

Arkivet har modtaget ca. 30 arkivalier.

Nogle af medarbejderne på arkivet har deltaget i et kursus i gotisk skrift ved Olga Pedersen.

Et kursus, »Sælg arkivet bedre«, der blev afholdt her i Ølgod, havde ligeledes deltagelse fra vort arkiv. Instruktør på kurset var Benny Bojsen, Struer.

En medarbejder er næsten færdig med at renskrive folketællingslisterne fra 1906. Folketællingslisterne omfatter samtlige sogne i den nuværende storkommune.

I anledning af et 100 års kirkejubilæum kunne arkivet bidrage med enkelte oplysninger.

Bogen om »Strellev Sogn«, skrevet af Andreas Olesen, har arkivet ligeledes kunnet levere materiale til, navnlig billeder.

INDHOLD

Johs. Bredmose Simonsen: Drengeliv i Esbjerg, 1936-1939	3
Per Ole Rindel: Motorvejen – et tværsnit gennem oldtiden	18
John T. Lauridsen: Omkring »Gendarmen« – En kommunist i periferien	37
Viggo Schantz: Vagtværnet i Varde	62
Ejvind Sørensen: Omkring Sneum-Tjæreborg fattighus i hundrede år	70
V. S. Lauridsen: Erindringsbilleder – IV. Årre Sogn sidst i 1800-tallet	75
Magne Juhl: Om en jordemoder i Vilslev og Jernved sogne.....	85
Poul Tuxen: Folkevandring i Holsted-Brørup-Vejen 1870-1911	92
Stine Wiell: Christian Jürgensen Thomsens rejse til Vestjylland i sommeren 1863.....	107
Poul Erik Mørup: Malt-stenen, en alfabetmagisk indskrift fra tidlig vikingetid.....	114
Et udvalg af historisk litteratur om Ribe amt.....	121
Bestyrelsens beretning for året 1992.....	127
Regnskab for 1992.....	130
Nye medlemmer	132
Beretning fra amtets lokalhistoriske arkiver 1992	133